

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคนให้สามารถนำความรู้ความสามารถที่มีอยู่ไปใช้ในการพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกประเทศ นอกจากนี้ ช่วยให้สามารถปรับตัวเพื่อหาวิธีที่ดีที่สุดในการแก้ปัญหาที่มีความหลากหลายในสภาพการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และสามารถพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชน ตลอดจนประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าไปได้อย่างมีหลักการ บนพื้นฐานของความเข้าใจในเหตุผล ความถูกต้อง ความดีงาม และเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541) การศึกษาที่พึงประสงค์ในสังคมปัจจุบันต้องเป็นการศึกษาที่มุ่งพัฒนาคนให้สมดุลทั้งทางด้านปัญญา จิตใจ และสังคมทั้งในระดับความคิด ค่านิยม และพฤติกรรม ซึ่งต้องจัดให้สอดคล้องกับความต้องการของบุคคล ชุมชน สังคมและประเทศชาติ (ประเวศ วสี, 2534)

ความก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่ และการรับเอาวัฒนธรรมจากต่างประเทศหรือจากภายนอกชุมชนจะต้องประสานควบคู่กับความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญา ภาษาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นและสังคมไทย เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาความรู้ใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น ทั้งนี้ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐ องค์กรเอกชน สถาบันการศึกษาทั้งในระดับประเทศและท้องถิ่น รวมทั้งสถาบันศาสนาและผู้นำทางด้านปราชญ์ชาวบ้าน กระบวนการศึกษาที่พึงประสงค์จะเกิดขึ้น และบรรลุถึงความสำเร็จตามเป้าหมาย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2539)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ระบุไว้ในหมวดที่ 4 แนวการจัดการศึกษา โดยถือหลักผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ผู้เรียนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด สำหรับการจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน การเรียนจากประสบการณ์จริงโดยการฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการแก้ปัญหา การผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างสมดุล สนับสนุนให้ผู้สอนจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียนเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และจัดการเรียนรู้ ให้เกิดได้ตลอดเวลาและสถานที่ แสดงให้เห็นว่ากฎหมายการศึกษาใหม่ล่าสุด ให้ความสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่ง สุมล อมรวิวัฒน์ (2541 อ้างถึงใน กิ่งฟ้า สินธุวงษ์, 2542) ได้กล่าวถึงตัวบ่งชี้การเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ คือ

1. ตัวบ่งชี้การเรียนของนักเรียน ได้แก่ 1) นักเรียนมีประสบการณ์ตรงสัมพันธ์กับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม 2) นักเรียนฝึกปฏิบัติจนค้นพบความถนัดและวิธีการของตนเอง 3) นักเรียนทำกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่ม 4) นักเรียนฝึกคิดอย่างหลากหลายและสร้างสรรค์

จินตนาการ ตลอดจน ได้แสดงออกอย่างชัดเจนและมีเหตุผล 5) นักเรียนได้รับการเสริมแรงให้ค้นหาคำตอบ แก้ปัญหาทั้งด้วยตนเอง และร่วมด้วยช่วยกัน 6) นักเรียนได้ฝึกค้น รวบรวมข้อมูล และสร้างสรรค์ความรู้ด้วยตนเอง 7) นักเรียนเลือกทำกิจกรรมตามความสามารถ ความถนัดและความสนใจของตนเองอย่างมีความสุข 8) นักเรียนฝึกตนเองให้มีวินัยและรับผิดชอบในการทำงาน และ 9) นักเรียนฝึกประเมิน ปรับปรุงตนเอง และยอมรับผู้อื่น ตลอดจน สนใจใฝ่หาความรู้อย่างต่อเนื่อง

2. วัตถุประสงค์การสอนของครู ได้แก่ 1) ครูเตรียมการสอนทั้งเนื้อหาและวิธีการ 2) ครูจัดสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศที่ปลูกเร้า จูงใจและเสริมแรงให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ 3) ครูเอาใจใส่นักเรียนเป็นรายบุคคล และแสดงความเมตตาต่อนักเรียนอย่างทั่วถึง 4) ครูจัดกิจกรรมและสถานการณ์ให้นักเรียนได้แสดงออกและคิดอย่างสร้างสรรค์ 5) ครูส่งเสริมให้นักเรียนฝึกคิด ฝึกทำ และฝึกปรับปรุงตนเอง 6) ครูส่งเสริมกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่ม พร้อมทั้งสังเกตส่วนดี และปรับปรุงส่วนด้อยของนักเรียน 7) ครูใช้สื่อการสอนเพื่อฝึกการคิด การแก้ปัญหา และการค้นพบความรู้ 8) ครูใช้แหล่งความรู้ที่หลากหลาย และเชื่อมโยงประสบการณ์กับชีวิตจริง 9) ครูฝึกฝนกริยามารยาทและวินัย ตามวิถีวัฒนธรรมไทย 10) ครูสังเกตและประเมินพัฒนาการของนักเรียนอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542) ได้กำหนดตัวบ่งชี้ จากมาตรฐานที่ 6 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญว่า “ให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยีและสื่อที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอน” สำหรับแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ควรมีการประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจกับชุมชน ควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการแก้ปัญหาโดยนำภูมิความรู้หรือประสบการณ์ที่ได้สะสมมาแก้ปัญหาเรื่องการเรียนการสอน ครูต้องทำความรู้จักกับชุมชนของตนเอง ทำตัวเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และนำส่วนหนึ่งของชุมชนมาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนเพื่อให้ความรู้แก่ผู้เรียน เป็นการปลูกฝังให้เยาวชนได้มีความรักและผูกพันกับท้องถิ่น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องส่งเสริมให้เยาวชนได้รับรู้ และมีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง พร้อมทั้งมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองอย่างเหมาะสม ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีตและเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อมคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายก็คือเพื่อให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชน หมู่บ้าน และในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง ถ้าหากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลกันขึ้นก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุข เกิดปัญหาในหมู่บ้านและชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงแสดงให้เห็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นเป็นอย่างดี เพราะเป็นความรู้อันเกิดจากความคิดของบุคคลในท้องถิ่นที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตของคนให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นความรู้ที่มีความเหมาะสมที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาประเทศ ทั้งนี้เพื่อให้การพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อีกทั้งสามารถพัฒนาความเจริญก้าวหน้าอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น จังหวัดขอนแก่นเป็นจังหวัดที่ใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมและความเชื่อ ดังเห็นได้จากคำขวัญประจำจังหวัดที่กล่าวว่า “พระธาตุขามแก่น เสียงแคนดอกคูน ศูนย์รวมผ้าไหม ร่วมใจผูกเสี่ยว เที่ยวบึงแก่นนครใหญ่ ไคโนเสาร์ลือก้อง เจริญท่องโอลิมปิก” ซึ่งเป็นคำกล่าวที่ยืนยันได้ว่า จังหวัดขอนแก่นมีประวัติศาสตร์ และความเป็นมาที่ยาวนาน มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ศาสนา ศิลปกรรมและแหล่งโบราณคดี การละเล่น ดนตรี และการพักผ่อนหย่อนใจ วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ที่สืบทอดกันมา เป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงพลังและศักยภาพทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเด่นชัด ในช่วงที่สังคมไทยอยู่ในภาวะที่กำลังรับวัฒนธรรมจากภายนอก เกิดความหลงลืมตัวตน และแก่นแท้ในความเป็นไทย ทำอย่างไรจึงจะสามารถขึ้นแนวทาง สร้างความมั่นใจให้กับเขา เหล่านั้นว่า จุดยืนของพวกเขามาจากไหน รากเหง้าของความเป็นไทยเกิดจากการสั่งสมภูมิปัญญาของคนโบราณที่ได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากประสบการณ์การดำรงชีวิต การผสมผสานของชาติพันธุ์ และสภาพสังคมอันหลากหลายมานับพันปี จากประสบการณ์ของคนโบราณได้สร้างรูปแบบของวัฒนธรรมประเพณีที่สามารถรับรองการอยู่ร่วมกันในสังคมไทยมาได้เป็นอย่างดีเป็นปีกแผ่น เหล่านี้คือ ภูมิปัญญาไทยที่คนในปัจจุบันควรตระหนักถึงและได้เรียนรู้ด้วยความภาคภูมิใจ และก้าวหน้าต่อไปอย่างมั่นใจในชาติภูมิของตน เพราะวัฒนธรรม คือ รากฐานของการพัฒนาสังคมอย่างมีระบบ นำไปสู่ความก้าวหน้าของชาติบ้านเมืองในอนาคต

ด้วยเหตุผลดังกล่าวการสนับสนุนให้โรงเรียน และชุมชนมีส่วนร่วมพัฒนาการศึกษา และกระบวนการเรียนรู้ โดยใช้ทรัพยากรและแหล่งวิทยาการในท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญที่อยู่ใกล้ชิดกับโรงเรียน และมีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของผู้เรียนมากที่สุด ผู้วิจัยตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจจะถูกละเลยไปเพราะความก้าวหน้าทางด้านอุตสาหกรรม และเทคโนโลยีใหม่ ๆ จึงต้องการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเผยแพร่และนำไปใช้ในการสอนในโรงเรียนระดับประถมศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่กำหนดให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำสาระของหลักสูตรเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีสาระหลากหลายตามความเหมาะสมของชุมชนและท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น เพื่อประโยชน์และคุณค่าในการพัฒนาชีวิตอย่างมีความสุขในท้องถิ่นของตน ผู้วิจัยในฐานะครูผู้สอนนักเรียนระดับประถมศึกษา และมีส่วนร่วมในการผลิตครูผู้สอนระดับประถมศึกษาของคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มี

ความมุ่งหมายที่จะศึกษากิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดขอนแก่น โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ และนำเสนอรูปแบบที่เหมาะสมของการพัฒนาหลักสูตร และการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. เพื่อศึกษาสภาพการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา ในเขตจังหวัดขอนแก่น
2. เพื่อนำเสนอรูปแบบที่เหมาะสมกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร และการเรียนการสอนระดับชั้นประถมศึกษาในเขตจังหวัดขอนแก่น

3. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

ผลจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อครูผู้สอน นักเรียนและชุมชน ดังนี้

1. ครูผู้สอนระดับประถมศึกษาได้มีแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการปรับปรุงหลักสูตร และรายวิชา เพื่อรองรับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น
2. ให้ได้รูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา อย่างเหมาะสม
3. ครูผู้สอน นักเรียน และชุมชน เห็นความสำคัญของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน ในการพัฒนาการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาในระดับประถมศึกษา

4. ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงบรรยาย (Descriptive research) โดยมุ่งเน้นการสำรวจความคิดเห็นของครูผู้สอนระดับประถมศึกษา และภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตจังหวัดขอนแก่น โดยใช้แบบสอบถาม และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ตัวอย่างที่ศึกษา เป็นครูผู้สอนระดับประถมศึกษา ได้จากการสุ่มอย่างง่าย (Simple random sampling) เพื่อให้ตอบแบบสอบถาม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้จากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive random sampling) ให้ครบตามประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ประเภทของภูมิปัญญาที่ศึกษา ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามแนวทางของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534) 5 ประเภท คือ 1) ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ

และศาสนา 2) ภาษาและวรรณกรรม 3) ศิลปกรรมและโบราณคดี 4) นันทนาการและการพักผ่อนหย่อนใจ และ 5) วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และวิทยาการ

การสร้างรูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา โดยการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และการสัมภาษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการพัฒนารูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา โดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตจังหวัดขอนแก่น

5. ข้อตกลงเบื้องต้น

ครูผู้สอนใน โรงเรียนประถมศึกษา เป็นผู้มีความมุ่งมั่นที่จะนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการเรียนการสอน มีความผูกพันกับภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือปราชญ์ชาวบ้าน แต่การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนการสอนยังขาดความต่อเนื่อง สาเหตุสำคัญเนื่องมาจากงบประมาณและเวลาที่ใช้ในการเรียนการสอนมีไม่เพียงพอ และไม่เหมาะสมกับสภาพการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์มาจากบรรพบุรุษและแหล่งความรู้ต่าง ๆ แต่ไม่ได้จัดทำหรือรวบรวมองค์ความรู้นั้นไว้เป็นเอกสารหรือตำรา แต่จะได้จากการบอกเล่า ทำให้ไม่มีหลักฐานที่ชัดเจน นอกจากความเชื่อ และทักษะประสบการณ์เท่านั้น

6. คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1. **ภูมิปัญญาท้องถิ่น** หมายถึง ความรู้และสิ่งต่าง ๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ คิดขึ้นมาด้วยสติปัญญา และความสามารถของชาวบ้านภายในท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาหรือการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับสภาพการณ์ โดยมีกระบวนการสั่งสม ถ่ายทอด และกลั่นกรองอันยาวนาน และภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นทั้งบุคคลและแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดขอนแก่น แบ่งออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1) ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา ได้แก่ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพุทธ พราหมณ์ การนับถือผี เช่น ประเพณีการผู้เสี้ยว

2) ภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ภาษาต่างกลุ่ม (ภาษาพื้นเมือง) ภาษาถิ่น นิทานพื้นบ้าน ลำนวนภาษิต ผญา และปริศนาคำทาย

3) ศิลปกรรมและโบราณคดี ได้แก่ ประติมากรรม โบราณคดี ศิลปหัตถกรรม และวัฒนธรรมสถานหรือแหล่งวัฒนธรรม

4) นันทนาการและการพักผ่อนหย่อนใจ ได้แก่ การขับร้องและดนตรี ระบายสี และการเล่นกีฬา

5) วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และวิทยาการ ได้แก่ การสาธารณสุข ชีวประวัติบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นและอาชีพที่สำคัญของจังหวัดขอนแก่น

2. การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน หมายถึง การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนในระดับชั้นประถมศึกษา โดยครูผู้สอนเป็นผู้กำหนดแนวทางการเรียนการสอน เนื้อหาสาระที่ต้องเรียนรู้ กิจกรรมที่สำคัญ และให้นักเรียนศึกษาค้นคว้าและเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยตนเอง โดยครูผู้สอนอาจนำภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือปราชญ์ชาวบ้านมาถ่ายทอดความรู้ให้แก่นักเรียนในโรงเรียนด้วย

3. ครูผู้สอน หมายถึง ครูผู้สอนในระดับชั้นประถมศึกษา ในโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดขอนแก่น ละเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน

4. รูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน หมายถึง ระบบการจัดการศึกษา ขั้นตอนและส่วนประกอบต่างๆ ที่บูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน โดยสถาบันการศึกษา และองค์กรในชุมชนจากความร่วมมือและสนับสนุน ความคิดริเริ่มของผู้นำและปราชญ์ชาวบ้านในการจัดหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน และค้นหาประสบการณ์ของปราชญ์ชาวบ้านเพื่อนำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษารูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนนักเรียนระดับประถมศึกษาในจังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนโดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดขอนแก่น แนวคิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.1 ความหมายและขอบข่ายภูมิปัญญาไทย

2.1.1 ความหมายของภูมิปัญญา

คำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”(local wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (popular wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาไทย” (Thai wisdom) เป็นคำที่รู้จักกันในวงการศึกษามานานพอสมควรแล้ว แต่ความจริงในการกล่าวถึงได้เกิดขึ้นในบางระยะๆและไม่ได้นำมาใช้ในการ พัฒนาด้านต่างๆของประเทศได้เต็มที่นัก ในด้านการศึกษาได้มีการตื่นตัวครั้งหนึ่ง เมื่อแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539)ในหมวดที่ 4 ได้กล่าวถึงแนวทางจัดการศึกษา ในส่วนของเนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนการสอน ข้อ 9 ที่ว่า ให้นำความรู้ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า และวิจัยในศาสตร์สาขาต่างๆรวมทั้งจากแหล่งวิทยากรอื่นๆเช่นภูมิปัญญาท้องถิ่น วัด ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ สื่อมวลชน เป็นต้น นำมาพิจารณาประกอบการจัดการเรียนการสอน จากนั้นภูมิปัญญาก็ยังมิได้รับการหยิบยกให้เห็นความสำคัญมากนัก จนกระทั่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้มีการกำหนดไว้ในมาตรา 6 ที่ว่าด้วยการจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข รวมทั้งส่วนหนึ่งของมาตรา 23 ที่ระบุว่า กระบวนการเรียนรู้ต้องปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องในเรื่องต่างๆรวมทั้ง ส่ง เสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬาภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและความรู้อันเป็นสากลที่ต้องเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ,2542 อ้างถึงในศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอร่อนพิบูลย์, 2554)

สำนักคณะกรรมการการวัฒนธรรมแห่งชาติ(2534) ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม การดำเนินงานด้านวัฒนธรรม จึงต้องใช้ปัญญาค้นหาสิ่งที่มีอยู่แล้ว ฟันฟู ประยุกต์ ประดิษฐ์ เสริมสร้างสิ่งใหม่ บนรากฐานสิ่งเก่าที่ค้นพบนั้น นักฟันฟู นักประยุกต์ และนักประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเหล่านี้ มีชื่อเรียก

ในเวลาต่อมาว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือ “ผู้รู้ชาวบ้าน” และสติปัญญาที่นำมาใช้ในการสร้างสรรค์นี้ เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”

ประเวศ วะสี (2536) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดจากการส่งสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขาวิชาไม่แยกเป็นวิชาแบบเรียนที่เราเรียน แต่เป็นการเชื่อมโยงกันทุกรายวิชาทั้งที่เป็นเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การศึกษาและวัฒนธรรม จะผสมกลมกลืนเข้าด้วยกัน

สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ(2537) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้านในท้องถิ่น ที่ใช้แก้ปัญหาหรือการดำเนินชีวิต โดยได้รับการถ่ายทอดและกลั่นกรองกันยาวนาน

รุ่ง แก้วแดง (2543) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาไทยว่า หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถและทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มีการสั่งสมความรู้มวลประสบการณ์ต่างๆ ที่มีการสืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายโดยมีความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับชาว บ้าน จากชุมชนหนึ่งสู่ชุมชนหนึ่งจนทำให้สังคมชาวบ้านมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง

2.1.2 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดจากการสืบสาน สืบทอดประสบการณ์จากรุ่นถึงรุ่น เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สั่งสมกันมาเป็นเวลานาน ถ้าถูกละเลย ขาดการยอมรับ และถูกทำลายลง ก็จะสูญหายไป ไร้ซึ่งภูมิปัญญาของตนเอง ทำให้คนในท้องถิ่นไม่มีศักดิ์ศรี ขาดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งนี้การศึกษา หน่วยงาน ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ไว้ดังนี้

ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (2537) กล่าวถึง ความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นวัฒนธรรมและประเพณี วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม เป็นตัวกำหนดคุณลักษณะของสังคม เป็นสิ่งที่มีจุดหมาย เป็นวิงสำคัญ มีความหมายและคุณค่าต่อการดำรงอยู่ร่วมกันที่จะช่วยให้สมาชิกในชุมชนหมู่บ้าน ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ช่วยสร้างความสมดุล ระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม ทำให้ผู้คนดำรงตนและปรับเปลี่ยนได้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงและ

ผลกระทบอันเกิด จากสังคมภายนอกและเป็นประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาชนบท ของเจ้าหน้าที่ จากหน่วยงานต่างๆทั้งนี้เพื่อเป็นการกำหนดท่าทีในการทำงานให้ กลมกลืนกับชาวบ้านได้มากยิ่งขึ้น

ประกอบ ใจมั่น (2539) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ

1. ช่วยให้สมาชิกในชุมชน หมู่บ้าน ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข
2. ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม
3. ช่วยให้ผู้คนดำรงตนและปรับเปลี่ยนทันต่อความเปลี่ยนแปลง และผลกระทบอันเกิดจากสังคมภายนอก
4. เป็นประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาชนบทของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆเพื่อที่จะได้ กำหนดท่าทีการทำงานให้กลมกลืนกับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

นันทสาร สีสลับ (2542) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาไทย ดังนี้

1. ภูมิปัญญาไทยช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่น
2. สร้างความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย
3. สามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนาเข้ากับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม
4. สร้างความสมดุลระหว่างคนในสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน
5. เปลี่ยนแปลงปรับปรุงได้ตามยุคสมัย

รุ่ง แก้วคง (2543) กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาไทยว่า ภูมิปัญญาไทยได้ช่วยสร้างชาติ ให้เป็นปึกแผ่น สร้างศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิแก่คนไทย ทำให้บรรพบุรุษของเราได้ดำรงชีวิตอยู่บน ผืนแผ่นดินนี้มาอย่างสงบสุขเป็นเวลา ยาวนาน แม้ว่าภูมิปัญญาส่วนหนึ่งจะสูญหายไป แต่ยังมี บางส่วนหลงเหลือเป็นมรดกอันล้ำค่าอยู่กับสังคมไทยมาโดยตลอด

จากความสำคัญที่กล่าวมา สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญ เป็นมรดกที่บรรพบุรุษในอดีตได้สั่งสม สร้างสรรค์ สืบทอดภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง สืบสานเรื่องราวอัน ทรงคุณค่ามากมาย ส่งผลให้คนในชาติเกิดความรัก ความภาคภูมิใจและร่วมแรงร่วมใจสืบสาน ต่อๆกันมาและต่อไปในอนาคต ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งที่มีความค่าและมีความสำคัญยิ่ง

2.1.3 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องราวการสืบทอดประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบัน ที่มีลักษณะของความสัมพันธ์ภายในท้องถิ่น ที่มีความหลากหลายทางภูมิปัญญาแต่ไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งมีหลายท่านได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

เสรี พงศ์พิศ (2536) กล่าวว่า ภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะ คือ

- 1) มีลักษณะเป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ จีวรทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเกิด แก่ เจ็บตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
- 2) มีลักษณะเป็นรูปธรรม เกี่ยวกับเรื่องเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่นๆ

ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะ ที่สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย ทั้ง 3 ลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน คือ ชีวิตของชาวบ้าน สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างเอกภาพ เหมือนมุมของสมเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

ตัณญา ตัณญาวิวัฒน์ (2534) ได้กล่าวถึงลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้ดังนี้

1. ภูมิปัญญา เป็นความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดๆ หรือหน่วยสังคมใดๆ เป็นข้อมูล เป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ผู้ชาย ประเภทครอบครัวของสังคมนั้น
2. ภูมิปัญญา เป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใดๆ ของสังคมนั้น มีความเชื่อแต่ยังไม่มียุติฐานยืนยันว่าถูกต้อง เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน
3. ภูมิปัญญา คือ ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหา หรือป้องกันปัญหาเกี่ยวกับหน่วยสังคมหนึ่งสังคมใด ตัวอย่างครอบครัว เช่น ความสามารถในการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว
4. ภูมิปัญญาทางวัตถุ ในหน่วยสังคมใดๆ ตัวอย่างเช่น เรือนชานบ้านช่อง เครื่องใช้ไม่สอยต่างๆ ในครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีความสะอาด สะดวก สบายตามสภาพ เป็นต้น
5. ภูมิปัญญาด้านพฤติกรรมในหน่วยสังคมใดๆ ตัวอย่างครอบครัว เช่น การกระทำความประพฤติ การปฏิบัติตัวของคนต่างๆ ในครอบครัวจนทำให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้ก็นับ เป็นภูมิปัญญาเช่นเดียวกัน

พรชัย กาพันธ์ (2545) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมกันมา จากประสบการณ์ของชีวิต สังคมและในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม วัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นทรัพยากรอันมีคุณค่ามหาศาลของสังคมตลอดจนประเทศชาติ ที่ต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่และหวงแหน มีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ

- 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีวัฒนธรรมเป็นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์
- 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีบูรณาการ
- 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
- 4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2540) ได้กล่าวถึง ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้ 1) เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้ ทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรม และ 2) แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐาน ด้านปัจจัยสี่ การบริหารจัดการองค์กร ตลอดจนการประกอบอาชีพต่างๆ เป็นต้นภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคม จะแสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษาและวรรณกรรม ตลอดจนการสื่อสารต่างๆ เป็นต้น เป็นองค์รวม หรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต เป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม เป็นแกนหลัก หรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิต เป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา และมีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง

จากแนวคิดดังกล่าว สรุปได้ว่า ภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะคือ

- 1) เป็นรูปธรรม ได้แก่ วัตถุการกระทำทั้งหลาย เช่น การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี ฯลฯ
- 2) เป็นนามธรรม คือ ความรู้ ความเชื่อ หรือแนวทางในการแก้ปัญหาและป้องกันปัญหา รวมทั้งการสร้างความสุขให้กับชีวิตมนุษย์

2.2 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

อังกุล สมคะเนย์ (2535) ได้จำแนกภูมิปัญญาชาวบ้านออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 เรื่องเกี่ยวกับ คติ ความคิด ความเชื่อ

ภาษาและหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอด กันมา คติ ความคิด ความเชื่อ ภาษาและหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่ปรากฏให้เห็นได้ในปัจจุบัน ทั้งที่เป็นการประกอบพิธีกรรม การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์และการใช้แรงงานของตนเอง รวมถึงการหาผลผลิตต่างๆที่มีอยู่ในธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ ประกอบกับ

ความเชื่อทางศาสนา ได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย คติ คำคม สุภาษิต คำพังเพย นิทานหรือตำนานพื้นบ้าน คติธรรมคำสอนทางศาสนา ปริศนาคำทายต่างๆ ภาษาถิ่นหรือภาษาพื้นบ้าน

กลุ่มที่ 2 เรื่องของศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณี

ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณี จะเป็นตัวชี้ที่สำคัญต่อการแสดงออกถึงภูมิปัญญาชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านต่อการดำเนินชีวิต ซึ่งก็คือผลงานหรือกิจกรรมที่เกิดจากความคิดของชาวบ้านที่แสดงให้เห็นคุณค่า แห่งการดำเนินชีวิต วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเฉพาะกลุ่มชน หรือท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเจริญงอกงามและความ เป็นระเบียบเรียบร้อยของกลุ่มชน หรือท้องถิ่นนั้นๆ ได้แก่ การละเล่นพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ประเภทต่างๆ ศิลปะการแสดง เช่น หนังตะลุง มโนราห์ ศิลปะด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุของท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น

กลุ่มที่ 3 เรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่น

ในอดีตวิถีชีวิตของคนไทยมีความเป็นอยู่โดยธรรมชาติ ทำมาหากินเลี้ยงชีพด้วยการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ จับสัตว์น้ำโดยใช้เครื่องมือที่ประดิษฐ์เอง ในการประกอบอาชีพนั้นเป็นการทำให้มีอยู่มีกินมากกว่าที่จะทำเพื่อความ มั่งมี ความร่ำรวย โดยที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยจากภายนอกมาเป็นตัวกำหนดหรืออิทธิพลในการผลิต แต่ปัจจุบันวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปมากซึ่งเป็นผลมาจากการ มุ่งเน้นพัฒนาประเทศ เพื่อเปลี่ยนแปลงจากประเทศเกษตรกรรมเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ทำให้ระบบการผลิตของชาวบ้านได้รับผลกระทบไปด้วย จึงก่อให้เกิดความล้มเหลวทางเศรษฐกิจในชนบทอย่างรุนแรง ผลจากความล้มเหลวและความผิดพลาดที่เกิดขึ้นจึงได้มีบุคคลหนึ่งนำไปใช้เป็นบท เรียน เกิดแนวความคิดการพึ่งพาตนเองและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในชนบท จึงได้มีการริเริ่มฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่นที่ได้มีการสูญเสียไปให้มีสภาพ อุดมสมบูรณ์พร้อมปรับสภาพการดำเนินชีวิตที่เคยถูกรอบงำด้วยระบบธุรกิจการค้า กลับมาสู่อาชีพเกษตรกรรม เพื่อความอยู่รอดโดยอาศัยความสมดุลทางธรรมชาติ กลุ่มบุคคลดังกล่าวยื่นหยัดต่อสู้ด้วยความเข้มแข็งกับความล้มเหลว และความผิดพลาดที่เกิดขึ้นอย่างภาคภูมิใจด้วยกำลังกาย สติปัญญา ตั้งสมประสงค์จากการผสมผสานกลมกลืนได้อย่างเหมาะสมสามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาตนเอง บุคคลเหล่านี้จึงเป็นผู้ที่สมควรได้รับการยกย่องและนำเอาหลักการ ความรู้ แนวคิดและประสบการณ์ไปถ่ายทอดให้กับอนุชนรุ่นต่อไป ได้แก่ การทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำ งานจักสานจากไม้ไผ่ งานจักสานจากเตยปาหนัน งานจักสานจากหวาย งานประดิษฐ์สิ่งของจากเปลือกหอยแตก การจัดทำผ้าบาติกและการเขียนลายผ้าบาติก

กลุ่มที่ 4 เรื่องของแนวความคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยีชาวบ้าน

จากสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศได้เปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่ สังคมอุตสาหกรรม ส่งผลให้การดำเนินชีวิตเปลี่ยนไป เพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข จึงได้มีบุคคลนำแนวความรู้และหลักการที่เคยปฏิบัติกันมา นำมาผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อเพิ่มผลผลิตหรือประกอบกิจกรรมในการดำเนินชีวิตในครอบครัวและท้องถิ่น ซึ่งนับว่าบุคคลเหล่านี้ เป็นภูมิปัญญาอีกกลุ่มหนึ่ง ที่มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาตนเองและช่วยเหลือสังคม ได้แก่ การทำไร่นาสวนผสม ตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ การแปรรูปอาหาร การประดิษฐ์ดอกไม้โดยใช้วัสดุในท้องถิ่น การนำสมุนไพรเพื่อใช้รักษาโรค การถนอมอาหาร

รตนะ บัวสนธิ์ (2535) ได้จำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ
2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์
3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพมีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง

รุ่ง แก้วแดง (2543) ได้แยกประเภทภูมิปัญญาไทยไว้ 11 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาวะการณ์ต่างๆได้

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม

3. สาขาแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา การใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริการกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

8. สาขาการจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานองค์กรชุมชนต่างๆให้สามารถพัฒนาและ บริหารองค์กรของตนเองได้ตามบทบาทหน้าที่ขององค์กร เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานเกี่ยวกับภาษาทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถในการประยุกต์และปรับใช้หลักธรรม คำสอนทางศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้ บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีต่างๆ เป็นต้น

11. สาขาการศึกษา หมายถึง ความสามารถในการถ่ายทอดการอบรมเลี้ยงดูการบ่มเพาะ การสอนสั่ง การสร้างสื่อ และอุปกรณ์การวัดความสำเร็จ

นักการศึกษา และสถาบันการศึกษาของรัฐและเอกชน ได้แบ่งประเภทของความรู้ที่เป็นภูมิปัญญา และภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อ้างอิงจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541) ได้กำหนดการศึกษาเกี่ยวกับความคิดและภูมิปัญญาไทยออกเป็น 7 โครงการ ดังนี้

1. ความเชื่อ
2. ความเป็นอยู่และการทำมาหากิน
3. การศึกษา
4. การเมืองการปกครอง
5. การดูแลสุขภาพ

6. ครุขางศิลป์

7. นาฏศิลป์

เอกวิทย์ ฤ ถกลาง และคณะ (อ้างอิงจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541) ได้ศึกษาภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทยในโครงการ กิติ เมธี ได้กำหนดหัวข้อในการศึกษาภูมิปัญญาเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

1. ความเชื่อ โลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติและระหว่างมนุษย์ด้วยกัน
2. วิธีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหา การปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม และกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม
3. ศิลปหัตถกรรม ประดิษฐ์กรรม ในรูปเครื่องมือของใช้ ศิลปวัตถุ ที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมตามพื้นภูมิที่หลากหลยระหว่างภูมิภาค
4. กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา ประสบการณ์ การใช้ศึกษาอบรม และการแก้ปัญหาตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของชาวบ้าน

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (อ้างอิงจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541) ได้กำหนดสาขาย่อยของภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่ทำการคัดเลือกและเชิดชูเกียรติผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม 5 สาขา ดังนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการเกษตร เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่น การแก้ไขโรคและแมลง) และรู้จักปรับใช้เทคโนโลยี ฯลฯ
2. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร การรักษาการถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การเคารพแม่น้ำ แผ่นดิน พืชพันธุ์ธัญญาหาร และโบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ
3. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการจัดการ สวัสดิการและธุรกิจชุมชน ได้แก่
 - 3.1 กองทุนต่าง ๆ ในชุมชน เช่น สหบาลข้าว (ธนาคารข้าว) สหกรณ์ ร้านค้า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ฯลฯ
 - 3.2 กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ฯลฯ
4. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการรักษาโรค และการป้องกัน เช่น หมอพื้นบ้าน หมอธรรม และผู้รอบรู้เรื่องสมุนไพร
5. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการผลิตและการบริโภค เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรให้

สามารถบริโภคได้โดยตรง ได้แก่ การใช้เครื่องมือ และครกตำข้าว การรู้จักประยุกต์เทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้แปรรูปผลผลิตเพื่อชะลอการนำเข้ตลาด

กรมวิชาการ (อ้างอิงจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541) ได้กำหนดประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

1. คติความคิด ความเชื่อ หลักการ ที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมสืบทอดกันมา
2. ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เป็นแบบแผนการดำเนินการปฏิบัติสืบทอดกันมา
3. การประกอบอาชีพในท้องถิ่นที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง และได้รับการพัฒนาให้เหมาะกับกาลสมัย
4. แนวความคิดหลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาดัดแปลงในชุมชน อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่

จากการจำแนกประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาชาวบ้านของนักการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้น สรุปเป็นองค์ความรู้จำแนกได้ 5 ประเภท ดังนี้

- 1) ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา ได้แก่ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพุทธ พราหมณ์ การนับถือผี เช่น ประเพณีการผู้เสี้ยว
- 2) ภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ภาษาต่างกลุ่ม (ภาษาพื้นเมือง) ภาษาถิ่น นิทานพื้นบ้าน ตำวนภายิต ผญา และปริศนาคำทาย
- 3) ศิลปกรรมและโบราณคดี ได้แก่ ประติมากรรม โบราณคดี ศิลปหัตถกรรม และวัฒนธรรมสถานหรือแหล่งวัฒนธรรม
- 4) นันทนาการและการพักผ่อนหย่อนใจ ได้แก่ การขับร้องและดนตรี ระบายสีฟัน และการท่องเที่ยว
- 5) วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และวิทยาการ ได้แก่ การสาธารณสุข ชีวประวัติบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นและอาชีพที่สำคัญของจังหวัดขอนแก่น

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทต่างๆจากการที่ชนชาติและเผ่าพันธุ์ต่างๆอยู่รอดมาได้ถึงทุกวันนี้ เพราะคุณค่าอันเป็นพื้นฐานแห่งการดำเนินชีวิต สามารถรักษาสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมกับผู้อื่นใน สังคมเดียวกัน และกับสังคมอื่นๆความสมดุลดังกล่าวยังคงอยู่ และถ่ายทอดสืบสานกันมา บางส่วนนั้นอาจหายไป แต่มีสิ่งใหม่ๆเกิดขึ้นแทน การถ่ายทอดสืบสานมีลักษณะทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งการถ่ายทอดภูมิปัญญานั้น ปฐม นิคมานนท์ (2538) ได้สรุปไว้ดังนี้

1. การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกครัวเรือนทำกัน อาจเป็นอาชีพรองจากการทำไร่ทำนา เช่น เครื่องปั้นดินเผา จักสาน ทอผ้า ซึ่งสมาชิกของ

ชุมชนได้คลุกคลี คู่กันเคยมาตั้งแต่เด็กภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน

2. การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในการรักษาโรค งานช่างศิลป์ ช่างฝีมือ ความรู้ด้านพิธีกรรมต่างๆ ความรู้เหล่านี้จะถ่ายทอดภายในครอบครัว และเครือญาติ บางอย่างมีการหวงแหน และเป็นความลับในสายตระกูล

3. การฝึกจากผู้รู้ชำนาญเฉพาะอย่าง เป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาการ ผู้รู้อาจเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติ หรืออาจอยู่นอกชุมชนก็ได้ เช่น ช่างโบสถ์ ช่างลายไทย หมอตำแย เป็นต้น

4. การฝึกฝนและค้นคว้าด้วยตนเอง อาชีพและความชำนาญหลายอย่างเกิดขึ้นด้วยคิดค้น ดัดแปลง และพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเอง แล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน เช่น การแกะสลักหิน เป็นต้น

5. ความรู้ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นโดยตนเองไม่ได้ตั้งใจหรือไม่ได้คาดคิดมาก่อน มีวิญญาณหรืออำนาจลึกลับเข้าถึงมาบอก ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรคได้

สามารถ จันทรสุริย์ (2534) ได้ จำแนกการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เนื่องจากเด็กเป็นวัยที่เรียนรู้โลกรอบๆตัวเองกิจกรรมการถ่ายทอดจึงเป็นเรื่องง่ายๆไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การทดลองทำหรือการเข้าร่วมปรากฏการณ์ ตลอดจนการเล่นปริศนาคำทาย

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่เป็นผู้ที่ถือว่าผ่านประสบการณ์ต่างๆมานานพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรง หรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมทางธรรมเนียมประเพณี ท้องถิ่นต่างๆคงจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีแต่ง งานของท้องถิ่นต่างๆจะมีขั้นตอนผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาววิธีการถ่ายทอดในรูปแบบ การบันเทิง เช่น การสอดแทรกในคำร้องของบันเทิงถ้าจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาในอดีตตามรูปแบบใหญ่ๆอาจแบ่งได้ 2 รูปแบบ คือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร กับแบบเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งในอดีตส่วนใหญ่ได้จารึกหรือเขียนไว้ในใบลานหรือสมุดข่อย ที่ชาวบ้านภาคใต้เรียกว่า บุคดำ บุคขาว ส่วนในปัจจุบัน มีการถ่ายทอดภูมิปัญญา ท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ผ่าน สื่อมวลชน ทุกสาขา เช่น หนังสือ สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์และอื่นๆ

การถ่ายทอดภูมิปัญญากล่าวโดยสรุปได้ว่าเป็นการส่งทอดความรู้ ความเข้าใจจากบุคคลหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบมีลายลักษณ์อักษร และไม่มีลายลักษณ์อักษร โดยมีองค์ประกอบในการถ่ายทอดคือ

1. องค์คติ (concepts) ได้แก่ ความเชื่อ ความคิดความเข้าใจ อุดมการณ์ต่างๆ
2. องค์พิธีการ(usages) ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งแสดงออกมาในรูปพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีการตั้งศพ การแต่งกาย เป็นต้น
3. องค์วัตถุ (instrumentary and symbolic objects) ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์ที่มีรูปร่างสามารถจับต้องได้ เช่น ผลผลิตทางศิลปกรรม งานฝีมือ และองค์วัตถุที่ไม่มีรูปร่าง แต่เป็นเครื่องแสดงสัญลักษณ์ ความหมายต่างๆเช่น ภาษา เป็นต้น

2.3 แนวคิดและหลักการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน

รัตนะ บัวสนธิ์ (2535) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 2 ลักษณะ คือ

1. ครูเป็นผู้ดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของปราชญ์ท้องถิ่น โดยใช้หลักสูตรท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาหลักสูตรแล้ว
2. ปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนเอง ปราชญ์ท้องถิ่น คือบุคคลในชุมชนท้องถิ่นหนึ่งๆที่ปราชญ์ ผู้นำทางความคิดและการปฏิบัติในด้านต่างๆเกี่ยวกับภูมิปัญญา ซึ่งจะได้รับการเรียนชานว่า “ปราชญ์ท้องถิ่น”หรือ “ปราชญ์ชาวบ้าน”

ศิริพงษ์ นวลแก้ว (2540) ได้เสนอแนวคิดและแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ในโรงเรียนประถมศึกษาไว้หลายแนว ได้แก่ แนวคิดที่ควรคัดเลือกกิจกรรมหรือเนื้อหาสาระของภูมิปัญญาชาวบ้านที่สอดคล้อง กับความต้องการของท้องถิ่นและผู้เรียน ไปจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการพัฒนาหลักสูตร แนวคิดที่ควรเชิญปราชญ์ชาวบ้านหรือเจ้าของภูมิปัญญาในด้านต่างๆเข้ามามีส่วน ร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน แนวคิดที่โรงเรียนควรเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมชุมนุม โดยนำนักเรียน คณะครู เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของท้องถิ่น การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการเรียนการสอน ควรดำเนินการใน 3 ลักษณะ คือ ควรศึกษาและวิเคราะห์หลักสูตร ควรกำหนดแผนปฏิบัติงานของโรงเรียน และแนวคิดสุดท้าย คือ โรงเรียนควรติดต่อประสานงาน เพื่อขอสนับสนุนจากหน่วยงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องพยายามปรับปรุงหลักสูตร ให้สามารถนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้ามาใช้ พร้อมจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ติดตามสนับสนุนการดำเนินงานและประเมินผลการปฏิบัติงานควบคู่กับการจัดทำ เอกสารเผยแพร่และยกย่องเชิดชูเกียรติเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านด้วย

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540) ได้กล่าวว่า ธรรมชาติการเรียนรู้ของมนุษย์ต้องมีการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดเวลา โดยมีกระบวนการหรือแนวทาง ดังนี้

1. การเรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูก ทำให้มนุษย์ต้องใช้ปัญญาขบคิดแก้ปัญหา ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ
2. เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำ ในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง การเรียนและสะสมประสบการณ์จริง ปฏิบัติจริงที่ส่งต่อถึงรุ่นต่อไปในแบบค่อยเป็นค่อยไป จนกลายเป็นแบบธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ
3. การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริง พัฒนาส่งต่อแก่รุ่นหลังด้วยการสาธิตการสั่งสอนด้วยการบอกเล่า การสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร
4. การเรียนรู้โดยพิธีกรรม เป็นการต่อยอด ความเชื่อ กรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติและความคาดหวัง
5. การเรียนรู้โดยผ่านด้านศาสนา หลักธรรมคำสอน ศิลปะและวัตรปฏิบัติ พิธีกรรม กิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ ที่มีส่วนต่อยอดภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต
6. การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ ที่หลากหลายกว้างขวาง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย
7. ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู เป็นการเฝ้าดูอย่างเงียบๆแต่เป็นแนวทางแสวงหาความรู้ที่มีประสิทธิภาพแนวทางหนึ่ง

รุ่ง แก้วแดง (2543) ได้กล่าวถึงแนวทางการนำภูมิปัญญาไทยกลับสู่ระบบการศึกษาไทยไว้ว่า ภูมิปัญญาไทยมีความสำคัญสำหรับสังคมไทย จำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนานำไปใช้ และถ่ายทอดกันต่อไป เพื่อมิให้สูญหายไปจากวิถีชีวิตของคนไทย กระบวนการที่จะทำให้อาณาภูมิปัญญาไทยฟื้นคืนชีพกลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้งก็คือ กระบวนการศึกษา ฉะนั้นสิ่งที่เราต้องช่วยกันคิดก็คือ ต้องนำภูมิปัญญาไทยกลับสู่ระบบการศึกษาไทย โดยใช้วิธีการสอนที่มีลักษณะเหมาะสมกับยุคสมัยปัจจุบันหลายอย่าง เช่น การสอนทอผ้า การสอนรำ การสอนดนตรี ซึ่งลักษณะพิเศษสอดคล้องกับหลักการสอนแบบใหม่คือ เป็นการสอนแบบตัวต่อตัว หรือเป็นรายคน เป็นการสอนด้วยความรัก เป็นการสอนโดยการปฏิบัติและเป็นการสอนจากของจริง

2.3.1 ภูมิปัญญาไทยในระบบการศึกษา

โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของความรู้และสติปัญญาเพื่อพัฒนาประเทศชาติและประชาชน ถึงวันนี้โรงเรียนเข้มแข็งขึ้นมาก สามารถให้ความรู้และตอบสนองความต้องการของคนในสังคม สร้างคนและสร้างชาติให้เติบโตขึ้นมาจวบจนปัจจุบัน ความเข้มแข็งและเติบโตของโรงเรียนกลับไปบด

บังความรู้เดิมและภูมิปัญญาของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นจนมีสภาพแคระแกร็นเหี่ยวเฉาและแห้งตาย โรงเรียนและการศึกษามัยใหม่ไม่ใส่ใจต่อสิ่งเหล่านี้เพียงเพราะไม่มีใน “หลักสูตร” ผลของการจัดการศึกษาตามแนวคิดนี้ ได้ก่อเกิดปัญหานานาประการขึ้นในสังคมไทยจนเป็นที่วิพากษ์และวิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา พร้อมกับการเรียกร้องให้รัฐดำเนินการปรับปรุงและพัฒนาแนวทางการจัดการศึกษาใหม่ อันเป็นปฐมบทของแนวคิดที่เกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบัน

การพัฒนาการศึกษาที่แท้จริง เป็นคนละประเด็นกับการพัฒนาโรงเรียน มีครูและโรงเรียนจำนวนหนึ่งที่ตระหนักในความจริงข้อนี้ และยังคงยึดมั่นต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เด็กและชาวบ้านในชุมชน มุ่งสร้างคุณค่าของความเป็นคนแทนผลสัมฤทธิ์ในเชิงปริมาณ และการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ครูและโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามแนวคิดนี้มีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศมากน้อยบ้างแตกต่างกันไปตามสภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นเดิมที่ครูและโรงเรียนเหล่านี้ส่วนใหญ่ต่างคนต่างทำ มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ได้รู้จักกันเป็นส่วนตัวเคยไปมาหาสู่เพื่อแบ่งปันและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ผลงานจึงปรากฏและเป็นที่ยอมรับในแวดวงจำกัด จนกระทั่งย่างเข้าสู่ต้นทศวรรษ 2530 องค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานของรัฐได้เข้าไปศึกษาและเรียนรู้ประสบการณ์ ประสานและเชื่อมโยง โดยการจัดเวทีให้ครูและโรงเรียนเหล่านี้ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันจนเกิดเครือข่ายช่วยครูเพื่อเด็กเพื่อชุมชนขึ้นในภาคใต้และภาคอีสาน ในช่วงเวลาเดียวกันนี้การเรียกร้องต่อรัฐให้ปฏิรูปการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านและชุมชน ได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง เป็นกระแสสังคมที่ไปกระตุ้นและผลักดันให้เครือข่ายครูได้ขยายตัวออกไปในทุกภาคของประเทศในปัจจุบัน

ผลจากการศึกษาโรงเรียนและชุมชนในทุกภาคของประเทศ พบว่า บทบาทของโรงเรียนในการจัดการศึกษาในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปมากแล้ว เช่นเดียวกับบทบาทของครูก็ได้เปลี่ยนไปซึ่งพอจะสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. บทบาทในการจัดการศึกษาเพื่อเด็ก ครูและโรงเรียนเปลี่ยนบทบาทของตัวเองจากคน “สอนหนังสือ” มาเป็นผู้ “สร้างกระบวนการเรียนรู้” ให้แก่เด็ก ในระยะแรกของการปรับเปลี่ยนบทบาท ครูและโรงเรียนได้ดำเนินงานแบบไม่เป็นทางการ การจัดการกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เด็กจึงสอดแทรกอยู่ในกิจกรรมต่าง ๆ เท่าที่พอจะทำได้ และบางครั้งเป็นความสนใจของครูคนใดคนหนึ่งมากกว่าจะเป็นบทบาทของโรงเรียน อย่างไรก็ตาม ผลของกิจกรรมเหล่านี้ได้ช่วยให้เด็กเรียนรู้อย่างกว้างขวาง มีความสุข และสอดคล้องกับสภาพชีวิตจริงในชุมชน หลายกิจกรรมที่ครูและนักเรียนจัดขึ้น มีส่วนในการแก้ปัญหาที่ปรากฏอยู่จริงในชุมชน โรงเรียนจำนวนมากสามารถใช้โครงการอาหารกลางวันฝึกฝนเด็กให้เกิดทักษะด้านเกษตร ลดความขาดแคลนอาหารและภาวะทุพ

โภชนาการ หลายโรงเรียนสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เด็ก โดยเฉพาะเยาวชนสตรีเลือกที่จะใช้ชีวิตในชุมชนแทนการออกไปทงงานต่างถิ่น เหล่านี้เป็นต้น

บทบาทของโรงเรียนในการจัดการศึกษาเพื่อเด็กตามแนวคิดนี้ ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการเมื่อหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ของ “หลักสูตรท้องถิ่น” ถูกกำหนดขึ้น ทำให้ครูและโรงเรียนสามารถนำความรู้ท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการเรียนการสอน ส่งผลให้เด็กได้เรียนรู้อย่างหลากหลาย และมีความรู้ท้องถิ่นมากขึ้น การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่ยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง หลักสูตรนี้จะมีเนื้อหาและกิจกรรมอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับผลการสำรวจความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชน ฉะนั้น เนื้อหา กิจกรรม ตลอดจนการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนแต่ละโรงเรียนย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพปัญหาหรือข้อเท็จจริงในชุมชน ต่อจากนั้น ครูและโรงเรียนก็จะเรียนรู้วิถีชีวิตของผู้ที่ค้นพบจากการสำรวจชุมชน และเชื่อมประสานให้เกิดการถ่ายทอดประสบการณ์และองค์ความรู้จากผู้ไปสู่เด็ก หรือจัดการเรียนการสอนทั้งในและนอกห้องเรียน อาจเรียกผู้ที่ทำหน้าที่นี้ว่าวิทยากรท้องถิ่นหรืออื่น ๆ ตามความนิยมในชุมชน ผลจากการเรียนรู้ของเด็กจะนำไปสู่การสร้างสรรค์กิจกรรมในโรงเรียนในรูปแบบที่หลากหลาย สอดคล้องกับวิถีชีวิตในชุมชน สำหรับการประเมินผลของการจัดการเรียนการสอนแบบนี้ ครูและผู้รู้จะทำงานร่วมกันในการประเมินผลการเรียนรู้ของเด็ก เป็นการประเมินผลแบบองค์รวม คือการพิจารณาเด็กอย่างรอบด้านหรือมองทั่วตัว ไม่แยกให้คะแนนเป็นด้าน ๆ แต่ทุกอย่างจะรวมเข้ากันทั้งทักษะ ความสนใจ การอยู่ร่วมกันผู้อื่น กิริยามารยาทและความอ่อนน้อมถ่อมตน ผลการประเมินจึงออกมาในเชิงคุณภาพมากกว่าปริมาณ เช่น ดี-ไม่ดี ตั้งใจ-ไม่ตั้งใจ ใช้ได้-ใช้ไม่ได้ ฯลฯ เป็นต้น แน่นนอน ผลจากการประเมินดังกล่าวจะนำไปสู่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ทั้งหมด การดำเนินงานของครูและโรงเรียนจึงเคลื่อนไหวและปรับเปลี่ยนตลอดเวลา การเรียนรู้จากกิจกรรมเลี้ยงไก่จึงแตกต่างกันได้ระหว่างภาคเรียนและระหว่างโรงเรียน เป็นต้น

2) บทบาทในการจัดการศึกษาเพื่อชุมชน บทบาทนี้เกิดจากครูในโรงเรียนที่ได้สัมผัสสัมพันธ์กับชุมชน มองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กและชาวบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องและลูกหลานของตนทำให้ต้องคิดหาหนทางแก้ไข การทำงานนี้จึงเริ่มต้นด้วยใจรักด้วยสำนึกมองเห็นคุณค่าของความเป็นคนและการอยู่ร่วมกัน ครูและโรงเรียนที่สมัครใจทำงานนี้ต้องริเริ่ม เรียนรู้และสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง เป้าหมายของการศึกษาตามแนวคิดนี้ คือ การเชื่อมโยงและการถ่ายทอดความรู้ระหว่างเด็กกับชาวบ้าน หรือโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งจะช่วยให้การศึกษาได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต เพราะเด็กและชาวบ้านได้เรียนรู้จากชีวิตจริง เป็นธรรมชาติ กว้างขวางและสอดคล้องกับชีวิตจริง นอกจากนี้ ยังช่วยให้เกิดการถ่ายทอดศีลธรรม จริยธรรมระหว่างเด็ก ครูและชาวบ้าน ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ยากในระบบการจัดการศึกษาทั่วไป

ผลการกรณีศึกษาโรงเรียนที่จัดการศึกษาเพื่อเด็กเพื่อชุมชนในทุกภาคของประเทศช่วยให้มองเห็นภาพในระยะแรกเริ่มของการดำเนินงานตามแนวคิดนี้ กล่าวได้ว่าวิธีการดำเนินงานที่ครู

นำมาใช้มีอยู่ 2 แบบ แบบแรก ครูได้ใช้โรงเรียนเป็นสถานที่ทดลองทางความคิด โดยให้เด็กทำกิจกรรมและเรียนรู้ในโรงเรียน เมื่อกิจกรรมประสบความสำเร็จก็จะขยายผลออกไปเชื่อมโยงกับชุมชน อาจเรียกวิธีการแบบนี้ว่า “จากโรงเรียนสู่ชุมชน” แบบที่สอง ครูเริ่มต้นเรียนรู้และสร้างสรรค์กิจกรรมร่วมกับชาวบ้านในชุมชน เมื่อกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเกิดขึ้นแล้วจึงขยายผลไปเชื่อมต่อการเรียนรู้ของเด็กในโรงเรียน อาจเรียกวิธีการแบบนี้ว่า “จากชุมชนสู่โรงเรียน” ทั้งหมดนี้เป็นกรอบวิธีการดำเนินงานอย่างกว้าง ๆ แน่นนอนว่าครู โรงเรียน และชุมชนแต่ละแห่งย่อมมีรายละเอียดในการดำเนินงานของตนเองซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากลักษณะเฉพาะถิ่นเฉพาะที่และสภาพการณ์ในแต่ละช่วงเวลา

แม้ว่าการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเพื่อชุมชนอาจเริ่มต้นได้ 2 วิธี หรือ 2 แบบ ดังกล่าวแล้วแต่การวิเคราะห์ในที่นี้ถือเอากระบวนการเรียนรู้ที่ได้เชื่อมประสานเด็กและชาวบ้าน หรือ โรงเรียนและชุมชนเข้าด้วยกันแล้วเท่านั้น เพราะกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการขยายผลของวิธีการดำเนินงานแบบใดแบบหนึ่งจนครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญของแนวคิด คือ เด็กและชาวบ้าน หรือ โรงเรียนและชุมชนถึงจุดนี้ กระบวนการเรียนรู้หรือปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับชาวบ้านในชุมชนค่อนข้างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำให้ยากที่จะแยกว่ากระบวนการนี้เริ่มต้นตรงจุดใด โรงเรียนหรือชุมชน

2. การจัดการศึกษาเพื่อชุมชน เป็น “การจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มีเด็กและชุมชนเป็นศูนย์กลาง” เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทได้เต็มที่ บทบาทของโรงเรียนจึงต้องแปรเปลี่ยนเป็น “ผู้กระทำ” และ “ผู้เชื่อมประสาน” หรือ “พี่เลี้ยง” ตามช่วงเวลาและสถานที่แตกต่างกัน

สำหรับกระบวนการ ขั้นตอนการดำเนินงาน และบทบาทของโรงเรียนที่จัดการศึกษาเพื่อเด็กเพื่อชุมชน มีดังนี้

2.1 การวิเคราะห์ชุมชน

- สภาพชุมชน
- ทรัพยากรในชุมชน
- ปัญหาและความต้องการ
- ความรู้ที่จำเป็นและเหมาะสมตอบสนอง

2.2 ขยายผลสู่ชุมชน ชุดความรู้ กระบวนการเรียนรู้

- กลุ่มชาวบ้าน พัฒนาบุคลากร บัณฑิตบุคคล เรียนรู้ สรุปผล

2.3 สร้างกิจกรรม

กิจกรรม

1. เกษตรกรรม	1. กิจกรรมในโรงเรียน
2. กองทุน-ออมทรัพย์	2. เรียนรู้จากการปฏิบัติ
3. ธุรกิจ-หัตถกรรม-อุตสาหกรรม	3. พัฒนาองค์ความรู้

4. สมุนไพร

4. พัฒนาเทคนิควิทยา

5. สิ่งแวดล้อม

5. พัฒนาการพึ่งตนเอง

การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ยึดชุมชนเป็นศูนย์กลาง เริ่มต้นจากการวิเคราะห์ชุมชนดูว่าสภาพชุมชนเป็นอย่างไร มีปัญหาและความต้องการอะไร ชุมชนมีทรัพยากรและผลผลิตอะไร พืช สัตว์และรายได้ ฯลฯ รวมถึงการสำรวจค้นหาผู้รู้หรือคนเก่งในชุมชน เช่น คนเก่งในการผสมพันธุ์ปลา ปั่นหม้อ-ไห คนเก่งในการเพาะปลูก เป็นต้น

เป้าหมายของการวิเคราะห์ เพื่อศึกษาศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนนั้น การดำเนินงานของโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามแนวนี้ต้องผ่านขั้นตอนวิเคราะห์ชุมชนทั้งสิ้น แต่การดำเนินงานนั้นไม่จำเป็นต้องรอให้การวิเคราะห์จบสิ้นทุกขั้นตอน ครูและโรงเรียนส่วนใหญ่มักนำผลและข้อมูลจากการวิเคราะห์เบื้องต้น มาเป็นแนวทางทำงานในระยะแรกเริ่ม หลังจากนั้นการวิเคราะห์ชุมชนจะกลายเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการดำเนินงานทั้งหมด หรือนำไปวิเคราะห์ไปพร้อมกัน

ขั้นตอนวิเคราะห์จะเชื่อมโยงหรือชี้ให้เห็นตัวความรู้ที่จำเป็นและเหมาะสมกับชุมชน อาจชี้ออกมาเป็นประเด็นหรือความรู้เฉพาะเรื่อง เมื่อรวมทั้งหมดเข้าด้วยกันเป็นชุดความรู้ที่เด็กและชาวบ้าน รวมทั้งครูต้องเรียนรู้ร่วมกัน ในขั้นตอนนี้ ครูและโรงเรียนต้องสร้างความศรัทธาและความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นในหมู่ชาวบ้านและชุมชน เพื่อเป็นรากฐานในการสร้างสรรค์กิจกรรม

สำหรับกิจกรรมที่สร้างขึ้นนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในโรงเรียนหรือชุมชน ต่างมีหลักบางประการร่วมกัน ที่สำคัญได้แก่ การเรียนรู้จากการปฏิบัติ การพัฒนาเทคนิควิทยา การพัฒนาองค์ความรู้ และการพึ่งตนเอง ผลจากการศึกษาครั้งนี้พบว่า กิจกรรมที่โรงเรียนและชุมชนจัดให้แก่เด็กและชาวบ้าน ได้เรียนรู้หลายอย่างเช่น การเกษตร กองทุน- การออมทรัพย์ ธุรกิจ-หัตถกรรมอุตสาหกรรมชุมชน สมุนไพร และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น โรงเรียนและชุมชนจำนวนมากสามารถขยายผลกิจกรรมเหล่านี้ ออกไปสู่เด็กและชาวบ้านทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนได้เกิดขึ้นแล้ว โรงเรียนกับชุมชนและเด็กกับชาวบ้านถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน การผสมผสานระหว่างความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ที่น่าไปสู่การพัฒนาเทคนิคใหม่ ๆ ทางการผลิต การจัดการทรัพยากรและรูปแบบของความสัมพันธ์ในชุมชนก็เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการเดียวกันนี้

บทบาทของโรงเรียนในการจัดการศึกษาตามแนวทางที่ได้กล่าวนี้ อาจเป็นของใหม่สำหรับครูและโรงเรียนโดยทั่วไป ความสับสนในบทบาทจึงเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา เพราะการจัดการศึกษาตามแนวคิดนี้ ครูและโรงเรียนต้องติดต่อ ต้องประสาน ต้องทำงานร่วมกับบุคคลและหน่วยงานอื่นจำนวนมาก ทั้งในและนอกชุมชน ประสบการณ์ที่ผ่านมาของครูและโรงเรียนที่จัดการศึกษาในแนวนี้ต้องได้แสดงบทบาท “ผู้จัดการให้เกิดการเรียนรู้” เช่น พัฒนาการ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และนักพัฒนาองค์กรเอกชนหรือ NGO ฯลฯ เป็นต้น

ตามบทบาทนี้ ครูไม่ใช่ผู้สอน ไม่ใช่ผู้ตัดสินใจแทนเด็กและชาวบ้าน แต่เป็นเพียงผู้ประสานหรือจัดการให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างเด็ก ชาวบ้าน ตลอดจนบุคคลและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตัวครูก็ต้องเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้นี้ ผลของการแลกเปลี่ยนจะออกมาอย่างไร จะดำเนินกิจกรรมแบบไหน รูปแบบของความสัมพันธ์จะเป็นเช่นไร ย่อมเป็นสิ่งที่เด็กและครู โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านในชุมชนจะเป็นผู้ตัดสินใจบนพื้นฐานทางภูมิปัญญาและสังคมวัฒนธรรมของตนเอง

นี่คือลักษณะเด่นประการหนึ่งที่ได้พบได้ในการศึกษาตามแนวนี ซึ่ง เป็นสิ่งที่นักบริหารการศึกษาและผู้สนใจทั่วไปควรจะได้ทำความเข้าใจและแยกแยะ ถ้าไม่ชัดเจนตรงจุดนี้ ผลร้ายจะตกอยู่กับครูเพราะมักถูกตำหนิว่า “ยุ่งเรื่องของชาวบ้าน” หรือ “ไม่ทำหน้าที่(สอน)ของครู”

3. การจัดทำแนวทางการจัดการเรียนการสอน

กรมวิชาการ ได้จัดทำแนวทางการจัดการเรียนการสอน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในปี 2537 โดยเสนอแนวทางดำเนินการจัดการเรียนการสอน โดย

1. โรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการจัดการเรียนการสอน มีการมอบหมายงาน/กิจกรรมให้นักเรียนไปทำที่บ้าน ครูและชาวบ้านจะเป็นผู้ติดตามและประเมินผล

2. ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ นักเรียน โดยนำนักเรียนไปศึกษาจากแหล่งความรู้ในชุมชน

3. โรงเรียนและชุมชนประสานให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทั้งในโรงเรียนและชุมชน ในการเรียนการสอนตามแนวทางนี้ กรมวิชาการได้เสนอวิธีการ ดังนี้

1. ควรมีการวางแผนร่วมกันระหว่างครูผู้สอน และปราชญ์ท้องถิ่น

2. เน้นการศึกษา วิเคราะห์ ทำความเข้าใจวิถีชีวิตและความคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. นำกระบวนการ หรือความคิด แนวปฏิบัติของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดเป็นกระบวนการเรียนการสอน

4. เสริมสร้างกระบวนการคิดที่เป็นระบบ เป็นวิทยาศาสตร์

5. ฝึกให้ผู้เรียนคิดหลายด้านหลายมุม คิดอย่างอิสระแล้วสรุปเป็นความรู้และประสบการณ์ที่จะนำไปใช้ในการดำรงชีวิต

6. ผสมผสานระหว่างความรู้สากลกับความรู้ท้องถิ่น

7. เน้นที่กระบวนการมากกว่าการผลิต

8. ครูผู้สอนหรือปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้จัดกิจกรรมการเรียนการสอน

ส่วนแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ได้เสนอ 4 แนวทาง คือ

1. ครูผู้สอนเป็นผู้ควบคุมการใช้หลักสูตร โดยพิจารณานำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับกลุ่มประสบการณ์ตามในหลักสูตรแม่บท โดยใช้ระยะเวลาจำนวนคาบเรียนตามที่กำหนดไว้ในแผนการสอนของกลุ่มประสบการณ์นั้น ๆ

2. เน้นให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง
3. นำบุคคลในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมให้ความรู้กับผู้เรียน
4. สอดแทรกคุณธรรมค่านิยมต่าง ๆ ที่ปรากฏตามเนื้อหาของหลักสูตรให้กับผู้เรียน ทั้งนี้ โดยมีจุดมุ่งหมายของหลักสูตร เพื่อให้ผู้เรียน

- 1) มีความรู้ ความเข้าใจในประวัติความเป็นมาของชุมชน
- 2) มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของชุมชน
- 3) สามารถพึ่งพาตนเองได้เกี่ยวกับการรักษาโรคเบื้องต้น
- 4) ตระหนักและยอมรับ สิ่งที่มีคุณค่า สิ่งที่ดีให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน
- 5) สามารถปรับปรนและประยุกต์ใช้สิ่งที่มีคุณค่า สิ่งที่ดีให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน
- 6) มีความรัก ความภาคภูมิใจ และเข้าใจในบทบาทของตนที่มีต่อชุมชน

การดำเนินการตามหลักสูตรและแนวทางดังกล่าวข้างต้น โดยมีผู้รู้ท้องถิ่น หรือผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ 3 ประการ คือ

1. พัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นร่วมกับโรงเรียน หรือหน่วยงานในท้องถิ่น
2. วางแผนการจัดการเรียนการสอนร่วมกับครูผู้สอน
3. ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตให้กับผู้เรียน

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ(2539) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา สรุปได้ดังนี้

1. การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ในโรงเรียนมีค่อนข้างน้อย โรงเรียนมัธยมศึกษามีการรวบรวมมากกว่าโรงเรียนประถมศึกษา ข้อมูลเกี่ยวกับความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านที่รวบรวม เช่น เรื่องของศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ เพลงพื้นบ้านกล่อมเด็ก นิทานพื้นบ้าน และขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น ได้แก่ การจักสาน และเทคนิคการทอผ้า เทคนิคการทำเกษตรกรรม เป็นต้น

2. การสนับสนุนให้ครูผู้สอนนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ส่วนใหญ่สนับสนุนให้ครูผู้สอนนำความรู้ประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน ด้วยการให้คำแนะนำทั้งในเรื่องของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น ส่วนผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาที่เช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่ได้เชิญวิทยากรท้องถิ่นหรือผู้รู้ในท้องถิ่นมาให้ความรู้แก่ครู ส่งเสริมการจัดทำสื่อการเรียนการสอนให้มีหลากหลายและการสำรวจแหล่งความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ ตลอดจนจัดให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ระหว่างครูกับประชาชนในท้องถิ่น

3. การนำความรู้ และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน

สิ่งที่โรงเรียนดำเนินการ คือ นำนักเรียนไปศึกษาและเรียนรู้จากแหล่งความรู้ในชุมชน เชิญชาวบ้านหรือผู้รู้ที่อยู่ในท้องถิ่นมาเป็นวิทยากร ได้นำกิจกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของความรู้ของชาวบ้านมาจัดการเรียนการสอนหรือนำมาเพิ่มเติมในเนื้อหาวิชาที่สอน ได้นำเรื่องของการอบรมจริยธรรม ศีลธรรม มาสอดแทรกในการสอนตลอดทั้งได้นำพิธีพืงเทศน์ในวันสำคัญ และพิธีสวดมนต์ไหว้พระมาจัดการเรียนการสอนด้วย ส่วนเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ครู ผู้สอนส่วนใหญ่นำมาจัดการเรียนการสอนในกลุ่มงานพื้นฐานอาชีพ ได้แก่ การปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ การทอผ้าและการทำปุ๋ยหมัก ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น ภาณิตโบราณ เพลงพื้นบ้านกลุ่มเด็ก นิทานพื้นบ้าน ความคิด ความเชื่อ เป็นต้น

4. ปัญหาอุปสรรคของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน

ปัญหาและอุปสรรค ที่ทำให้ครูผู้สอนส่วนใหญ่ไม่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน คือ ขาดการสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ และงบประมาณ ครูผู้สอนมีความเข้าใจในการนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านไปใช้ในการจัดการเรียน การสอนค่อนข้างน้อยและวิทยากรท้องถิ่นบางคนมีความเข้าใจในการถ่ายทอดความรู้ค่อนข้างน้อย

5. แนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการเรียนการสอน

1) ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำไปสู่การเรียนการสอน ควรเป็นองค์ความรู้และประสบการณ์ที่มีส่วนของคุณธรรม จริยธรรมสอดแทรกอยู่ด้วย และเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้แก่ผู้เรียนและสังคมอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2) กระบวนการเรียนการสอน เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้สากลกับท้องถิ่น เน้นการศึกษา วิเคราะห์ ทำความเข้าใจวิถีคิดและแนวคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ผู้เรียนได้คิดอย่างเป็นอิสระ คิดหลายด้านกลม และสรุปเป็นความรู้และประสบการณ์ที่จะใช้ในการดำรงชีวิต

3) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ให้ครูเป็นผู้ดำเนินกิจกรรม โดยนำความรู้และประสบการณ์ของปราชญ์ท้องถิ่นมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอน หรือให้ปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนแทนครูผู้สอนและทำหน้าที่ประเมินผลด้วย ส่วนสถานที่เรียนเป็นโรงเรียนหรือให้นักเรียนไปเรียนที่บ้านปราชญ์ท้องถิ่น

4) บทบาทของหน่วยงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้บริหารและครูผู้สอน ควรเห็นความสำคัญในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น และตระหนักในตนเองว่า ไม่ใช่ผู้ที่จะรู้อะไรหมดทุกอย่าง แต่เป็นผู้ที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ และวางแผนการจัดการเรียนการสอนร่วมกับครูผู้สอน นอกจากนี้ กรมต้นสังกัดเขตการศึกษา/จังหวัด/อำเภอ ควรให้การสนับสนุน อย่างจริงจังและต่อเนื่อง ให้ความสำคัญแก่โรงเรียนในเรื่องการสอนและการสอบ พร้อมทั้งนำผลการดำเนินงานของครูผู้สอนเป็นส่วนหนึ่งในการพิจารณาให้ความดี ความชอบ หรือรางวัล

2.3.2 การสัมมนาการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรที่พึงประสงค์

ในการจัดการศึกษาเรียนรู้ของชุมชน กรมวิชาการได้จัดสัมมนาเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรที่พึงประสงค์ ได้กำหนดแนวทางการนำหลักสูตรไปให้สอดคล้องกับท้องถิ่น ตลอดจนการจัดการเรียนการสอนมีความผสมผสานกับชุมชนได้ในระดับหนึ่งใช้ โดยเสนอให้โรงเรียนควรมีแนวทางการปฏิบัติดังนี้

1. โรงเรียนจะต้องทำใจกว้างและยอมรับฟังความคิดเห็นของชุมชนเพื่อเป็นพื้นฐานในการจัดการศึกษา

2. กิจกรรมที่โรงเรียนมอบหมายให้นักเรียนทำ จะสอดคล้องกับแผนการผลิตของชุมชน

3. ผู้ปกครอง ครู และชุมชนจะต้องร่วมมือและประสานใจกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน จะช่วยทำให้มองเห็นภาพของหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นชัดเจนขึ้น

4. จัดให้มีเครือข่ายในแต่ละภาค แต่ละกลุ่มในการแสวงหาการเรียนรู้อาร่วมกันมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ารับผิดชอบการดำเนินงานของตนและแก้ปัญหาาร่วมกัน

5. ควรมีการจัดทำแผนการสอนที่สอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่น

ระหว่างบุคลากรในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบโรงเรียนนั้น บางท้องถิ่นการประสานสัมพันธ์ในโรงเรียนและชุมชนยังไม่ชัดเจนนัก ดังนั้นบทบาทครูผู้สอนควรมีการปรับเปลี่ยน ดังนี้

1. ครูจะต้องศึกษาชุมชน พร้อมทั้งเก็บข้อมูลจากชุมชนทั้งจากการสังเกตและสอบถามชาวบ้านผู้รู้ในท้องถิ่น ตลอดจนควรนำสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวผู้เรียนหรือสิ่งที่เป็นปัญหาของชุมชนมากำหนดไว้ในหลักสูตร เพื่อนำไปสู่การจัดการเรียนการสอน

2. ครูจะต้องศึกษาศาสตร์ชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้านพร้อมทั้งศึกษาวิธีการดึงเอาสิ่งที่เป็นศาสตร์สากลเข้าไปผสมผสานกับความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. ครูควรรหาโอกาสเพิ่มเติมความรู้ และศึกษาวิธีการต่าง ๆ จากการไปเยี่ยมโรงเรียนอื่น เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาตน และพัฒนาโรงเรียนให้ดีขึ้น

4. ในการจัดการเรียนการสอนเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะ ครูควรดึงศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาร่วมเป็นวิทยากร หรือเป็นที่ปรึกษา ควรระดมบุคลากร คณะบุคคลที่เข้าใจในการศึกษา เช่น พระสงฆ์ องค์กรท้องถิ่น วิทยากรท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนเท่าที่จะทำได้

5. ครูควรจัดให้มีกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลาย ไม่ยึดแต่หนังสือเรียนเท่านั้น

2.3.3 การตั้งศูนย์วิชาการกลุ่มโรงเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดขอบข่ายงานพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของศูนย์วิชาการกลุ่มโรงเรียน ซึ่งถือเป็นการสนับสนุนความชัดเจนที่เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น โดยได้กำหนดขอบข่ายการปฏิบัติงานดังต่อไปนี้

1. จัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ควรจัดเป็น 2 คณะ คือ คณะกรรมการบริหารและคณะทำงาน

1.1 คณะกรรมการบริหารการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนี้ ควรประกอบด้วย

- คณะกรรมการบริหารศูนย์วิชาการกลุ่มโรงเรียน
- ประชาชนชาวบ้านในท้องถิ่นในเขตบริการของศูนย์วิชาการกลุ่มโรงเรียน
- ตัวแทนกรรมการศึกษาของแต่ละโรงเรียนและโรงเรียนที่ตั้งศูนย์วิชาการ กลุ่มโรงเรียน
- ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการของท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน
- ตัวแทนกลุ่มเยาวชนหรือกลุ่มหนุ่มสาวของท้องถิ่น

การดำเนินงานกำหนดให้

1) ตำแหน่งต่าง ๆ ในคณะกรรมการอาจให้คณะกรรมการร่วมกันพิจารณาคัดเลือกและกำหนดกันเองได้

2) คณะกรรมการบริหารมีหน้าที่หลักในการกำหนดนโยบายและแนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและมีหน้าที่สนับสนุนให้ความร่วมมือในทุก ๆ ด้าน ในอันที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

1.2 คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ควรประกอบด้วย

- 1) คณะทำงานศูนย์วิชาการกลุ่มโรงเรียน
- 2) ประชาชนชาวบ้านในท้องถิ่นในเขตบริการของศูนย์วิชาการกลุ่มโรงเรียน
- 3) ตัวแทนกลุ่มเยาวชนหรือกลุ่มหนุ่มสาวของท้องถิ่น

การดำเนินงานกำหนดให้

1) ตำแหน่งต่าง ๆ ในคณะทำงานอาจให้คณะทำงานร่วมกันพิจารณาคัดเลือกและกำหนดได้

2) คณะทำงานมีหน้าที่หลักในการนำนโยบายและแนวทางของคณะกรรมการบริหารมาแปรรูปสู่การปฏิบัติเพื่อไปสู่ความสำเร็จ และมีหน้าที่รายงานความก้าวหน้าในการปฏิบัติงานแก่คณะกรรมการบริหารเป็นระยะ ๆ

2. ศึกษาและจัดระบบข้อมูลชุมชนในเรื่องต่อไปนี้

2.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชนที่ตั้งศูนย์วิชาการกลุ่มโรงเรียนและโรงเรียนทุกโรงเรียนในกลุ่ม

2.2 วัฒนธรรม ความเชื่อและสิ่งที่ชุมชนนั้น ๆ ยึดถือ

2.3 สภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และการประกอบอาชีพของประชาชน

2.4 จำนวนประชากรและสภาพสังคม การศึกษา และความตระหนักในสิทธิ หน้าที่ ตามระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประชาชน

2.5 สภาพปัญหาและความต้องการที่จำเป็นของแต่ละชุมชน

2.6 ประชาชนชาวบ้าน แหล่งภูมิปัญญาชาวบ้านที่สามารถถือเป็นแหล่งวิชาการในชุมชน

2.7 แผน/โครงการพัฒนาด้านต่าง ๆ ของแต่ละชุมชนที่ได้รับอนุมัติ

3.ประสานงานขอความร่วมมือจากหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชน ซึ่งอาจมีส่วนช่วยเหลือร่วมมือกันและกันในการบรรลุผลสำเร็จของกันและกันได้อย่างสมบูรณ์แบบมากขึ้น

4.วางแผน/โครงการการดำเนินงานพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นอย่างเป็นระบบและเป็นไปได้ในการปฏิบัติตามแผน/โครงการที่กำหนดนี้ให้ประสบผลสำเร็จ ซึ่งได้แก่ การกำหนดเป้าหมายหรือผลที่คาดว่าจะได้รับให้อยู่ในระดับพอประมาณกับทรัพยากร หรือปัจจัยที่มีอยู่ตลอดจนความสามารถเชิงเทคนิคในกระบวนการปฏิบัติงานที่ขณะทำงานมีอยู่ และข้อจำกัดในด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ ควรวิเคราะห์ให้รอบด้าน แล้วจึงวางเป้าหมายในระดับที่สามารถทำให้สำเร็จได้ แล้วค่อยพัฒนายกระดับเป้าหมายที่สูงขึ้นในแผนงาน/โครงการต่อ ๆ ไป

5.ดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยยึดตามแนวทางการพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่น โดยมีประชาชนชาวบ้านเจ้าของภูมิปัญญาที่จะนำมาประยุกต์ในเนื้อหาหลักสูตรและการเรียนการสอน มีส่วนร่วมทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรเพื่อที่จะสามารถนำเสนอภูมิความรู้ของตนในระดับที่เหมาะสมถูกต้อง และเป็นไปได้กับการพัฒนาหลักสูตรนั้น ๆ ทั้งนี้ ควรเชิญชวนให้ประชาชนชาวบ้านร่วมอยู่ในกระบวนการการใช้หลักสูตรระดับท้องถิ่นที่พัฒนาแล้วนั้นด้วย เพื่อจะได้มีการปรับปรุงและพัฒนาให้สมบูรณ์และมีคุณค่ายิ่ง ๆ ขึ้นต่อไป

6.ติดตามข่าวสารความรู้ทุกด้านที่เกี่ยวข้องหรือเป็นประโยชน์ต่องานการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น จากสื่อทุกรูปแบบ ตลอดจนการไปศึกษาดูงานเพื่อเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ สามารถประยุกต์มาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาการดำเนินงาน ให้มีความสมบูรณ์แบบและมีคุณค่าสูงยิ่งขึ้น

2.3.4 การส่งเสริมผู้ทรงภูมิปัญญาไทยในประเทศไทย

ในประเทศไทยมีการยกย่องและให้คำจำกัดความแก่ผู้มีความเป็นเลิศในด้านต่าง ๆ ที่เป็นภูมิปัญญาไทยไว้หลากหลาย อาทิ

1) ราชบัณฑิต (Fellow of the Royal Institute) หมายถึง ผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง ซึ่งที่ประชุมร่วมกันของราชบัณฑิตทุกสาขา ได้พิจารณาคัดเลือกจากภาคีสมาชิก แล้วนำเสนอ นายกรัฐมนตรี เพื่อนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิต

2) กิตติเมธี หมายถึง ผู้ทรงคุณวุฒิที่ปลอดจากภาระงานประจำ ซึ่งมหาวิทยาลัยแต่งตั้งให้เป็นกิตติเมธีประจำสาขาวิชา หรือกิตติเมธีศักดิ์ของมหาวิทยาลัย

3) ศิลปินแห่งชาติ หมายถึง ศิลปินผู้มีผลงานทางศิลปะชั้นสูงที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้ดำเนินการคัดเลือกและยกย่องตามโครงการศิลปินแห่งชาติ โดยวิธีการและคุณสมบัติที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้เป็นผู้กำหนดและพิจารณา

4) ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม หมายถึง บุคคลที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้พิจารณาเห็นว่า เป็นผู้ประกอบคุณงามความดีด้วยการเสียสละ ทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจ และกำลังความคิด เพื่อจรรโลงสังคมโดยส่วนรวมด้วยการพัฒนาอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติและท้องถิ่นไว้เป็นมรดกแก่ลูกหลาน ซึ่งการกระทำดังกล่าว ปรากฏในรูปการศึกษา ค้นคว้า การสร้างสรรค์ผลงานทางวัฒนธรรมหรือพฤติกรรมที่แสดงออกซึ่งคุณธรรม จริยธรรม ความเสียสละอันสูงส่ง จึงได้ประกาศยกย่องสรรเสริญเพื่อเป็นเกียรติและกำลังใจ ตลอดจนเป็นการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงานและคุณความดีของบุคคลเหล่านี้ให้แพร่หลายและเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคมต่อไป

5) คนดีศรีสังคม หมายถึง บุคคลที่ทำความดี มีความเสียสละเพื่อสังคมส่วนรวม เป็นประโยชน์ มีความรู้ภูมิปัญญา มีคุณธรรม ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่รู้จักกันในวงแคบเปรียบเหมือนเพชรในตม

6) ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม หมายถึง บุคคลที่มีความรู้ความสามารถและมีผลงานเป็นที่ยอมรับและใช้อย่างยิ่ง ทั้งในระดับชาติและนานาชาติ โดยที่ผลงานของท่านมีส่วนในการสร้างสรรค์ความเจริญให้เกิดขึ้นในชาติ ตลอดจนเป็นที่พึ่งในกรณีที่มีข้อขัดข้องหรือเกิดความขัดแย้งทางวัฒนธรรม

ผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นบุคคลผู้เป็นเจ้าของหรือผู้ผลิต ภูมิปัญญาหรือเป็นผู้นำภูมิปัญญาต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์จนประสบความสำเร็จ มีผลงานดีเด่นเป็นที่ยอมรับและยกย่องสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าภูมิปัญญานั้นให้แพร่หลายทั่วไปอย่างกว้างขวางในแต่ละสาขา

คุณสมบัติของผู้ทรงภูมิปัญญาไทย มีการกำหนดคุณสมบัติแตกต่างกัน ดังนี้

1. **ราชบัณฑิต** มีปสัญชาติไทย อายุ 35 ปีบริบูรณ์แล้ว เป็นหรือเคยเป็นภาคีสมาชิกมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ปี และได้ปฏิบัติงานในหน้าที่จนได้รับความนิยมนว่าเป็นผู้มีความรู้แตกฉานในสาขาวิชาที่ตนสมัครรับเลือกนั้น และไม่เคยมีความประพฤติเสื่อมเสียอย่างร้ายแรง

คุณวุฒิของภาคีสมาชิก ได้กำหนดไว้ดังนี้

1. ได้คิดชิ้นใหม่หรือคิดแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งแบบวิธีหรือหลักการที่ราชบัณฑิตยสถาน เห็นว่าเป็นประโยชน์ถึงขนาด

2. ได้แต่งหนังสือซึ่งราชบัณฑิตยสถาน เห็นว่าดีถึงขนาดและหนังสือนั้นได้พิมพ์ โฆษณาแล้ว ถ้าเป็นหนังสือซึ่งแปลจากภาษาอื่น ต้นฉบับต้องเป็นที่ยกย่องกันว่าเป็นหนังสือชั้น เยี่ยมและคำแปลนั้นเป็นคำแปลที่ถูกต้อง

3. ได้แสดงฝีมือจนมีชื่อเสียงเกียรติคุณในศิลปะ

4. ได้เคยสอนวิชาเฉพาะในฐานะอาจารย์แห่งสำนักอุดมศึกษา ซึ่งรัฐบาลได้รับรองแล้ว

2. กิตติเมธี

1. เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและประสบการณ์เป็นเลิศหรือเป็นเอกทัคคะในสาขา วิทยาการหรือวิชาชีพต่าง ๆ

2. เป็นผู้ปลอดจากภาระงานประจำ ทั้งจากภาครัฐบาลและเอกชน สำหรับกิตติเมธี กิตติมศักดิ์ จะต้องเป็นผู้ที่เคยเป็นกิตติเมธีประจำสาขาวิชามาแล้วไม่น้อยกว่า 1 วาระ

3. ศิลปินแห่งชาติ

1. เป็นผู้ที่มีสัญชาติไทยและยังมีชีวิตอยู่ในวันตัดสิน

2. เป็นผู้มีผลงานทางศิลปะดีเด่น เป็นที่ยอมรับในวงการศิลปะแขนงนั้นจนถึงปัจจุบัน

3. เป็นผู้ที่มีความสามารถและเชี่ยวชาญในศิลปะแขนงนั้น

4. เป็นผู้พัฒนาศิลปะแขนงนั้นให้ดียิ่งขึ้น

5. เป็นผู้อนุรักษ์และผดุงไว้ซึ่งศิลปะแขนงนั้น

6. เป็นผู้มีคุณธรรมและมีความรักในวิชาชีพของตน

7. เป็นผู้มีผลงานที่ยังประโยชน์ต่อสังคมและมนุษยชาติ

4. ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม

1. เป็นผู้ที่มีสัญชาติไทยและยังมีชีวิตอยู่ในวันเสนอชื่อให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทาง วัฒนธรรม

2. เป็นผู้มีคุณธรรมและไม่เคยมีประวัติเสีย

3. เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมเป็นที่ยอมรับในสาขานั้น ๆ

4. เป็นผู้มีผลงานวัฒนธรรมสาขานั้น ๆ อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันอย่างน้อย 5 ปี

5. เป็นผู้ใช้ผลงานวัฒนธรรมสาขานั้น ๆ ให้บริการแก่สังคมตลอดเวลา

5. คนดีศรีสังคม

1. เป็นคนที่อยู่ในชุมชน เกษตรกร พระสงฆ์ ครู ผู้นำชุมชน ไม่จำกัดเพศ วัย

2. เป็นผู้มีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถในวิชาชีพต่าง ๆ มีผลงานด้านการพัฒนา ท้องถิ่นของตน และได้รับการยอมรับของชาวบ้านทั่วไป

3. เป็นคนเสียสละ ทำงานเพื่อส่วนรวม เป็นแบบอย่างที่ดีของชาวบ้านทั่วไป
4. เป็นผู้ที่มีประสิทธิภาพการทำงานดีเด่น มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง

6. ผู้ทรงคุณวุฒิทางสังคม

1. เป็นผู้ที่มีปัญญารอบรู้ทางวัฒนธรรม จนถือได้ว่าเป็น “ปราชญ์” ทางวัฒนธรรมและได้สร้างสรรค์ผลงานให้ปรากฏและมีคุณภาพเป็นที่ยอมรับและอ้างอิงในวงวิชาการสาขานั้น ๆ ทั้งในระดับชาติและนานาชาติ และทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ดังที่พระยาอนุমানราชชน ได้แสดงให้เห็นประจักษ์มาแล้วในอดีต

2. ผลงานที่สร้างสรรค์ขึ้นนั้นเป็นผลงานที่มีผลต่อมนุษยชาติโดยส่วนรวม มีผลกระทบต่อสังคม ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ เปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมหรือมีส่วนในการสร้างสรรค์ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและพัฒนาสังคม

3. ได้พัฒนาศาสตร์นั้น ๆ โดยการริเริ่มสร้างสรรค์ให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในเรื่องนั้น ๆ อย่างชัดเจนจนทำให้ศาสตร์สาขานั้นเข้มแข็งขึ้น

4. ความรู้ ความสามารถ ผลงานและข้อวินิจฉัยของท่านจะต้องเป็นคำตอบในกรณีที่มีความขัดแย้งทางวัฒนธรรมในเรื่องนั้น ๆ ช่วยในการแก้ปัญหา ข้อขัดแย้งต่าง ๆ ผลงานและข้อวินิจฉัยของท่านทำให้หมดข้อขัดแย้งและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย (ตัวอย่างเช่น ท่านอาจารย์เปลื้อง ณ นคร ในเรื่องของภาษาไทย หรือท่านเจ้าคุณพระเวทีในเรื่องพระพุทธศาสนา เป็นต้น)

5. มีคุณธรรม จริยธรรม มีหลักในการดำเนินชีวิต เป็นที่เคารพยกย่อง ไม่มีความเสื่อมเสีย หรือค้างพริ้วในการดำเนินชีวิต

คุณลักษณะของผู้ทรงภูมิปัญญาไทยจากผู้ที่ได้รับการยกย่องในโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการศิลปินแห่งชาติ โครงการผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม โครงการคนดีศรีสังคม โครงการบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นของชาติ พบว่าแต่ละท่านมีลักษณะดีเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ซึ่งพอสรุปเป็นภาพรวมคุณลักษณะของผู้ทรงภูมิปัญญาไทยได้ดังนี้

1. เป็นคนดีมีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถในวิชาชีพต่าง ๆ มีผลงานด้านการพัฒนาท้องถิ่นของตน และได้รับการยอมรับจากบุคคลทั่วไปอย่างกว้างขวาง เป็นผู้ที่ใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนาประจำของตนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำรงวิถีชีวิตโดยตลอด

2. เป็นผู้คงแก่เรียนและหมั่นศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ แสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่ง เรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบเป็นผู้ลงมือทำ โดยทดลองทำตามที่เรียนมา ลองผิดลองถูก หรือสอบถามจากผู้รู้อื่น ๆ จนประสบความสำเร็จเป็นผู้เชี่ยวชาญโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ในแต่ละด้านอย่างชัดเจน ยอมรับการเปลี่ยนแปลงความรู้ใหม่ ๆ ที่เหมาะสม และนำมาปรับปรุงรับใช้ชุมชนและสังคมอยู่เสมอ

3. เป็นผู้นำของท้องถิ่น เป็นผู้ที่สังคมในแต่ละท้องถิ่นยอมรับให้เป็นผู้นำ ทั้งผู้นำการปกครองที่ได้รับแต่งตั้งจากราชการและผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นผู้สามารถนำของท้องถิ่นและช่วยเหลือผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

4. เป็นผู้ที่สนใจปัญหาของท้องถิ่น เป็นผู้ที่สนใจปัญหาของท้องถิ่น เอาใจใส่ ศึกษาปัญหา หาทางแก้ไขและช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนอย่างไม่ย่อท้อจนประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับของสมาชิกและบุคคลทั่วไป

5. เป็นผู้ขยันหมั่นเพียร ลงมือทำงาน ผลิตผลงานอยู่เสมอโดยตลอด ปรับปรุงและพัฒนาผลงานให้มีคุณภาพมากขึ้นอีกทั้งมุ่งทำงานของตนอย่างต่อเนื่อง

6. เป็นนักปกครองและประสานประโยชน์ของท้องถิ่น เป็นผู้ที่ครองตนเป็นคนดี เป็นที่ยอมรับนับถือจากบุคคลทั่วไปแล้ว ผลงานที่ทำมีคุณค่าเป็นผู้ที่มีทั้ง “ครองตน ครองคน และครองงาน” เป็นผู้ประสานผลประโยชน์ให้บุคคลเกิดความรัก ความเข้าใจ ความเห็นอกเห็นใจและมีความสามัคคีกัน ซึ่งทำให้ท้องถิ่นหรือสังคมมีความเจริญ มีคุณภาพชีวิตสูงขึ้นกว่าเดิม

7. มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น คนทั่วไปทั้งชาวบ้าน นักวิชาการ นักเรียน นิสิตนักศึกษาเข้าไปศึกษาหาความรู้หรือเชิญไปเป็นวิทยากร ผู้ทรงภูมิปัญญาจะมีความสามารถ มีพรสวรรค์ในการถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นเป็นอย่างดี ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจได้โดยง่าย

8. เป็นผู้มีคู่ครองหรือบริวารดี มีคู่ครองดีที่สนับสนุน ช่วยเหลือ ให้กำลังใจ ให้ความร่วมมือในงานที่ทำ ช่วยให้มีผลงานออกมาอย่างมีคุณค่า ถ้าเป็นนักบวช ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดก็ตามล้วนมีบริวารดีทั้งนั้น จึงสามารถผลิตผลงานที่มีคุณค่าทางศาสนา

2.4 การจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐานความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ในสังคมชุมชน และตัวของตัวเอง หากมีการสืบค้นเพื่อศึกษาและนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้จักกัน เกิดการยอมรับถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้ (กรมวิชาการ, 2538) ภูมิปัญญาต่างจากองค์ความรู้ที่พวกเรามีตรงที่พวกเรามีหนังสือ ทฤษฎี ความรู้อยู่มากมาย อ้างอิงเป็นภูมิปัญญา แต่ภูมิปัญญาชาวบ้านผ่านขั้นตอน 3 อย่าง ตามหลักพุทธศาสนา คือ ปรัชติ ปฏิบัติ ปฏิเวท (อนนท นาคะบุตร, 2531) ในส่วนของชาวบ้านเองและในส่วนของคนนอกที่เข้าไปเกี่ยวข้องหลังจากที่ได้ค้นพบว่าวัฒนธรรมเป็นพลังสำคัญของการพัฒนานานแล้ว ได้เกิดนักฟื้นฟู ประยุกต์ และเสริมสร้างสิ่งใหม่บนรากฐานเดิม เพื่อรักษาเสถียรภาพของชุมชนให้ดำรงอยู่อย่างสมสมัย นักประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรมเหล่านี้มีชื่อเรียกต่อมาว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือ “ผู้รู้ชาวบ้าน” และสติปัญญาที่ใช้สร้างสรรค์นี้เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นโลกทัศน์ หรือกระบวนทัศน์ (Paradigm) ของกลุ่มคนในชุมชนชนบทหรือท้องถิ่นที่มีต่อด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ด้านการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนด้วยกัน และด้านการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับการทำมาหากิน ทั้งนี้โดยปกติสุข ทั้งในระดับตัวบุคคลและระดับชุมชน นอกจากนี้ในระดับชุมชนท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ก็จะมีบุคคลที่เป็นผู้รู้ ผู้นำทางความคิดและการปฏิบัติในด้านที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งจะได้รับการเรียกขานในเชิงยกย่องว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือ “ปราชญ์ท้องถิ่น” (รัตนะ บัวสนธิ์, 2535)

ประเวศ วะสี (2535) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะที่สำคัญบางประการ คือ (1) ความจำเพาะกับท้องถิ่น (2) มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง (3) มีความเคารพผู้อาวุโส ความจำเพาะกับท้องถิ่น เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาข้างนอก แต่อาจเอาไปใช้ในท้องถิ่นอื่นที่แตกต่างกันไม่ได้หรือไม่ได้ดี ชีวิต สังคมและสิ่งแวดล้อม มีความเชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการ ภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง มีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกายใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ความคิดเรื่องแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ รุกขเทวดา เป็นตัวอย่างของการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่สื่อไปไกลจนถึงส่วนลึกของใจ เชื่อมโยงไปสู่ประโยชน์ โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง ให้คนเคารพธรรมชาติ ถ้าคนเราเคารพอะไรแล้วก็ไม่ทำลายสิ่งนั้น การรู้อะไรถ้าได้สัมผัสเพียงวัตถุไม่ได้ไปถึงนามธรรม ย่อมสัมผัสได้เพียงต้น ๆ หยาบ ๆ เป็นส่วนเป็นเลี้ยว ขาดความสัมพันธ์ทางจิตใจที่ลึกซึ้ง และการมุ่งอวดประโยชน์ เช่น ดินก็ดี แม่น้ำก็ดี ข้าวก็ดี ต้นไม้ก็ดี ล้วนเป็นแต่วัตถุ ซึ่งมีส่วนประกอบอย่างนี้ตามหลักวิทยาศาสตร์ ไม่มีความเคารพจะทำลายกับสิ่งนั้นได้ ความคิดอย่างนี้นำไปสู่การทำลายสูง ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญกับประสบการณ์จึงมีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า จะเห็นได้ว่าเราให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาอย่างไร มีส่วนกำหนดความสัมพันธ์ของคนในสังคม

ประเวศ วะสี (2534) ได้เสนอแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การศึกษาของชาติไว้ดังนี้

1. รัฐบาลประกาศเป็นนโยบายให้ระบบการศึกษาทั้งหมด ศึกษาค้นคว้า เรียนรู้ และทำนุบำรุง ภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพิมพ์หนังสือ และสื่อในรูปแบบอื่นที่ดีว่าด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีจำนวนมาก และคุณภาพที่เหมาะสมและให้นำมาใช้ในการศึกษาทุกระดับ
3. ส่งเสริมและสนับสนุนทุกระดับการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น โรงเรียนประถมศึกษา มัธยมศึกษา วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย ทำการศึกษาวิจัย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้เรื่องภูมิปัญญาเต็มไปหมด ซึ่งจะทำให้การรับรู้ในระบบการศึกษาสมบูรณ์ขึ้น อันจะมี

ผลกระทบต่อความรู้สึกและพฤติกรรม ควรเปิดโอกาสให้ครูที่อยู่ในท้องถิ่นสร้างตำราจากความรู้ดังกล่าว ระบบการศึกษาของชาติต้องให้ความสำคัญของท้องถิ่นมากขึ้น และทำให้ชาติมีพลังความรู้จากของจริงขึ้นทั่วประเทศ

4. ให้มีการสร้างตำราท้องถิ่น ทุกวันนี้โรงเรียนต่าง ๆ มีตำราที่แต่งไปจากส่วนกลาง ควรเปิดโอกาสให้ครูที่อยู่ในท้องถิ่นสร้างตำราจากความรู้ ดังกล่าวข้างต้น ระบบการศึกษาของชาติต้องให้ความสำคัญแก่ท้องถิ่นมากขึ้น

5.ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาที่อยู่ในชุมชนอย่างน้อยส่วนหนึ่งให้เป็นโรงเรียนชุมชน ทำหน้าที่ 3 อย่างคือ (1) ศึกษาชุมชนให้เข้าใจ (2) เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาชุมชน และ (3) ให้การศึกษาทุกรูปแบบเพื่อพัฒนาชุมชนและดึงทรัพยากรชุมชน จากหน่วยราชการอื่น ๆ จากภาคธุรกิจและองค์การพัฒนาเอกชนเข้ามาพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ขึ้น ทั่วประเทศ โดยวิธีนี้แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมได้อย่าง รวดเร็ว โดยผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาอื่น ๆ และมีเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งเพิ่มศักยภาพของการเรียนรู้ของบุคคลทั่วประเทศ

6.ปรับระบบการศึกษาทั่วไปรวมทั้งมหาวิทยาลัยด้วย ให้เป็นการศึกษาเพื่อสร้างหลักฐานของความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างมีบูรณาการและโดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ ความเป็นจริงในสังคมไทย การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นก็จะเข้าไปอยู่ในการศึกษาเป็นรากฐานของความเป็นมนุษย์

7. การกระทำดังกล่าวข้างต้นมีความคล่องตัวโดยรัฐบาลควราจัดงบประมาณอุดหนุนทั่วไปให้หน่วยงานต่าง ๆ ตัดสินใจการใช้เอง รัฐเป็นผู้ประเมินผลงานและตรวจสอบความถูกต้อง

8. ส่งเสริมกลไกการทำงานอย่างไม่เป็นทางการและสนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชน สิ่งทีกล่าวมาหลายอย่างกระทำได้ยากเพราะด้วยโครงสร้างการบริหารอย่างเป็นทางการทุกระดับ ดังนั้น จึงควรส่งเสริมกลไกการทำงานอย่างไม่เป็นทางการ (Non formal mechanism) คือ ผู้ปฏิบัติต่างรวมกัน ในรูปกลุ่มหรือชมรมหรืออื่นใดที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งทำให้มีอิสระมีความคล่องตัว มีความต่อเนื่องและมีพลังมากกว่า รัฐควรจัดบุดหนุนพัฒนาเอกชนให้ส่งเสริมการศึกษากับภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชนจะช่วยเชื่อมต่อระหว่างชุมชน และหน่วยงานของรัฐให้ดีขึ้น จะช่วยสานให้เกิดความต่อเนื่องในหน่วยงานรัฐเอง

9. ภาคธุรกิจให้ทุนทรัพย์สนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชน จัดตั้งมูลนิธิ หรือสถาบันในรูปเอกชน เพื่อส่งเสริมการค้นคว้าให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษาของไทย

การคัดสรรภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อดำเนินงานการจัดการศึกษา เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบอาชีพทำมาหากิน ตลอดจนการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้รับรู้สู่สาธารณชนในวงกว้าง การคัดเลือกเฟ้นภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการดำเนินงานนั้นมีประเด็นที่พิจารณาตอบคำถามให้ชัดเจนบางประการได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นอะไรที่มีคุณค่ามี

ประโยชน์ในการดำเนินงาน ใครเป็นผู้คัดเลือกเพื่อนภูมิปัญญาท้องถิ่น ใครเป็นผู้ดำเนินการใช้ภูมิปัญญาสามประเด็นใหญ่ ๆ นี้มีคำตอบเป็นแนวทางในการดำเนินงานอย่างกว้างขวางดังนี้

1. ภูมิปัญญาที่คุณค่ามีประโยชน์สำหรับดำเนินงานก็คือ สิ่งที่สามารถสนองต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในท้องถิ่นได้อย่างสงบสุข สอดคล้องกับชีวิตปัจจุบัน
2. ผู้คัดเลือกเพื่อนภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย บุคคลหลายฝ่าย คือ นักวิชาการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มคนในท้องถิ่น
3. ผู้ดำเนินการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นควรยึดบุคคลในท้องถิ่น โดยเฉพาะผู้รู้ผู้นำท้องถิ่นเป็นหลัก และมีบุคคลภายนอกเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุน เปิดโอกาสให้บุคลากรในชุมชนท้องถิ่นได้แสดงออกถึงศักยภาพของเขา

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2539) ได้กำหนดแนวทางการศึกษา เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือว่าเป็นทางออกอย่างหนึ่งในการแก้ไขปัญหาทางการศึกษา การกำหนดหลักสูตรต่อไปในอนาคตควรเปิดกว้างและกำหนดให้น้อยที่สุด คือ บอกแต่วัตถุประสงค์เท่านั้น ให้เอากระบวนการขึ้นมาก่อนเนื้อหา เพื่อตรวจสอบว่านักเรียนได้เรียนรู้อะไรไปบ้างแล้ว ส่วนเนื้อหาถือว่าร่องลงไป การนำหลักสูตรไปใช้ควรประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจกับชุมชนให้เห็นความสำคัญของการศึกษา ควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการแก้ไขปัญหา โดยนำภูมิความรู้หรือประสบการณ์ที่ได้สะสมมาแก้ปัญหา เรื่องการเรียนการสอน ครูต้องทำความรู้จักกับชุมชนของตัวเอง ทำตัวเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และนำกำลังส่วนหนึ่งของชุมชนมาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนเพื่อให้ความรู้แก่ผู้เรียน โรงเรียนเป็นสถานที่เพื่อพัฒนาชีวิตและชุมชน สุดท้ายคือชุมชนเป็นตัวหลักหรือเป็นตัวอื่นในการจัดการศึกษาในบางลักษณะ แนวทางการจัดการศึกษาในระดับท้องถิ่นที่ต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา สามารถกระทำได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของการศึกษาและมอบหมายงานหรือกิจกรรมให้นักเรียนไปทำที่บ้าน ผู้บริหารเป็นผู้ประสานงาน ครูและชาวบ้านคอยติดตามผลและประเมินผลผลงานจะตกเป็นของนักเรียนและชาวบ้าน
2. ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เด็ก โดยชาวบ้านจะใช้วิธีการนำเด็กไปศึกษาแหล่งความรู้ในชุมชน ครูจะต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เด็กรู้ว่าถ้าเรียนรู้กับชาวบ้านจะต้องทำอะไร และได้ความรู้อย่างไร
3. โรงเรียนและชุมชนต้องร่วมกันประสาน การเรียนรู้ใด โรงเรียนและชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

ในการนำภูมิปัญญาเข้าสู่ในระบบโรงเรียนนั้น บางท้องถิ่นการประชาสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียนและชุมชนไม่ชัดเจนคืบคั้น ดังนั้น บทบาทของครูผู้สอนควรมีการปรับเปลี่ยนดังนี้

1. ครูต้องศึกษาชุมชน พร้อมทั้งเก็บข้อมูลกับชุมชน ทั้งการสังเกตและการสอบถาม ชาวบ้าน ผู้รู้ในท้องถิ่นตลอดจนการนำสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวผู้เรียน ซึ่งเป็นปัญหาแก่ชุมชน กำหนดไว้ในหลักสูตร เพื่อนำไปสู่การจัดการเรียนการสอน

2. ครูต้องศึกษาศาสตร์ของชาวบ้าน ปรากฏชาวบ้านพร้อมทั้งวิชาการศึกษา ดึงเอาศาสตร์ชาวบ้านเข้าไปผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. ครูควรรหาโอกาสเพิ่มเติมความรู้และศึกษาวิธีการต่าง ๆ จากการไปเยี่ยมโรงเรียนอื่น ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาตน และพัฒนาโรงเรียนให้ดีขึ้น

4. ในการจัดการเรียนการสอนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะ ครูควรดึงศักยภาพของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาร่วมเป็นวิทยากรหรือที่ปรึกษา ควรระดมบุคลากร คณะบุคคลที่เข้าใจ การศึกษา เช่น พระสงฆ์ องค์กรท้องถิ่น ให้เข้ามาจัดการเรียนการสอนเท่าที่จะทำได้

5. ครูควรจัดให้มีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลาย ไม่ควรยึดแต่ในหนังสือเรียน เท่านั้น

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 (สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, 2543) ได้ให้ความสำคัญในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทยมาใช้ในระบบการศึกษา โดยระบุไว้ใน มาตรา 7, 8, 9 และแนวการจัดการศึกษาในมาตรา 23 ดังนี้

มาตรา 7 ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ให้รู้จักรักษาและส่งเสริม สิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ มีความ ภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวม และของประเทศชาติ รวมทั้ง ส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อัน เป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบ อาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 8 การจัดการศึกษาให้ยึดหลัก ดังนี้

1. เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
2. ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
3. การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 9 การจัดระบบโครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลัก ดังนี้

1. มีเอกภาพด้านนโยบายและมีความหลากหลายในการปฏิบัติ
2. มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
3. มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษา และจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับและประเภท

การศึกษา

4. มีหลักการส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู คุุณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาและการพัฒนาครู คุุณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง
5. ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา
6. การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันการศึกษา สถานประกอบการและสถานประกอบการและ สถาบันสังคมอื่น

มาตรา 23 การจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา ในเรื่องต่อไปนี้

1. ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
2. ความรู้ และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ด้านการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน
3. ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา
4. ความรู้ และทักษะด้านคณิตศาสตร์และด้านภาษาไทย เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง
5. ความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

สำหรับแนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษา ได้มีสถาบันการศึกษา และนักการศึกษาได้กำหนดแนวทางไว้ดังนี้

กรมวิชาการ (อ้างอิงจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541) ได้จัดทำแนวทางการจัดการเรียนการสอน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในปี 2539 โดยเสนอแนวทางการดำเนินการจัดการเรียนการสอน

1. ให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางการจัดการเรียนการสอน มีการมอบหมายงานและกิจกรรมให้นักเรียนไปทำที่บ้าน ครูและชาวบ้านจะเป็นผู้ติดตามและประเมินผล
2. ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ นักเรียน โดยนำนักเรียนศึกษาจากแหล่งความรู้ในชุมชน
3. โรงเรียนและชุมชนประสานให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทั้งในโรงเรียนและชุมชน ในการจัดการเรียนการสอนตามแนวทางนี้ กรมวิชาการได้เสนอวิธีการ ดังนี้

- 3.1 ควรมีการวางแผนร่วมกันระหว่างครูผู้สอน และปราชญ์ท้องถิ่น
 - 3.2 เน้นการศึกษา วิเคราะห์ ทำความเข้าใจวิถีคิด และความคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 3.3 นำกระบวนการ หรือความคิด แนวปฏิบัติของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดเป็นกระบวนการเรียนการสอน
 - 3.4 เสริมสร้างกระบวนการคิดที่เป็นระบบ เป็นวิทยาศาสตร์
 - 3.5 ฝึกให้ผู้เรียนคิดหลายด้านหลายมุม คิดอย่างอิสระแล้วสรุปเป็นความรู้และประสบการณ์ที่จะนำไปใช้ในการดำรงชีวิต
 - 3.6 ผสมผสานระหว่างความรู้สากลกับความรู้ท้องถิ่น
 - 3.7 เน้นที่กระบวนการมากกว่าผลผลิต
 - 3.8 ครูผู้สอนหรือปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้จัดกิจกรรมการเรียนการสอน
- สำหรับแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ได้เสนอ 4 แนวทาง คือ

1. ครูผู้สอนเป็นผู้ควบคุมการใช้หลักสูตร โดยพิจารณานำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับกลุ่มประสบการณ์ ตามในหลักสูตรแม่บท โดยใช้ระบบเวลาจำนวนคาบเรียนตามที่กำหนดไว้ในแผนการสอนของกลุ่มประสบการณ์นั้น ๆ

2. เน้นให้ผู้เรียน ได้ปฏิบัติจริง

3. นำบุคคลในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมให้ความรู้กับผู้เรียน

4. สอดแทรกคุณธรรมค่านิยมต่าง ๆ ที่ปรากฏตามเนื้อหาของสูตรให้กับผู้เรียน ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมายของหลักสูตร เพื่อให้ผู้เรียน

- 4.1 มีความรู้ ความเข้าใจในประวัติความเป็นมาของชุมชน

- 4.2 มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของชุมชน

- 4.3 สามารถพึ่งพาตนเองได้เกี่ยวกับการรักษาโรคเบื้องต้น

- 4.4 ตระหนักและยอมรับ สิ่งที่มีคุณค่า สิ่งที่ดีให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน

- 4.5 สามารถปรับปรุงและประยุกต์ใช้สิ่งที่มีคุณค่า สิ่งที่ดีให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน

- 4.6 มีความรัก ความภาคภูมิใจ และเข้าใจในบทบาทของตนที่มีต่อชุมชน

สำหรับเนื้อหาของหลักสูตรเน้น 4 เนื้อหา คือ

1. ประวัติความเป็นมาของชุมชน

2. บุคคลสำคัญของชุมชน

3. พืชสมุนไพร ของชุมชน

4. ป่าไม้ของชุมชน

การดำเนินการตามหลักสูตรและแนวทางดังกล่าวข้างต้นโดยที่มีผู้รู้ท้องถิ่นผู้ทรงภูมิปัญญา เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ 3 ประการ คือ

1. พัฒนาหลักสูตรและท้องถิ่นร่วมกับโรงเรียน หรือหน่วยงานในท้องถิ่น
2. วางแผนการจัดการเรียนการสอนร่วมกับครูผู้สอน
3. ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตให้กับผู้เรียน

การนำเอาองค์ความรู้ท้องถิ่นมาเป็นปัจจัยในการประกอบการพัฒนาหลักสูตรโรงเรียนตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 หมวดที่ 1 มาตรา 4 มาตรา 7 และมาตรา 9 นั้นเป็นการสอดคล้องกับความมุ่งหมายของหลักสูตร เพราะนอกจากจะจัดข้อจำกัดของโรงเรียนได้ การมีส่วนร่วมของบุคคล ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ที่เป็นการสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุน ให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าโรงเรียนจะเลือกใช้วิธีใดจะเหมาะสมกับการพัฒนาหลักสูตร ตามความต้องการของท้องถิ่น มีนักการศึกษาหลายท่าน ได้นำเสนอไว้ดังนี้

กรมวิชาการ (2532) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น คือ

1. การปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม
2. การปรับเพิ่มรายละเอียดเนื้อหาจากหัวข้อที่กำหนดไว้ในคำอธิบายรายวิชา
3. การจัดเนื้อหาวิชาขึ้นใหม่
4. การพัฒนาสื่อการเรียนการสอน
5. การจัดทำหนังสือเรียน คู่มือครู หนังสือเสริมประสบการณ์ คู่มือการเรียนการสอน แบบฝึกหัด ฯลฯ

สงบ ลักษณะ (2542) ได้เสนอเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้ ดังนี้

หลักสูตรท้องถิ่น คือ การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับผู้เรียน ให้สอดคล้องกับสภาพชีวิตจริงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสนองความสนใจ ความต้องการของผู้เรียน และของท้องถิ่น หลักสูตรท้องถิ่น จะพัฒนาโดยท้องถิ่น ในขณะที่หลักสูตรระดับชาติพัฒนาโดยคณะกรรมการที่กระทรวงแต่งตั้ง และกรมวิชาการเป็นผู้ประสานงาน คำว่า ท้องถิ่น ตามความหมายของหลักสูตร พ.ศ.2533 ได้แก่หน่วยงาน ต่อไปนี้

1. โรงเรียน
2. กลุ่มโรงเรียน
3. อำเภอ
4. จังหวัด
5. เขตการศึกษา
6. กรมต่าง ๆ ในกระทรวงศึกษาธิการ
7. หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องหรือสนใจเรื่องการจัดการจัดการศึกษาท้องถิ่น เหล่านี้มีสิทธิพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ในต่างประเทศ มีคำที่มีความหมายคล้ายคลึงกับหลักสูตรท้องถิ่น คือ

1. Scholl – Base Curriculum
2. Community – Base Curriculum
3. Tailored – Mode Curriculum

การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นทำได้ 6 วิธี คือ

1. สร้างรายวิชาเพิ่มเติม ในประเภทวิชาเลือก
2. จัดทำคำอธิบายรายวิชาเพิ่มเติม ใช้มากับระดับประถมศึกษาที่กำหนดวิชาในลักษณะ “กลุ่มประสบการณ์พิเศษ” และ “กลุ่มงานและพื้นฐานอาชีพ”
3. ปรับรายละเอียดของเนื้อหา โดยการลดหรือเพิ่มเติมรายละเอียดของเนื้อหา ในทุกประเภทของวิชาไม่ว่าเป็นวิชาบังคับ หรือวิชาเลือกที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท
4. ปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือจัดกิจกรรมเสริม ในทุกวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท
5. จัดทำสื่อการเรียนขึ้นใหม่ เช่น ทำหนังสือเรียน หนังสือเสริมประสบการณ์ เอกสารประกอบการเรียนการสอน แบบฝึกหัด คู่มือครู ฯลฯ ใช้กับวิชาที่มีอยู่แล้วในหลักสูตรแม่บทหรือใช้กับวิชาที่จัดขึ้นใหม่
6. ปรับปรุงสื่อการเรียน เลือกใช้สื่อการเรียน โดยการปรับปรุงสื่อที่มีอยู่แล้วให้เหมาะสมกับท้องถิ่น หรือเลือกใช้สื่อต่าง ๆ ในท้องถิ่นหรือเลือกใช้กับสื่อต่าง ๆ ในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้

กล่าวโดยสรุปความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาไทยกับภูมิปัญญาไทยมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันมาแต่ช้านาน การจะพัฒนาคนไทยให้มีศักยภาพในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข เหมาะสม และสอดคล้องกับสภาวะการณ์ปัจจุบัน ควรจัดการเรียนรู้อยู่บนพื้นฐานของภูมิ

ปัญหาไทย โดยบูรณาการกับภูมิปัญญาสากลได้อย่างเหมาะสม ตามแนวการจัดการศึกษาของ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้ให้ความสำคัญไว้ในการจัดการศึกษาที่จะส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา สำหรับแนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนควร มุ่งเน้นให้โรงเรียนประสานงานกับชุมชนในการสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน ในการกำหนดเนื้อหาเพื่อ พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา สภาพการ เปลี่ยนแปลงในชุมชน เกิดความ-ตระหนักและยอมรับสิ่งที่มีคุณค่า จนเกิดความรัก ความภาคภูมิใจ ในท้องถิ่นตนเองอันจะนำมาซึ่งความเข้าใจในบทบาทของตน ที่ควรมีต่อชุมชนและทำประโยชน์ ให้กับชุมชนต่อไป

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อังคณา สมคะเนย์ ได้ศึกษา “สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนา หลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี” (2535) พบว่าศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียน และครูวิชาการโรงเรียนส่วนใหญ่ เห็นด้วยในการนำภูมิ ปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งโรงเรียนส่วนใหญ่ได้นำภูมิปัญญาชาวบ้าน เกี่ยวกับการประกอบอาชีพของท้องถิ่น มาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร ในลักษณะของการปรับ กิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม ด้วยวิธีการเชิญเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็น ช่างฝีมือหรือช่างเทคนิคชาว บ้านมามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร ส่วนปัญหาที่พบในการนำ ภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร คือ ไม่ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณ ด้าน นโยบาย และการนิเทศติดตามผล อีกทั้งศึกษานิเทศก์ ผู้บริหาร โรงเรียน และครูวิชาการไม่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน และการพัฒนาหลักสูตร

รัตนะ บัวสนธิ์ ได้ศึกษา “การพัฒนาหลักสูตร และการเรียนการสอน เพื่อถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนแห่งหนึ่ง ในเขตภาคกลางตอนล่าง “ (2535) ซึ่งได้ดำเนินการศึกษาใน ลักษณะกระบวนการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัย เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อ เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ สภาพภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับ โรงเรียน และได้ร่วมกับอาจารย์ใหญ่ ครู ผู้รู้ในท้องถิ่น กรรมการศึกษาและผู้ปกครองดำเนินการ พัฒนาหลักสูตรในกลุ่มสร้างเสริม ประสบการณ์ชีวิตเรื่องประวัติความเป็นมาของชุมชน บุคคล สำคัญของชุมชน ป่าไม้ของชุมชน และในกลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ วิชางานเกษตร เรื่องพืช สมุนไพรของชุมชน โดยนำหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่ง ผลการใช้หลักสูตรพบว่าหลักสูตรที่ได้พัฒนามีขึ้นยังมีเนื้อหาบางส่วน และการกำหนดคาบ เวลาเรียน

ตามเนื้อหาต่าง ๆ ไม่เหมาะสม ส่วนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรและนักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อ การเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งเป็นลักษณะเช่นเดียวกับผู้รู้ในท้องถิ่นชุมชนที่ให้

กรมวิชาการ (2538) ได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นกับกระบวนการเรียนการสอน ในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา โดยการสำรวจความคิดเห็นของศึกษานิเทศก์จังหวัด ศึกษานิเทศก์ อำเภอ ผู้บริหาร โรงเรียน และครูผู้สอนใน โรงเรียนระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาทั่วประเทศเกี่ยวกับสภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน พบว่า ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหาร โรงเรียน และครูผู้สอนส่วนใหญ่ ที่ได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน จะดำเนินการโดยนำนักเรียนไปศึกษาค้นคว้าจากแหล่งความรู้ในท้องถิ่น การนำเนื้อหาและกิจกรรมที่เกี่ยวกับความรู้ และประสบการณ์ของชาวบ้านมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการเชิญชาวบ้านมาเป็นวิทยากร ซึ่งในระดับประถมศึกษา

ฉัตรนภา พรหมมาและคณะ (2541) ศึกษาเกี่ยวกับการประเมินสถานภาพองค์ความรู้ จังหวัดอุดรดิตถ์ เพื่อสังเคราะห์และประเมินสถานภาพองค์ความรู้ จังหวัดอุดรดิตถ์ รวมทั้งศึกษา วิสัยทัศน์ และ โจทย์วิจัยเพื่อการพัฒนาจังหวัดอุดรดิตถ์ การดำเนินการจำแนกออกเป็น 2 ตอน ตอนแรกเป็นการประมวลผล จัดระบบองค์ความรู้และวิสัยทัศน์การพัฒนาจังหวัดอุดรดิตถ์ ตอนที่ 2 เป็นการวิเคราะห์ตีความ ประเมินและตรวจสอบองค์ความรู้ โดยการประชุมสภาพกลุ่ม

ผลการประเมินสถานภาพองค์ความรู้ จังหวัดอุดรดิตถ์ ให้ข้อสรุปที่สำคัญคือ องค์ความรู้อุดรดิตถ์ จำแนกตามสาขา 11 สาขา และองค์ความรู้โดยรวม ผลการวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส การพัฒนาและวิสัยทัศน์อุดรดิตถ์ ซึ่งจัดระบบความเพียงพอขององค์ความรู้ได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก มีระดับความเพียงพอปานกลาง ได้แก่ ด้านการศึกษา สาธารณสุขและการเกษตร กลุ่มที่ 2 มีความเพียงพอในระดับปานกลางค่อนข้างน้อย ได้แก่ ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กลุ่มที่ 3 มีความเพียงพอขององค์ความรู้ในระดับน้อย ได้แก่ สภาพทั่วไปของจังหวัดอุดรดิตถ์ เศรษฐกิจ การท่องเที่ยวการสื่อสารและการเมืองการปกครอง

กรมวิชาการ (อ้างอิงจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541) ได้ศึกษาวิจัย เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา พบว่า 1) การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ในโรงเรียนมีค่อนข้างน้อย โดยโรงเรียนมัธยมศึกษา มีการรวบรวมมากกว่าโรงเรียนประถมศึกษา ข้อมูลเกี่ยวกับความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านที่รวบรวม เช่น เรื่องของศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ เพลงพื้นบ้านกล่อมเด็ก นิทานพื้นบ้าน และขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น ได้แก่ การจักสาน และเทคนิคการทอผ้า เทคนิคการทำ

เกษตรกรรม เป็นต้น 2) การสนับสนุนให้ครูผู้สอนนำความรู้ และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาส่วนใหญ่ ร้อยละ 70.54 ได้สนับสนุนให้ครูผู้สอนมีความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมา จัดการเรียนการสอน ด้วยการให้คำแนะนำทั้งในเรื่องของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการปรับหลักสูตร ให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น ส่วนผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาที่เช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่ร้อยละ 81.48 ได้เชิญวิทยากรท้องถิ่น หรือผู้รู้ในท้องถิ่นมาให้ความรู้แก่ครู ส่งเสริมการจัดทำสื่อการเรียนการสอนให้มีหลากหลายและการสำรวจแหล่งความรู้ จากภูมิปัญญาท้องถิ่นให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ ตลอดจนจัดให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ระหว่างครูกับประชาชนในท้องถิ่น 3) การนำความรู้และประสบการณ์ในท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน สิ่งนี้โรงเรียนดำเนินการ คือ นำนักเรียนไปศึกษาและเรียนรู้จากแหล่งความรู้ชุมชน เชิญชาวบ้านหรือผู้รู้ที่อยู่ในท้องถิ่นมาเป็นวิทยากร ได้นำกิจกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของความรู้ของชาวบ้านมาจัดการเรียนการสอนหรือนำมาเพิ่มเติมในเนื้อหาวิชาที่สอนได้นำเรื่องของการอบรม จริยธรรม ศิลธรรม มาสอดแทรกในการสอนนักเรียน ตลอดทั้งได้นำพิธีพืงเทศน์ในวันสำคัญและพิธีสวนมนต์หน้าเสาธง ก่อนจัดการเรียนการสอนด้วย ส่วนเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ครูผู้สอนนำมาจัดการเรียนการสอน ในกลุ่มงานพื้นฐานอาชีพ ได้แก่ การปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติและการทำปุ๋ยหมัก ศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น ภาชิตโบราณ เพลงพื้นบ้านกล่อมเด็ก นิทานพื้นบ้าน ความคิด ความเชื่อ เป็นต้น 5) แนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการเรียนการสอน (1) ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำไปสู่การเรียนการสอน ควรเป็นองค์ความรู้และประสบการณ์ที่มีส่วนของคุณธรรม จริยธรรมสอดแทรกอยู่ด้วย และเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้แก่ผู้เรียนและสังคมอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม (2) กระบวนการเรียนการสอน เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้สากลกับความรู้ท้องถิ่นเน้นการศึกษา วิเคราะห์ ทำความเข้าใจวิถีคิดและแนวคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ผู้เรียนได้คิดอย่างอิสระ คิดหลายด้านหลายมุม และสรุปเป็นความรู้และประสบการณ์ที่จะใช้ในการดำรงชีวิต (3) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน อาจจะให้ครูเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมโดยนำความรู้และประสบการณ์ของปราชญ์ท้องถิ่นมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอน หรืออาจให้ปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน แทนครูผู้สอน และทำหน้าที่ประเมินผลด้วย ส่วนสถานที่เรียน อาจจะเป็นโรงเรียน หรือให้นักเรียนไปเรียนที่บ้านนักปราชญ์ท้องถิ่น (4) บทบาทของหน่วยงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้บริหารและครูผู้สอนควรเห็นความสำคัญในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น และตระหนักในตนเองว่าไม่ใช่ผู้ที่จะรู้อะไรไปหมดทุกอย่าง แต่เป็นผู้ที่สร้างกระบวนการเรียนรู้และเอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ และควรนำผู้รู้ในท้องถิ่นหรือปราชญ์ท้องถิ่นมาร่วมพัฒนาหลักสูตรและวางแผนการจัดการเรียนการสอนร่วมกับครูผู้สอน นอกจากนั้นกรมต้นสังกัดของการศึกษา / จังหวัด / อำเภอ ควรให้การสนับสนุนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ให้ความอิสระแก่โรงเรียนในเรื่อง

ของการสอนและการสอบ พร้อมทั้งนำผลการดำเนินงานของครูผู้สอน เป็นส่วนหนึ่งในการพิจารณาให้ความดีความชอบ หรือรางวัล

อังกุล สมคนย์ (2535) ได้ทำการวิจัยเรื่อง สภาพการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา ในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอุบลราชธานี พบว่า ได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านการประกอบอาชีพมาพัฒนาหลักสูตรในลักษณะปรับกิจกรรมการเรียนการสอน หรือกิจกรรมเสริม ด้วยวิธีเชิญเจ้าของภูมิปัญญาเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และพัฒนาหลักสูตร ปัญหาที่พบคือ งบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ ไม่เคยได้รับความสนใจกับผู้ที่เกี่ยวข้อง เจ้าของภูมิปัญญาขาดทักษะในการถ่ายทอดความรู้ มีภาระกิจส่วนตัวจึงไม่ค่อยมีเวลามาร่วมมือกับทางโรงเรียน จัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการพัฒนาหลักสูตร ครูผู้สอนมีภารกิจมากไม่มีเวลาเพียงพอที่จะพัฒนาหลักสูตร และไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน

รัตนะ บัวสนธิ์ (2535) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง พบว่า นโยบายระดับเหนือโรงเรียน เช่น นโยบายประเมินคุณภาพผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนชั้นประถมศึกษา มอบหมายให้สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนำไปปฏิบัติ นั้น ส่งผลให้ครูผู้นำหลักสูตรไปใช้ เกรงว่าหลักสูตร ที่พัฒนาขึ้นจะทำให้เนื้อหาการสอนวิชาต่าง ๆ ในหลักสูตรแม่บทจบไม่ทันทั่วทั้งที่ กกับการทดสอบประเมินผลสัมฤทธิ์ปลายปีการศึกษา อันจะส่งผลให้อันดับคุณภาพสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน อยู่ในระดับที่ไม่น่าพอใจ ซึ่งผลอันดับที่ไม่น่าพอใจนี้ ก็มีผลทางอ้อมต่อการพิจารณาความดีความชอบ และการเลื่อนขึ้นเงินเดือนของครูอีกส่วนหนึ่งด้วย ครูจึงรีบสอนให้จบเนื้อหาในหลักสูตรแม่บท นอกจากนั้น นโยบายและแผนงานย่อยอื่น ๆ เช่น การจัดประกวดการแข่งขันประเภทต่าง ๆ ก็มีผลทำให้อาจารย์ใหญ่และครูต้องปฏิบัติงานเพื่อสนองตอบนโยบายนั้น เป็นผลให้อาจารย์ใหญ่ และครูไม่มีเวลาทุ่มเทให้กับงานวิชาการ โรงเรียนเท่าที่ควร

มาลินี สวยศำข้าว (2538) ได้ศึกษาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 5 พบว่า 1) ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ใช้ความรู้เรื่องประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพุทธประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพราหมณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับบุญ -บาป และนรก- สวรรค์ หมู่บ้านวัฒนธรรมหรือแหล่งวัฒนธรรมและชีวิตประวัตินของบุคคลในท้องถิ่น 2) วิธีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษา ด้านการเตรียมการสอน ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ ศึกษาหลักสูตร คำอธิบายรายวิชา และจุดประสงค์รายวิชา ที่สอดคล้องกัน จัดซื้อ ขอยืม และขอบริจาค สื่อการเรียนการสอนจากแหล่งวิทยากรในท้องถิ่น และจัดทำเอกสารประกอบการเรียนการสอนขึ้น ด้านการจัดกิจกรรมการ

เรียนการสอน ใช้การบรรยายประกอบการซักถาม อธิบายและใช้สื่อประกอบ และสอดแทรกภูมิปัญญาท้องถิ่นในเนื้อหาที่สอน ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรให้นักเรียนจัดปายนิเทศในชั้นเรียน และบริเวณโรงเรียน และให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นในท้องถิ่น และด้านการวัดและประเมินผลการเรียนการสอน ครูใช้วิธีการสังเกต และบันทึกพฤติกรรมเสริมหลักสูตร การประเมินผลงาน และการสอบแบบปรนัย 3) ปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่มีปัญหา ดังนี้ คือ ด้านการเตรียมการสอน และการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นบุคลากรขาดทักษะในการถ่ายทอดความรู้ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน นักเรียนขาดทักษะด้านการอภิปราย และแสดงความคิดเห็น ด้านการวัดและประเมินผลการเรียนการสอน นักเรียนขาดทักษะในการทำข้อสอบแบบอัตนัย 4) ข้อเสนอแนะที่ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่เสนอ ได้แก่ ขอให้กระทรวงศึกษาธิการจัดอบรมและสนับสนุนงบประมาณให้ครูสามารถดำเนินการทั้งทางด้านการจัดเตรียมการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งในห้องเรียน และกิจกรรมเสริมหลักสูตร และสามารถวัดและประเมินผลการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กรมวิชาการ (2539) ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา พบว่า 1) การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่น ศึกษา นิเทศก์ มีการดำเนินงานในเรื่องนี้ค่อนข้างน้อย และศึกษานิเทศก์ที่ดำเนินการส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดที่มีนโยบายเกี่ยวกับการให้โรงเรียนนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารและครูผู้สอนในโรงเรียนประถมศึกษาก็เช่นกัน มีการดำเนินงานค่อนข้างน้อย โรงเรียนมัธยมศึกษามีการรวบรวมมากกว่าโรงเรียนประถมศึกษา ข้อมูลเกี่ยวกับความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านที่รวบรวม เช่น เรื่องของศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ เพลงพื้นบ้านกล่อมเด็ก นิทานพื้นบ้าน และขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น โรงเรียนประถมศึกษาก็เช่นกัน มีการดำเนินงานค่อนข้างน้อย ได้แก่ การจักสาน และเทคนิคการทอผ้า เทคนิคการทำเกษตรกรรม เป็นต้น 2) การสนับสนุนให้ครูผู้สอนนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ส่วนใหญ่สนับสนุนให้ครูผู้สอนนำความรู้ประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน ด้วยการให้คำแนะนำทั้งในเรื่องของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น ส่วนผู้บริหารโรงเรียนมัศึกษาก็เช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่ได้เชิญวิทยากรท้องถิ่นหรือผู้รู้ในท้องถิ่นมาให้ความรู้แก่ครู ส่งเสริมการจัดทำสื่อการเรียนการสอนให้มีหลากหลายและการสำรวจแหล่งความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณวัสดุ อุปกรณ์ ตลอดจนจัดให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ระหว่างครูกับประชาชนในท้องถิ่น 3) การนำความรู้ และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน

สิ่งที่โรงเรียนดำเนินการ คือ นำนักเรียนไปศึกษาและเรียนรู้จากแหล่งความรู้ในชุมชน เชิญชาวบ้านหรือผู้รู้ที่อยู่ในท้องถิ่นมาเป็นวิทยากร ได้นำกิจกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของความรู้ของชาวบ้านมาจัดการเรียนการสอนหรือนำมาเพิ่มเติมในเนื้อหาวิชาที่สอน ได้นำเรื่องของการอบรมจริยธรรม ศีลธรรม มาสอดแทรกในการสอนตลอดทั้งได้นำพิธีพืงเทศน์ในวันสำคัญ และพิธีสวดมนต์ไหว้พระมาจัดการเรียนการสอนด้วย ส่วนเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ครู ผู้สอนส่วนใหญ่นำมาจัดการเรียนการสอนในกลุ่มงานพื้นฐานอาชีพ ได้แก่ การปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ การทอผ้าและการทำปุ๋ยหมัก ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น ภาณิตโบราณ เพลงพื้นบ้านกลุ่มเด็ก นิทานพื้นบ้าน ความคิด ความเชื่อ เป็นต้น 4) แนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการเรียนการสอน

1) ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำไปสู่การเรียนการสอน ควรเป็นองค์ความรู้และประสบการณ์ที่มีส่วนของคุณธรรม จริยธรรมสอดแทรกอยู่ด้วย และเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้แก่ผู้เรียนและสังคมอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2) กระบวนการเรียนการสอน เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้สากลกับท้องถิ่น เน้นการศึกษา วิเคราะห์ ทำความเข้าใจวิถีคิดและแนวคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ผู้เรียนได้คิดอย่างเป็นอิสระ คิดหลายด้านกลมม และสรุปเป็นความรู้และประสบการณ์ที่จะใช้ในการดำรงชีวิต

3) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ให้ครูเป็นผู้ดำเนินกิจกรรม โดยนำความรู้และประสบการณ์ของปราชญ์ท้องถิ่นมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอน หรือให้ปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนแทนครูผู้สอนและทำหน้าที่ประเมินผลด้วย ส่วนสถานที่เรียนเป็นโรงเรียนหรือให้นักเรียนไปเรียนที่บ้านปราชญ์ท้องถิ่น

4) บทบาทของหน่วยงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้บริหารและครูผู้สอน ควรเห็นความสำคัญในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น และตระหนักในตนเองว่า ไม่ใช่ผู้ที่จะรู้อะไรหมดทุกอย่าง แต่เป็นผู้ที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ และวางแผนการจัดการเรียนการสอนร่วมกับครูผู้สอน นอกจากนี้ กรมต้นสังกัดเขตการศึกษา/จังหวัด/อำเภอ ควรให้การสนับสนุน อย่างจริงจังและต่อเนื่อง ให้ความอิสระแก่โรงเรียนในเรื่องการสอนและการสอบ พร้อมทั้งนำผลการดำเนินงานของครูผู้สอนเป็นส่วนหนึ่งในการพิจารณาให้ความดี ความชอบ หรือรางวัล

การวิจัยดังกล่าวนี้ ได้เสนอแนะเชิงนโยบายไว้ 3 ประการ คือ

1) ควรสร้างความเข้าใจให้ผู้บริหารตระหนักถึงความสำคัญในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอนเป็นกรณีพิเศษ

2) ระบบการวัดผล ประเมินผลการเรียนและระบบการคัดเลือกเข้าเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นทุกระดับ ไม่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ควรปรับปรุงและควรให้อิสระแก่โรงเรียนในการสอนและการสอบ

3) การนำความรู้ท้องถิ่นหรือชุมชนมาจัดการเรียนการสอน โรงเรียนควรสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ยกย่องเชิดชูเกียรติ เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผู้สนับสนุน โรงเรียนจนเกิดผล

ประกอบ ใจมั่น (2539) ดำเนินการศึกษา สภาพ ปัญหา และความต้องการเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนในโรงเรียน โครงการขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง พบว่า 1) การเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้คำนึงถึงผู้เรียน หลักสูตร เนื้อหาวิชา และคุณสมบัติภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) การเตรียมการ มีการเตรียมครูผู้สอน ผู้เรียน ภูมิปัญญาท้องถิ่น สื่อการเรียนการสอน และเตรียมการเรียนการสอนล่วงหน้าก่อนการเรียนการสอน 3) มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชั้นดำเนินการสอนโดยมีการสาธิต แบ่งกลุ่มฝึกปฏิบัติงาน 4. การประเมินการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการประเมินผู้เรียน และภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการสังเกต ระหว่างการเรียนการสอน 5) ครูผู้สอนมีความต้องการ งบประมาณในการจัดซื้อวัสดุที่ใช้ในการฝึกปฏิบัติงาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความรู้ความชำนาญในเรื่องที่สอน และต้องการที่จะเข้ารับการฝึกอบรมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ

รัศมี ทองบุตร (2542) การศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดสุรินทร์ พบว่า

1. ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา

1.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อและศาสนา มีการนำมาใช้ในระดับ มาก

1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านภาษาและวรรณกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปกรรมและโบราณคดี ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนันทนาการ และการพักผ่อนหย่อนใจ ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ มีการนำมาใช้ในระดับ ปานกลาง

2. ลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา มีลักษณะการนำมาใช้ในระดับ ปานกลาง

3. ประโยชน์ที่ได้รับจากการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษามีประโยชน์ในระดับ มาก

4. ปัญหาและอุปสรรคในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา มีปัญหาและอุปสรรคในระดับ ปานกลาง

5. การเปรียบเทียบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาของครูผู้สอนที่มีประสบการณ์ในการสอนต่างกัน พบว่า ประเภทของภูมิปัญญาที่นำมาใช้คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อและศาสนา ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี มีการนำมาใช้ไม่แตกต่างกัน แต่พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านนันทนาการและการพักผ่อนหย่อนใจ ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ มีการนำมาใช้

แตกต่างกัน ส่วนลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ที่ได้รับจากการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ พบว่า มีลักษณะและประโยชน์ที่ได้รับจากการนำมาใช้แตกต่างกัน ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ นั้น ครูผู้สอนมีปัญหาและอุปสรรคในการนำมาใช้ไม่แตกต่างกัน

6. การเปรียบเทียบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาของครูผู้สอนที่สอนอยู่ในโรงเรียนที่มีขนาดต่างกัน พบว่า ประเภทของภูมิปัญญาที่นำมาใช้คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อและศาสนา ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี ด้านนันทนาการและการพักผ่อนหย่อนใจ ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ มีการนำมาใช้ไม่แตกต่างกัน แต่พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านภาษาและวรรณกรรม มีการนำมาใช้แตกต่างกัน ส่วนลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ไม่แตกต่างกัน ประโยชน์ที่ได้รับจากการนำมาใช้ พบว่า ได้รับประโยชน์จากการนำมาใช้แตกต่างกัน และปัญหาและอุปสรรคในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ นั้น มีปัญหาและอุปสรรคแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

อรพิน เสียงหวาน (2545) การจัดการเรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของ โรงเรียนบ้านค่างาม สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแพร่ พบว่า

1.กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมี 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 ขั้นวางแผน เป็นการวางแผนร่วมกันของโรงเรียนและชุมชนเพื่อสำรวจภูมิปัญญาที่เป็นวิถีชีวิตในชุมชนบ้านค่างาม และเลือกสรรภูมิปัญญาให้นักเรียนได้เรียนรู้ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงปีที่ 6 ตามความต้องการของตัวแทนบ้านค่างาม และครูผู้สอนร่วมวางแผนกับผู้ทรงภูมิปัญญาด้านยาสมุนไพรจัดทำกำหนดการเรียนรู้ กำหนดพฤติกรรมที่คาดหวัง และเวลาเรียนให้เหมาะสม ขั้นตอนที่ 2 ขั้นปฏิบัติการเรียนรู้มี 5 ชั้น ได้แก่ ชั้นได้รู้จัก เพื่อให้ให้นักเรียนได้กำหนดขอบข่ายเนื้อหาสาระยาสมุนไพร และแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนบ้านค่างาม ขั้นการเรียนรู้ใหม่ เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องยาสมุนไพรจากผู้ทรงภูมิปัญญาด้านยาสมุนไพร และเอกสารในห้องสมุดโรงเรียนและสรุปองค์ความรู้ด้วยตนเอง ชั้นได้เรียนรู้จริง เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง สืบสานภูมิปัญญาด้วยการผลิตยา และวิธีใช้ยาสมุนไพร และสรุปความรู้เป็นหนังสือภาพประกอบการบรรยาย ชั้นได้เรียนรู้แจ้ง เพื่อให้นักเรียนได้สรุปผลการเรียนรู้และจัดนิทรรศการเรื่องยาสมุนไพรและเชิญผู้ปกครองและผู้ทรงภูมิปัญญาชื่นชมผลงานที่บรรยายประกอบการปฏิบัติจริง ชั้นได้เรียนรู้การแก้ไขและพัฒนา เพื่อให้นักเรียนได้ประเมินผลการปฏิบัติงานของตนเองและของกลุ่ม และเสนอการแก้ไขและพัฒนา ขั้นตอนที่ 2 ขั้นสรุป ครูผู้สอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และผู้ทรงภูมิปัญญาด้านยาสมุนไพร ร่วมกันประเมินผลความรู้ความสามารถเรื่องยาสมุนไพรและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

2. ผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้เรื่องยาสมุนไพรของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ปรากฏว่า

นักเรียนเรียนรู้ตามกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น นักเรียนมีความรู้และนำไปใช้ใน
ครอบครัวและรู้แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาในชุมชน

3. พฤติกรรมที่พึงประสงค์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ปรากฏว่านักเรียนเรียนรู้ด้วย
การทำงานกลุ่ม ฝึกการเป็นผู้นำ ผู้ตาม ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันรับผิดชอบ มีการรวบรวม
ภาคภูมิใจในผลงานการเรียนรู้ของตนเอง และของกลุ่ม ทำงานร่วมกันด้วยความเอื้อเฟื้อเพื่อ
ช่วยเหลือกันทำงานอย่างมีความสุข มีความร่าเริงแจ่มใส มุ่งมั่นทำงานให้สำเร็จ

4. ความคิดเห็นของครูผู้สอนและนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่มีต่อกระบวนการเรียนรู้
ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปรากฏว่าครูผู้สอนและผู้ทรงภูมิปัญญามีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก โดย
พิจารณาเป็นรายข้อดังนี้

4.1 ชั้นได้เรียนรู้จัก พบว่าอยู่ในระดับมากที่สุดคือ นักเรียนได้เรียนรู้ยาสมุนไพรร่วมกับ
เพื่อนๆ และกลุ่มนักเรียนคิดชอบข่ายสาระความรู้เรื่องยาสมุนไพรอยู่ในระดับมาก

4.2 ชั้นได้เรียนรู้ใหม่ พบว่าอยู่ในระดับมากที่สุดคือ นักเรียนได้ไปศึกษาหาความรู้ที่
บ้านผู้ทรงภูมิปัญญาสมุนไพร

4.3 ชั้นได้เรียนรู้จริง พบว่าอยู่ในระดับมากที่สุดคือ นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจริงเพื่อสืบ
สานการผลิตและการใช้ยาสมุนไพร และนักเรียนได้จัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตยา
สมุนไพร

4.4 ชั้นได้เรียนรู้จริง พบว่าอยู่ในระดับมากที่สุดคือ นักเรียนช่วยกันเขียนจดหมายเชิญ
ผู้เกี่ยวข้องเข้าชมนิทรรศการ และนักเรียนร่วมกันวางแผนงานจัดนิทรรศการเรื่องยาสมุนไพร

4.5 ชั้นได้เรียนรู้การแก้ไขและพัฒนา พบว่าอยู่ในระดับมากที่สุดคือ นักเรียนมีความ
ภาคภูมิใจชื่นชมผลงานที่เรียนรู้เรื่องยาสมุนไพร และนักเรียนร่วมกันประเมินผลการจัดนิทรรศการ
นิพนธ์ พหลอมาตย์ (2546) ระบุภูมิปัญญาท้องถิ่นกับกระบวนการเรียนการสอนใน
โรงเรียนประถมศึกษา:กรณีศึกษา โรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษากิ่งอำเภอบ้านด่าน
สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า 1) กระบวนการเรียนการสอนของครูภูมิปัญญา
ท้องถิ่น ทั้ง 5 คน มีกระบวนการเรียนการสอนที่คล้ายคลึงกัน เริ่มจากการวางแผนการสอนร่วมกับ
ครูผู้สอน มีการวิเคราะห์หลักสูตร กำหนดเนื้อหาสาระวิชาที่สอนให้สอดคล้องกับ ความรู้ความ
ชำนาญของครูภูมิปัญญาท้องถิ่น กล่าวคือ วิชาการทำงานพื้นฐานอาชีพ การดำเนินการก่อนสอน มีการ
สร้างความคุ้นเคยกับนักเรียน วิธีการสอน มีการสอนแบบบรรยายประกอบการสาธิต และให้
นักเรียนปฏิบัติตาม โดยใช้สื่อการสอนที่เป็นของจริง ตามเนื้อหาวิชาที่สอน เช่น การขยายพันธุ์พืช
การทำอิฐดิน-ซีเมนต์ การทอผ้าและการทำข้าวกล้อง การประเมินผลการสอน ใช้วิธีการสังเกตขณะ
ฝึกปฏิบัติงาน และตรวจผลงาน 2) ผลที่เกิดกับนักเรียน หลังจากที่ได้เรียนกับครูภูมิปัญญาท้องถิ่น
แล้ว จากการสอบถามความคิดเห็นของผู้บริหาร โรงเรียน ครูผู้สอน นักเรียน และครูภูมิปัญญา
ท้องถิ่น โดยใช้กรอบลักษณะที่พึงประสงค์ตามแนวปฏิรูปการศึกษา คือ นักเรียนเป็นคนเก่ง เป็นคน

ดีและมีความสุข พบว่า สิ่งที่แสดงว่านักเรียนเป็นคนเก่ง คือ นักเรียนสามารถคิดอย่างมีเหตุผล เชื่อมโยงจากสิ่งเรียนรู้เข้าสู่วิถีชีวิตจริง พัฒนาตนให้มีความรู้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง สามารถแก้ปัญหา โดยการนำความรู้ไปปฏิบัติจริง จนเกิดเป็นความรู้ใหม่ สิ่งที่แสดงว่านักเรียนเป็นคนดี คือ นักเรียนมีคุณธรรมและจริยธรรม โดยการทำงานด้วยความขยันรับผิดชอบ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันสิ่งของตน ช่วยเหลือกัน ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา ไม่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด อนุรักษ์ ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น โดยการเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีท้องถิ่น ที่ชุมชนจัดขึ้น รู้จัก อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการมีส่วนร่วมในกิจกรรม เช่น การปลูกป่าและ ชักชวนผู้อื่นเข้าร่วมกิจกรรมด้วย สิ่งที่แสดงว่า นักเรียนมีความสุข คือ มีความพร้อมและความ กระตือรือร้นในการเรียน โดยที่นักเรียนไม่ขาดเรียน ตั้งใจและปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมาย

กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2542) ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น กับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน พบว่า

1. ผู้บริหารและครูผู้สอนให้ข้อคิดเห็นว่า การจัดการเรียนการสอนให้สนองความต้องการ ของท้องถิ่น ควรให้ชุมชนได้มีส่วนร่วม นับตั้งแต่การวางแผนการจัดการเรียนการสอน การจัด กิจกรรม และการประเมินผลการดำเนินการดำเนินงานของโรงเรียน ทั้งนี้เพื่อให้ความรู้และ ประสบการณ์ที่นักเรียนได้รับสอดคล้องกับชีวิตจริง และนักเรียนมีโอกาสได้เลือกเรียนในสิ่งที่มี ความถนัด และความสนใจมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง โรงเรียน และชุมชน

2. การดำเนินงานของโรงเรียน ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาร่วมในการพัฒนาหลักสูตร และจัดการ เรียนการสอน พบว่า วิธีการที่โรงเรียนดำเนินการ ได้แก่ (1) เชิญผู้รู้มาร่วมในการพัฒนา หลักสูตร สอนนักเรียน ส่งนักเรียนไปฝึกงานที่บ้านหรือสถานประกอบการของผู้รู้ (2) ให้นักเรียน สืบหาข้อมูลของท้องถิ่นและนำสิ่งที่เป็นองค์ความรู้มาจัดการเรียนการสอน (3) จัดพิพิธภัณฑ์ ท้องถิ่นหรืออุทยานศึกษาให้นักเรียนนักศึกษา ค้นคว้า ขั้นตอนในการดำเนินงานประกอบด้วย (1) การรวบรวมความรู้ในท้องถิ่น โดยให้นักเรียนสอบถามจากผู้รู้ กรรมการศึกษาและผู้ปกครอง (2) การเสาะหาผู้รู้ในท้องถิ่นหรือวิทยากร ใช้การสอบถามจากผู้รู้ ผู้ปกครอง และนักเรียน (3) การ ติดต่อบริษัทงาน ใช้การติดต่ออย่างไม่เป็นทางการก่อน หลังจากนั้น จึงขอความร่วมมืออย่างเป็นทางการ และติดต่อผ่านกรรมการศึกษาของโรงเรียน

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามกิจกรรมดังกล่าว คือ นักเรียนเรียนอย่างมีความสุข เห็นคุณค่า และมีเจตคติที่ดีต่อศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ชุมชนและโรงเรียนมีความสัมพันธ์กันมาก ยิ่งขึ้น และในส่วนของชุมชนเองก็มีความสามัคคีกันมากขึ้นด้วย

3. ผู้รู้ในท้องถิ่นทั้งหมด (ร้อยละ 100) เห็นด้วยที่หลักสูตรเปิดโอกาสให้ได้มีส่วนร่วมใน การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน และนอกจากจะสอนให้นักเรียนมีความรู้

ประสบการณ์ในเนื้อหาวิชาที่เรียนแล้ว ยังได้เน้นให้นักเรียนเห็นคุณค่าของผู้รู้และองค์ความรู้ที่มีในท้องถิ่น โดยร้อยละ 24 เน้นในเรื่องการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่ดึงดูดใจของท้องถิ่น ร้อยละ 20 เน้นให้เห็นคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น และนำมาทำให้เกิดประโยชน์และประกอบอาชีพ สำหรับปัญหาที่เกิดขึ้น ร้อยละ 10 ให้ข้อมูลว่า วัสดุ อุปกรณ์การสอนมีไม่เพียงพอ เวลาในการทำกิจกรรมไม่ต่อเนื่อง และระเบียบราชการไม่เอื้อให้โรงเรียนทำงานร่วมกับชุมชน

4. ความคิดเห็นของนักเรียนในการเรียนกับผู้รู้ในท้องถิ่น สรุปได้ดังนี้

4.1 การไปฝึกงานที่บ้านหรือสถานประกอบการกับผู้รู้ในท้องถิ่น นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เห็นด้วยมากสอดคล้องกัน 4 ข้อ ทำให้เกิดความกระตือรือร้น ต้องรับผิดชอบ ภูมิใจ ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

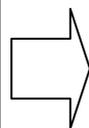
4.2 การเข้าร่วมกิจกรรมที่สอนโดยผู้รู้ในท้องถิ่น นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เห็นคุณค่ามากสอดคล้องกัน 2 ข้อ คือ ภูมิใจ ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

4.3 การไปสำรวจข้อมูลจากแหล่งความรู้ในชุมชน นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เห็นด้วยมากสอดคล้องกัน 3 ข้อ คือ ต้องรับผิดชอบ ภูมิใจ ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

4.4 การไปศึกษาค้นคว้าหรือเรียนรู้จากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรืออุทยานการศึกษา นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เห็นด้วยมากสอดคล้องกัน 2 ข้อ คือ ภูมิใจ ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

2.6 กรอบแนวคิดการวิจัย

1.สภาพการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา
2.รูปแบบที่เหมาะสมกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

- 1) ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา
- 2) ภาษาและวรรณกรรม
- 3) ศิลปกรรมและ โบราณคดี
- 4) นันทนาการและการพักผ่อนหย่อนใจ
- 5) วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และ วิทยาการ

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษารูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา ในเขตจังหวัดขอนแก่น เป็นการวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive research) โดยมีมุ่งหมายศึกษาแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา และหารูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนและการพัฒนาหลักสูตร รายวิชาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่นำมาศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้แก่ ครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษา ในจังหวัดขอนแก่น ในปีการศึกษา 2544 จำนวนทั้งสิ้น 290 คน และใช้ประชากรเป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ และผู้เชี่ยวชาญและภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดขอนแก่น ที่สำรวจ จำนวน 112 คน

สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น พิจารณาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับเชิญให้มีส่วนร่วมในการเรียนการสอนโรงเรียนประถมศึกษา โดยกำหนดภูมิปัญญาท้องถิ่นตามประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จัดแบ่งโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535) ได้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้องสัมภาษณ์จำนวน 20 คน

กลุ่มตัวอย่างผู้เชี่ยวชาญทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการพัฒนารูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษานั้น พิจารณาจากคุณสมบัติและประสบการณ์ทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน การพัฒนาหลักสูตร และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนและชุมชน จำนวน 10 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงบรรยาย ที่มีแบบแผนการศึกษาทั้งด้านเชิงปริมาณ (Quantity research) และเชิงคุณภาพ (Quality research) และการพัฒนารูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนโดยผู้เชี่ยวชาญ ดังนั้น เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาจึงแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. แบบสอบถาม (Questionnaire) ซึ่งผู้วิจัยได้สร้างขึ้นตามกรอบแนวคิดและกระบวนการในการจัดสร้างเครื่องมือวิจัยประเภทแบบสอบถาม และนำไปปรึกษาผู้เชี่ยวชาญในการสร้าง

เครื่องมือวิจัย และดำเนินการทดลองใช้ (try-out) จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน เพื่อหาค่าความเชื่อมั่น โดยวิธีของครอนบาค (Cronbach's coefficient reliability) ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.9271 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ที่สามารถนำเครื่องมือไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยได้ แบบสอบถามแบ่งออกเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist) จำนวน 5 ข้อ ได้แก่ เพศ อายุ วุฒิการศึกษาสูงสุด ระยะเวลาที่ทำการสอนในระดับประถมศึกษา และรายละเอียดของโรงเรียนที่ทำการสอน

ตอนที่ 2 ระดับของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) 5 ระดับ คือ มากที่สุด (5) มาก (4) ปานกลาง (3) น้อย (2) และน้อยที่สุด (1) แบ่งออกเป็น 5 ด้านคือ 1) ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา 2) ภาษาและวรรณกรรม 3) ศิลปกรรมและโบราณคดี 4) นันทนาการและการพักผ่อนหย่อนใจ และ 5) วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และวิทยาการ จำนวน 24 ข้อ

ตอนที่ 3 ลักษณะของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) 5 ระดับ คือ มากที่สุด (5) มาก (4) ปานกลาง (3) น้อย (2) และน้อยที่สุด (1) จำนวน 11 ข้อ

ตอนที่ 4 ระดับปัญหาและอุปสรรคของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) 5 ระดับ คือ มากที่สุด (5) มาก (4) ปานกลาง (3) น้อย (2) และน้อยที่สุด (1) จำนวน 10 ข้อ

2. แบบสัมภาษณ์ สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นแบบสอบถามสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างประกอบด้วย 1) ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) การได้รับหรือสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) วิธีการหรือกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น 4) สภาพปัญหาอุปสรรคในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และ 5) ข้อเสนอแนะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน

3. แบบเสนอแนวทางการพัฒนารูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการเรียน การสอน สำหรับผู้เชี่ยวชาญทั้ง 10 ท่านที่ได้พิจารณารูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการเรียนการสอนที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้น

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยใช้ทุกรูปแบบในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม ผู้วิจัยนำแบบสอบถามไปพบกับครูผู้สอนในโรงเรียนประถมศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง และอธิบายวิธีการให้ข้อมูล ครูผู้สอนตอบแบบสอบถามเสร็จแล้วผู้วิจัยเก็บกลับคืนมาทันที ส่วนครูผู้สอนที่ยังตอบแบบสอบถามไม่แล้วเสร็จ ผู้วิจัยได้จัด

ของเอกสารพร้อมแสดมภ์ เพื่อให้ครูผู้สอนส่งวกลับคืนมาตามวันเวลาที่กำหนด ได้แบบสอบถามกลับคืน จำนวน 290 ชุด และเป็นแบบสอบถามที่สมบูรณ์ทั้งหมด สามารถนำไปวิเคราะห์ข้อมูลได้

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยและผู้ช่วยนักวิจัย ได้ประสานงานผ่านทางโรงเรียนเพื่อกำหนดนัดหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือปราชญ์ชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอน และผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง ได้สัมภาษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นครบทุกคน

3. แบบเสนอแนะแนวทางการพัฒนารูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา คณะผู้วิจัยจัดสร้างรูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา และนำเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาให้ข้อเสนอแนะ และแนวทางการปรับปรุงพัฒนา โดยคณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์และสนทนากลุ่มร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลทั้งจากแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และแบบเสนอแนะการปรับปรุงและพัฒนาารูปแบบ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. ข้อมูลจากแบบสอบถาม คณะผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้คอมพิวเตอร์ โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อกำหนดค่าสถิติ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

การแปลความโดยใช้ค่าเฉลี่ย เป็นเกณฑ์ ดังนี้

ค่าเฉลี่ย 4.51 – 5.00 หมายความว่า ประเภท/ลักษณะการใช้/ปัญหา อยู่ในระดับ มากที่สุด

ค่าเฉลี่ย 3.51 – 4.50 หมายความว่า ประเภท/ลักษณะการใช้/ปัญหา อยู่ในระดับ มาก

ค่าเฉลี่ย 2.51 – 3.50 หมายความว่า ประเภท/ลักษณะการใช้/ปัญหา อยู่ในระดับ ปานกลาง

ค่าเฉลี่ย 1.51 – 2.50 หมายความว่า ประเภท/ลักษณะการใช้/ปัญหา อยู่ในระดับ น้อย

ค่าเฉลี่ย 1.00 – 1.50 หมายความว่า ประเภท/ลักษณะการใช้/ปัญหา อยู่ในระดับ น้อยที่สุด

2. ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยร่วมกันนำมาสังเคราะห์ และหาค่าเฉลี่ยของความคิดเห็นของภูมิปัญญาท้องถิ่น และสรุปเป็นภาพรวม ดังนี้

- 1) ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2) การได้รับหรือสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 3) วิธีการหรือกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 4) สภาพปัญหาอุปสรรคในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และ
- 5) ข้อเสนอแนะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน

3. นำผลการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ รวมทั้งแนวคิดทฤษฎี ผลงานวิจัย ที่ผู้วิจัยได้ศึกษา มา ประมวลรวมกัน และสร้างขึ้นเป็นรูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนระดับ ประถมศึกษา และนำรูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา นำเสนอผู้เชี่ยวชาญจำนวน 10 ท่าน ได้พิจารณาและให้ข้อเสนอแนะ ผู้วิจัยนำข้อมูลจากแบบ เสนอแนะและข้อสรุปการสัมภาษณ์มาหาสรุปประเด็นตามกรอบแนวคิดและพัฒนานำไป ดำเนินการปรับปรุงและเสนอรูปแบบที่เหมาะสม

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การศึกษารูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษาในเขตจังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณจากการสำรวจโดยแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นครู-อาจารย์ผู้สอนในโรงเรียนประถมศึกษาเขตจังหวัดขอนแก่น เพื่อให้ได้ความคิดเห็นเกี่ยวกับ 1) ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการเรียนการสอน ทั้ง 5 ประเภท (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534) 2) ลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน และ 3) ปัญหาและอุปสรรคในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน นอกจากนี้แล้ว ยังได้ดำเนินการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือปราชญ์ชาวบ้าน ที่ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปถ่ายทอดให้แก่แก่นักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาทั้ง 5 ประเภท และนำผลของการศึกษาที่ได้จากการศึกษาเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพมาสังเคราะห์เพื่อสร้างเป็นรูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา ก่อนที่จะนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญได้วิเคราะห์สังเคราะห์ให้มีความเหมาะสมถูกต้องสอดคล้องกับหลักสูตรและความต้องการของท้องถิ่น รายละเอียดได้นำเสนอต่อไปนี้

4.1 ข้อมูลสถานภาพส่วนบุคคลของครู-อาจารย์

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะได้รับทราบสถานภาพส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นบุคลากรทางการศึกษา คือ ครู-อาจารย์ว่าจะจัดอยู่กลุ่มสถานภาพใดบ้าง อาทิเช่น เพศ อายุ คุณวุฒิทางการศึกษา และระยะเวลาที่ทำการสอนระดับประถมศึกษา ผลการวิจัยดังตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 จำนวนและร้อยละของสถานภาพส่วนบุคคลของครู-อาจารย์

สถานภาพส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
1. เพศ		
2) ชาย	216	74.50
3) หญิง	74	25.50
2. อายุ		
1) 20 – 30 ปี	7	2.40
2) 31 – 40 ปี	73	25.20
3) 41 – 50 ปี	171	59.00
4) 51 – 60 ปี	34	13.40
3. คุณวุฒิทางการศึกษา		
1) ต่ำกว่าปริญญาตรี	11	3.80
2) ปริญญาตรีหรือเทียบเท่า	252	86.90
3) ปริญญาโทหรือเทียบเท่า	24	8.30
4) ปริญญาเอก	3	1.00
4. ระยะเวลาที่ทำการสอนในระดับประถมศึกษา		
1) 1 – 10 ปี	25	8.60
2) 11 – 20 ปี	93	32.10
3) 21 – 30 ปี	139	47.90
4) มากกว่า 30 ปี	33	11.40

จากตารางที่ 4.1 พบว่า สถานภาพส่วนบุคคลของครู-อาจารย์ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 74.50 อายุปัจจุบันอยู่ระหว่าง 41 – 50 ปี คิดเป็นร้อยละ 59.00 คุณวุฒิทางการศึกษาระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 86.90 และช่วงระยะเวลาที่ทำการสอนในระดับประถมศึกษา 21-30 ปี คิดเป็นร้อยละ 47.90 รองลงมาเป็นช่วงเวลา 11-20 ปี คิดเป็นร้อยละ 32.10

4.2 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน

การศึกษาความคิดเห็นของครู-อาจารย์เกี่ยวกับประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา ทั้ง 5 ประเภท ได้แก่ 1) ด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อและศาสนา 2) ด้านวรรณกรรมและภาษา 3) ด้านศิลปกรรม และโบราณคดี 4)

ด้านนันทนาการและการพักผ่อน และ 5) ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ ผลการวิจัย ดังตารางที่ 4.2 – ตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.2 ระดับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน	ระดับการนำมาใช้		
	\bar{X}	S.D.	แปลความ
1. ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและศาสนา	3.30	0.76	ปานกลาง
2. ด้านวรรณกรรมและภาษา	3.19	0.71	ปานกลาง
3. ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี	2.88	0.77	ปานกลาง
4. ด้านนันทนาการและการพักผ่อน	3.31	0.82	ปานกลาง
5. ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ	3.17	0.73	ปานกลาง
รวม	3.17	0.61	ปานกลาง

จากตารางที่ 4.2 พบว่า ครู-อาจารย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนโดยภาพรวมและรายด้านทั้ง 5 ด้าน อยู่ในระดับ ปานกลาง และพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการเรียนการสอนนั้น ส่วนมากเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นใน ด้านนันทนาการและการพักผ่อนรองลงมาเป็นด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม ด้านวรรณกรรมและภาษา ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ) และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนไม่มากนัก ได้แก่ ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี

และเมื่อพิจารณาในรายละเอียดในแต่ละด้านของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน ผลการวิจัยดังตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3 ระดับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน	ระดับการนำมาใช้		
	\bar{X}	S.D.	แปลความ
1. ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและศาสนา			
1.1 ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพุทธ	3.93	0.83	มาก
1.2 ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพราหมณ์	3.33	0.99	ปานกลาง
1.3 ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผี	2.65	1.10	ปานกลาง

ตารางที่ 4.3 ระดับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน (ต่อ)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน	ระดับการนำมาใช้		
	\bar{X}	S.D.	แปลความ
2. ด้านวรรณกรรมและภาษา			
2.1 ภาษาต่างกลุ่ม	2.87	1.28	ปานกลาง
2.2 ภาษาถิ่น	3.79	1.08	มาก
2.3 นิทานพื้นบ้าน	3.19	0.94	ปานกลาง
2.4 ผญา	2.84	0.96	ปานกลาง
2.5 สำนวนสุภาษิตและปริศนาคำทาย	3.24	0.97	ปานกลาง
3. ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี			
3.1 ประติมากรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์	3.18	0.99	ปานกลาง
3.2 โบราณสถาน	2.79	1.04	ปานกลาง
3.3 ศิลปหัตถกรรม			
(1)ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากโลหะ	2.39	1.11	น้อย
(2)ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากหวายและไม้ไผ่	3.32	1.03	ปานกลาง
(3)ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากเส้นใย	3.30	1.02	ปานกลาง
3.4 แหล่งข้อมูลทางวัฒนธรรม			
(1) พิพิธภัณฑ์	2.76	1.06	ปานกลาง
(2) หมู่บ้านวัฒนธรรม	2.53	1.09	ปานกลาง
(3) สถาบันการศึกษาทางด้านวัฒนธรรม	2.73	1.13	ปานกลาง
4. ด้านนันทนาการและการพักผ่อน			
4.1 การขับร้องและดนตรี	3.49	0.97	ปานกลาง
4.2 ระบายสี	3.33	0.99	ปานกลาง
4.3 การท่องเที่ยวและสถานที่ท่องเที่ยว	3.11	1.03	ปานกลาง
5. ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ			
5.1 การสาธารณสุข	3.03	0.91	ปานกลาง
5.2 ชีวประวัติบุคคลสำคัญ และผลงานของปราชญ์ท้องถิ่น			
(1) ด้านพัฒนาคุณภาพชีวิต	2.86	0.98	ปานกลาง
(2) ด้านศิลปะการแสดงพื้นบ้าน	3.05	1.06	ปานกลาง
5.3 อาชีพ			
(1) การเกษตร	3.57	0.95	มาก
(2) การอุตสาหกรรม	3.33	0.95	ปานกลาง

จากตารางที่ 4.3 พบว่า ครู-อาจารย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียน การสอน ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

ด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม ครู-อาจารย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่อง ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพุทธ นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนอยู่ในระดับ มาก ส่วนในเรื่อง ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพราหมณ์ และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผี ได้ถูกนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนอยู่ในระดับ ปานกลาง ตามลำดับ

ด้านวรรณกรรมและภาษา ครู-อาจารย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่อง ภาษาถิ่น นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนอยู่ในระดับ มาก ส่วนในเรื่อง สำนวนสุภาษิตและปริศนาคำทาย นิทานพื้นบ้าน ภาษาต่างกลุ่ม และผญา ได้ถูกนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนในระดับ ปานกลาง ตามลำดับ

ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี ท้องถิ่น ครู-อาจารย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่อง ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากโลหะ นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนอยู่ในระดับ น้อย ส่วนในเรื่องอื่น ๆ มีการนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน อยู่ในระดับ ปานกลาง ตามลำดับ ดังนี้ ผลิตภัณฑ์ที่ทำจาก หวายและไม้ ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากเส้นใย ปฏิกิริยากรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ โบราณสถาน พิพิธภัณฑสถานบันการศึกษาทางวัฒนธรรม และหมู่บ้านวัฒนธรรม

ด้านนันทนาการและการพักผ่อน ครู-อาจารย์นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการ ประกอบการเรียนการสอน อยู่ในระดับ ปานกลาง ทุกเรื่อง และในเรื่องการขับร้องและดนตรี ถูก นำมาใช้ในการเรียนการสอนมากกว่าเรื่องอื่น ๆ รองลงมาเป็น ระบายสีฟ้อน และ การท่องเที่ยว และสถานที่ท่องเที่ยว ตามลำดับ

ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ ครู-อาจารย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่อง การเกษตร ใช้มาประกอบการเรียนการสอนอยู่ในระดับ มาก ส่วนในเรื่องอื่น ๆ มีการนำมาใช้ในการเรียนการสอนอยู่ในระดับ ปานกลาง ตามลำดับ ดังนี้ การอุตสาหกรรม ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน การสาธารณสุข และการพัฒนาคุณภาพชีวิต

4.3 ลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอน

การศึกษาลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอน ซึ่งผู้วิจัยได้ มุ่งเน้นที่จะศึกษาความคิดเห็นของครู-อาจารย์ เพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงแนวทางหรือวิธีการสอนโดย การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนการสอน นับตั้งแต่การพัฒนา หลักสูตรและรายวิชา การแสวงหาแหล่งข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น การบรรยาย การเชิญภูมิปัญญา ท้องถิ่นมาเป็นวิทยากร เป็นต้น ผลการวิจัยดังตารางที่ 4.4

ตารางที่ 4.4 ลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอน

ลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ประกอบการเรียนการสอน	ระดับการนำมาใช้		
	\bar{X}	S.D.	แปลความ
1. ส่งเสริมให้มีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและพัฒนา รายวิชาที่สอดคล้องเหมาะสมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น	3.37	0.86	ปานกลาง
2. สํารวจค้นคว้าแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นและคัดเลือก ส่วนที่สามารถนำมาใช้เป็นเนื้อหาการเรียนการสอน	3.38	0.92	ปานกลาง
3. บรรยายสอดแทรกในบทเรียนที่มีเนื้อหาสัมพันธ์กับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น	3.49	0.87	ปานกลาง
4. เชิญภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวิทยากรในการบรรยาย และสาธิต	3.42	0.92	ปานกลาง
5. ส่งเสริมให้โรงเรียน กลุ่ม โรงเรียนได้ร่วมมือและ แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ในการนำภูมิปัญญามาใช้	3.32	0.95	ปานกลาง
6. เผยแพร่ประชาสัมพันธ์การปฏิบัติงาน ชกย่องเชิดชู เกียรติ ปรากฏท้องถิ่นที่ให้ความร่วมมือและสนับสนุน กิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียน	3.39	0.96	ปานกลาง
7. แนะนำให้นักเรียนไปศึกษาค้นคว้าความรู้ด้วยตนเอง จากแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นนอกโรงเรียน	3.51	0.87	มาก
8. ให้นักเรียนช่วยกันวางแผนการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามความสนใจและความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น	3.39	0.97	ปานกลาง
9. ให้นักเรียนแบ่งกลุ่มอภิปรายถึงคุณค่าและความสำคัญ ของภูมิปัญญาท้องถิ่น	3.31	0.92	ปานกลาง
10. ให้นักเรียนวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น และเสนอแนวทางแก้ไข	3.33	0.96	ปานกลาง
11. ให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน	3.52	1.01	มาก
รวม	3.40	0.66	ปานกลาง

จากตารางที่ 4.4 พบว่า ครู-อาจารย์ มีความเห็นว่า ลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้
ประกอบการเรียนการสอน โดยภาพรวมอยู่ในระดับ ปานกลาง และเมื่อพิจารณาในรายละเอียด พบว่า
ครู-อาจารย์เห็นว่า ลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอน ส่วนมากมี
ระดับการนำมาใช้อยู่ในระดับ ปานกลาง ยกเว้นเรื่อง 1) แนะนำให้นักเรียนไปศึกษาค้นคว้าความรู้

ด้วยตนเองจากแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นนอกโรงเรียน และ 2) ให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน เช่น ร่วมปลูกต้นไม้รอบบริเวณวัดและโบราณสถานในวันสำคัญ มีระดับการนำไปใช้ในระดับ มาก

4.4 ปัญหาและอุปสรรคในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอน

การศึกษาความคิดเห็นของครู-อาจารย์ เกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ประกอบการเรียนการสอน ผลการวิจัยดังตารางที่ 4.5

ตารางที่ 4.5 ปัญหาและอุปสรรคในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอน

ปัญหาและอุปสรรคในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ประกอบการเรียนการสอน	ระดับปัญหา		
	\bar{X}	S.D.	แปลความ
1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในท้องถิ่นขาดความสอดคล้องกับหลักสูตรประถมศึกษา	3.13	1.04	ปานกลาง
2. ผู้บริหารไม่ได้ให้ความสำคัญ สนับสนุนส่งเสริมในด้านนโยบาย และงบประมาณในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้	2.72	1.07	ปานกลาง
3. โรงเรียนขาดการประชาสัมพันธ์และการทำความเข้าใจกับชุมชนในเรื่องของบทบาท ความสำคัญของชุมชนกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ต่อการเรียนการสอนในโรงเรียน	2.74	1.03	ปานกลาง
4. โรงเรียนขาดการศึกษา วิเคราะห์ และวางแผนที่ดี ก่อนจะนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน	2.87	0.96	ปานกลาง
5. ขาดการรวบรวมแหล่งข้อมูลเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบจึงเกิดปัญหาในการนำไปใช้	2.91	0.96	ปานกลาง
6. ครูขาดความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ ในการนำความรู้ทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน	2.86	0.97	ปานกลาง
7. ครูไม่ให้ความสำคัญและเห็นความจำเป็นที่จะนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอน	2.78	0.99	ปานกลาง
8. ปราชญ์ท้องถิ่นที่เป็นวิทยากรขาดทักษะในการถ่ายทอดความรู้	3.02	0.99	ปานกลาง
9. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่บางประเภทยังขาดความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา	3.06	0.88	ปานกลาง
10. การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนไม่มีความหลากหลาย	3.10	0.84	ปานกลาง
รวม	2.92	0.66	ปานกลาง

จากตารางที่ 4.5 พบว่า ครู-อาจารย์มีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคการนำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ประกอบการเรียนการสอน โดยภาพรวมและรายเรื่องมีปัญหาอุปสรรค อยู่ในระดับ ปานกลาง และเรื่องที่มีระดับปัญหาอุปสรรคมากกว่าเรื่องอื่น ๆ ได้แก่ 1) ภูมิปัญญา ท้องถิ่นที่มีอยู่ในท้องถิ่นขาดความสอดคล้องกับหลักสูตรประถมศึกษา 2) การนำภูมิปัญญา ท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนไม่มีความหลากหลาย 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่บาง ประเภทยังขาดความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา 4) ประชาชน ท้องถิ่นที่เป็นวิทยากรขาดทักษะในการถ่ายทอดความรู้ และ 5) ขาดการรวบรวมแหล่งข้อมูล เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบจึงเกิดปัญหาในการนำไปใช้

รูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

1. ครู อาจารย์ระดับปฏิบัติ

1.1 การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนนั้น ครู-อาจารย์ให้ความเห็นว่า 1) ด้านนันทนาการและการพักผ่อน ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ประกอบการเรียน การสอน ได้แก่ การขับร้องและดนตรี ระบายสี ละคร และ การท่องเที่ยวและสถานที่ท่องเที่ยว 2) ด้าน ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน ได้แก่ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพุทธ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพราหมณ์ และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผี 3) ด้านวรรณกรรมและภาษา ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ ประกอบการเรียนการสอน ได้แก่ ภาษาถิ่น ตำราสมุนไพรและปรีศนาคำทาย นิทานพื้นบ้าน ภาษา ต่างกลุ่ม และเพลง 4) ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาประกอบการ เรียนการสอน ได้แก่ การเกษตร การอุตสาหกรรม ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน การสาธารณสุข และการพัฒนาคุณภาพชีวิตและ 5) ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ ประกอบการเรียนการสอน ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากหวายและไม้ ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากเส้นใย ปฏิมากรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ โบราณสถาน พิพิธภัณฑสถาน พิพิธภัณฑ์ สถาบันการศึกษาทาง วัฒนธรรม และหมู่บ้านวัฒนธรรม

1.2 การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอน ส่วนมากมีลักษณะการ เรียนการสอน ดังนี้ 1) แนะนำให้นักเรียนไปศึกษาค้นคว้าความรู้ด้วยตนเองจากแหล่งภูมิปัญญา ท้องถิ่นนอกโรงเรียน 2) ให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน เช่น ร่วมปลูกต้นไม้รอบบริเวณวัด และโบราณสถานในวันสำคัญ 3) บรรยายสอดแทรกในบทเรียนที่มีเนื้อหาสัมพันธ์กับภูมิปัญญา ท้องถิ่น 4) เชิญภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวิทยากรในการบรรยาย และสาธิต 5) ให้นักเรียนช่วยกันวางแผนการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามความสนใจและความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น และ 6) เผยแพร่ประชาสัมพันธ์การปฏิบัติงาน ยกย่องเชิดชูเกียรติ ประชาชนท้องถิ่นที่ให้ความร่วมมือและ สนับสนุนกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียน

1.3 ปัญหาอุปสรรคการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ประกอบการเรียนการสอน โดยภาพรวมและรายเรื่องมีปัญหาอุปสรรค อยู่ในระดับปานกลาง และเรื่องที่มีระดับปัญหาอุปสรรคมากกว่าเรื่องอื่น ๆ ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในท้องถิ่นขาดความสอดคล้องกับหลักสูตรประถมศึกษา 2) การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนไม่มีความหลากหลาย 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่บางประเภทยังขาดความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา 4) ประชาชนท้องถิ่นที่เป็นวิทยากรขาดทักษะในการถ่ายทอดความรู้ และ 5) ขาดการรวบรวมแหล่งข้อมูลเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบจึงเกิดปัญหาในการนำไปใช้ ในขณะที่ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวกับปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประกอบการเรียนการสอน พบว่า ปัญหาที่สำคัญของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประกอบการเรียนการสอน ได้แก่ 1) ขาดความรู้ ขาดความเข้าใจ ในภูมิปัญญาท้องถิ่น อีกทั้งครูที่รับผิดชอบการสอนยังเป็นคนภายนอกท้องถิ่น 2) ผู้บริหารโรงเรียนไม่ให้ความสนใจ ไม่สนับสนุนหรือไม่มีนโยบายมุ่งเน้นทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่พยายามจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่การเรียนการสอน 3) ขาดแคลนงบประมาณไม่ได้จัดสรรงบประมาณไว้โดยเฉพาะในการดำเนินงานทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น 4) แหล่งเรียนรู้ ค่อนข้าง ไม่มีในท้องถิ่น 5) นักเรียนไม่เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น 6) ผู้ปกครองนักเรียนจะเน้นทางด้านวิชาการมากกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น และ 7) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเองขาดทักษะในการถ่ายทอด และไม่มีเวลาให้กับการเรียนการสอน

2. โรงเรียน : หน่วยงานทางการศึกษา

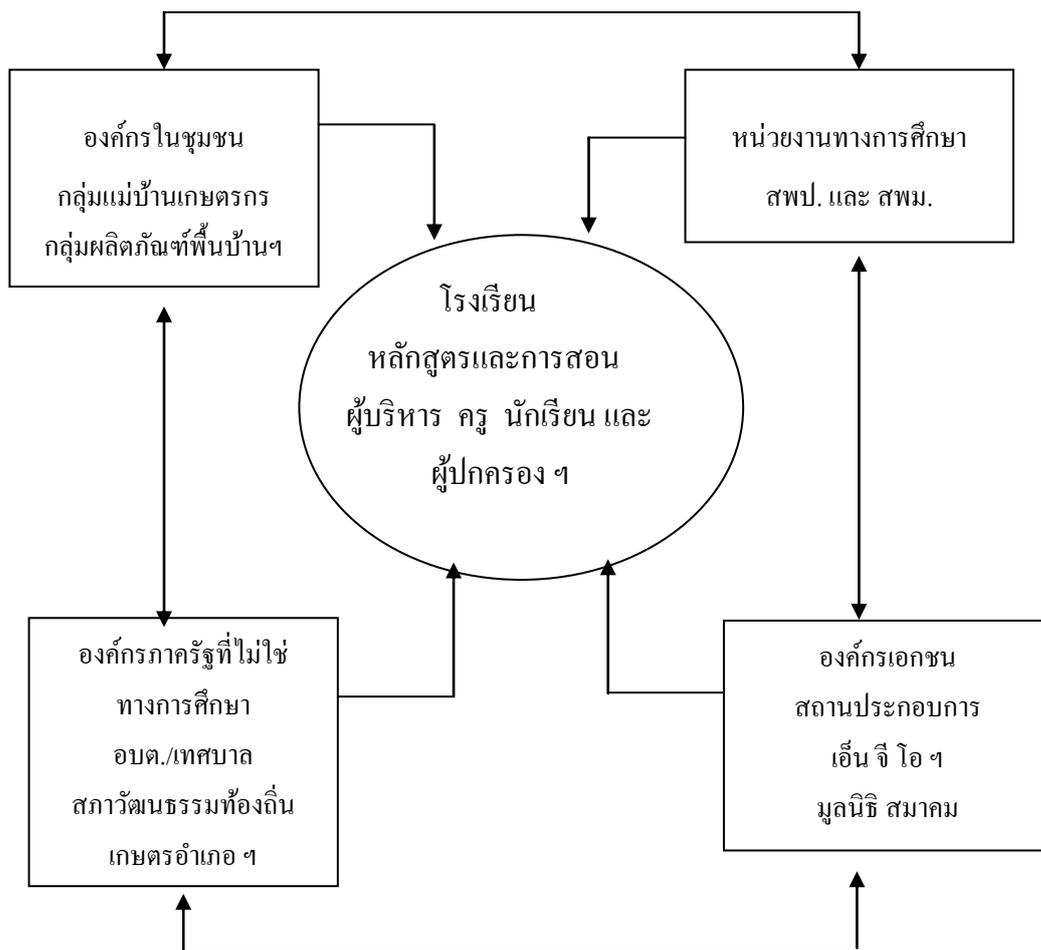
ในสภาพปัจจุบันการจัดการศึกษานั้น ไม่ได้ถูกจำกัดไว้เฉพาะภายในโรงเรียนเท่านั้น จึงต้องสร้างความสัมพันธ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนในระดับท้องถิ่น ตลอดจนองค์กรเอกชนที่มีความสามารถและมีความพร้อมที่จะจัดการศึกษา ก็เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของท้องถิ่นได้ โดยเฉพาะการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ โดยให้ตอบแบบสัมภาษณ์และสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ได้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน ดังนี้

1) ภาครัฐและหน่วยงานเอกชน ต้องให้ความร่วมมือกันในการส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อให้บุคลากรในชุมชนสามารถค้นหาสาเหตุของปัญหา วิเคราะห์ปัญหาและกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาในชุมชน และสามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่มาเป็นเครื่องมือในการกำหนดแนวคิดและทิศทางการพัฒนา

2) สถาบันการศึกษา และองค์กรในชุมชน ต้องให้ความร่วมมือและสนับสนุน ความคิดริเริ่มของผู้นำและประชาชนชาวบ้านในการจัดหลักสูตร และกระบวนการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน และค้นหาประสบการณ์ของประชาชนชาวบ้านเพื่อนำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียน

3) วัดหรือสำนักสงฆ์ ต้องทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นแหล่งเรียนรู้ ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ ของผู้เรียนทั้งในระบบการเรียนและนอกระบบการเรียน รวมทั้งยังสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้

4) ผู้บริหารสถานศึกษาและครูต้องเป็นผู้นำทางการศึกษาของท้องถิ่น กระตุ้น เร่งเร้าให้ครอบครัว ชุมชน ตระหนัก และมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ทั้งกิจกรรมในหลักสูตรของโรงเรียนและการเสริมหลักสูตรต่าง ๆ โดยเน้นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและปราชญ์ท้องถิ่นเข้ามาถ่ายทอดในโรงเรียน

3. กระบวนการสร้างหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการประชุมสัมมนาครู ผู้ปกครอง และปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อหาแนวทางในการจัดสร้างหลักสูตรท้องถิ่น และกระบวนการเรียนการสอน ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาให้ความเห็นสอดคล้องกันในหลายประเด็น

หลักสูตรท้องถิ่น ทำให้ครูสามารถนำความรู้ในท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการเรียนการสอน ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย หลักสูตรท้องถิ่นมีเนื้อหาและกิจกรรมที่เป็นผลมาจากการสำรวจและวิเคราะห์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื้อหา กิจกรรม ตลอดจนการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนเป็นไปตามสภาพปัญหาหรือข้อเท็จจริงในชุมชน วิถีชีวิตของผู้ที่ค้นพบจากการสำรวจชุมชน และเชื่อมประสานให้เกิดการถ่ายทอดประสบการณ์และองค์ความรู้จากผู้รู้ไปสู่เด็ก หรือจัดการเรียนการสอนทั้งในและนอกห้องเรียน

ครูในโรงเรียนที่ได้สัมผัสสัมพันธ์กับชุมชน มองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กและชาวบ้าน การทำงานด้วยใจรักด้วยสำนึกมองเห็นคุณค่าของความเป็นคนและการอยู่ร่วมกัน ครูต้องริเริ่มเรียนรู้และสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง สามารถเชื่อมโยงและการถ่ายทอดความรู้ระหว่างเด็กกับชาวบ้าน หรือโรงเรียนกับชุมชน ทำให้การศึกษาได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต เรียนรู้จากชีวิตจริง เป็นธรรมชาติ เกิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นระหว่างเด็ก ครูและชาวบ้าน

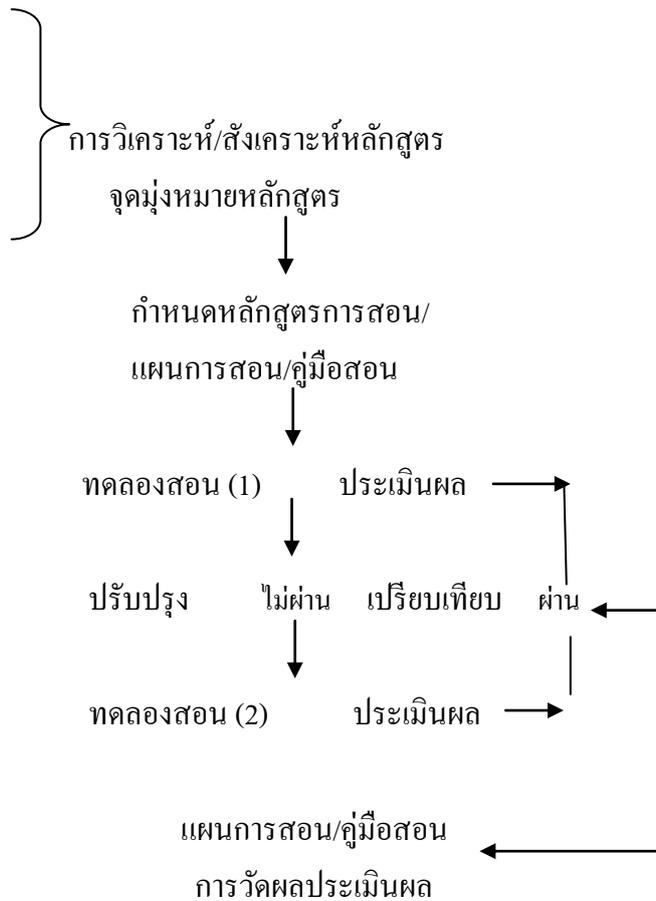
ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาสู่กระบวนการจัดการศึกษา เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้รับรู้ การคัดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการดำเนินงานนั้นมีประเด็นที่พิจารณาดังนี้

1. ให้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่คุณค่ามีประโยชน์ที่สามารถสนองต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มคน และชุมชนในท้องถิ่นได้ และสอดคล้องกับชีวิตปัจจุบัน
2. ผู้คัดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย บุคคลหลายฝ่าย คือ นักวิชาการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มคนในท้องถิ่น
3. ควรยึดบุคลากรในท้องถิ่น โดยเฉพาะปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้นำท้องถิ่นเป็นหลัก และมีบุคคลภายนอกเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุน เปิดโอกาสให้บุคลากรในชุมชนท้องถิ่นได้แสดงออกถึงศักยภาพของเขา

ระบบการสร้างหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

- การศึกษา/สำรวจ
- การเก็บรวบรวมข้อมูล
- การวิเคราะห์/สังเคราะห์
- ความเหมาะสม

จากกระบวนการดังกล่าวสามารถอธิบายการดำเนินงานเพื่อให้ได้หลักสูตรหรือแนวทางการจัดการเรียนการสอนโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประกอบการเรียนการสอนได้ดังนี้

1. ศึกษาสำรวจ หรือค้นคว้าแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในบริเวณโดยรอบโรงเรียนหรือในจังหวัดที่ตั้งของโรงเรียน ทำบันทึกหรือประวัติของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวบรวมให้เป็นหมวดหมู่ ทั้ง 5 ด้าน 1) ด้านนันทนาการและการพักผ่อน 2) ด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม 3) ด้านวรรณกรรมและภาษา 4) ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ และ 5) ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี จำแนกรายละเอียดของภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละด้าน ว่ามีอะไรบ้าง และใครเป็นเจ้าของภูมิปัญญานั้น

ในขั้นตอนนี้อาจให้นักเรียนและผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการสำรวจหรือค้นคว้าและทำบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ครูผู้สอนต้องรู้จักค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งอ้างอิงต่าง ๆ นอกจากนี้วิธีการที่จะได้ข้อมูลอาจจะใช้การสัมภาษณ์ การสอบถาม หรือการเข้าไปสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และนำมาพิจารณาถึงความเหมาะสม ความสอดคล้องกับหลักสูตร จุดประสงค์ของหลักสูตร และการเรียนการสอน ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอน การจัดทำรายงานผลการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. การศึกษาวิเคราะห์/สังเคราะห์หลักสูตร จุดมุ่งหมายของหลักสูตร รายวิชา การจัดการเรียนการสอน การบูรณาการรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ที่มีอยู่ในโรงเรียน แหล่งเรียนรู้ที่จัดไว้เพื่อการเรียนการสอน แหล่งสนับสนุนการจัดการเรียนการสอน

3. กำหนดหลักสูตร และกระบวนการเรียนการสอน จัดทำแผนการสอน คู่มือครู คู่มือสอน และแนวทางการวัดผลประเมินผล

4. ทดลองสอน และทำการประเมินผลทั้งก่อนเรียนและหลังเรียน

5. นำผลการประเมินที่ได้รับมาพิจารณาปรับปรุงหลักสูตร แผนการสอน คู่มือครู คู่มือสอนและการวัดผลประเมินผล

6. ทดลองสอน เพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการเรียนการสอน ประเมินผลทั้งก่อนและหลังการจัดการเรียนการสอน นำผลที่ได้จากการทดลองสอนทั้งสองครั้งมาพิจารณาเปรียบเทียบ เพื่อแก้ไขปรับปรุงให้เหมาะสม

7. จัดทำหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน แผนการสอน คู่มือครู คู่มือสอน และการวัดผลประเมินผล กำหนดเกณฑ์มาตรฐานและตัวชี้วัดสัมฤทธิ์ผล

4. แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน

สรุปได้เป็น 4 แนวทางคือ

1. การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เป็นวิธีการถ่ายทอดจากการสังเกต การทดลอง การบอกเล่าด้วยปาก การปฏิบัติจริง และการฝึกหัด

2. การฝึกด้วยตนเอง เกิดจากความเคยชินที่พบเห็นทุกวัน จนสามารถทำได้ ไม่ต้องมีคนสอน แต่ในบางครั้งก็ใช้วิธีการเลียนแบบ และให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นในท้องถิ่น และให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นในท้องถิ่น

3. การถ่ายทอดจากเพื่อนบ้าน เป็นการบอกเล่าด้วยปาก ผู้เรียนนำอุปกรณ์ไปเอง และสอนโดยการปฏิบัติจริง

4. การถ่ายทอดจากหน่วยราชการ โดยการพาไปเรียนนอกสถานที่ ผู้สอนจะอธิบายวิธีการทำแล้วให้ผู้เรียนทำไปพร้อมกัน

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาถ่ายทอดในโรงเรียน ผลจากการสัมมนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อหาแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน ได้ผลสรุปจากการสัมมนาดังนี้

1. ปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน

1.1 ขาดการรับรู้ในนโยบายที่เกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน หรือ ขาดความตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.2 งบประมาณสนับสนุนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน ไม่เพียงพอ พบว่า ยังขาดการสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ การขอใช้งบประมาณ มีขั้นตอนมาก ยุ่งยากและต้องใช้เวลาาน นอกจากนี้ยังมีงบประมาณไม่เพียงพอกับการจัดการเรียนการสอน

1.3 ภูมิปัญญาขาดทักษะในการถ่ายทอดความรู้ มีภาระกิจส่วนตัวจึงไม่ค่อยมีเวลามาร่วมมือกับทางโรงเรียน

1.4 ครูผู้สอนมีภารกิจมากไม่มีเวลาเพียงพอที่จะพัฒนาหลักสูตร และไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ครูมีปัญหาด้านการเตรียมการสอน และการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

1.5 ครูผู้สอนมีความเข้าใจในการนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนค่อนข้างน้อย

2. การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น

2.1 การกำหนดหลักสูตรควรเปิดกว้าง กำหนดวัตถุประสงค์ เน้นที่กระบวนการมาก่อนเนื้อหา เพื่อให้รู้ว่านักเรียนได้เรียนรู้อะไรบ้างแล้ว ส่วนเนื้อหาถือว่ารองลงไป

2.2 การนำหลักสูตรไปใช้ ควรทำความเข้าใจกับชุมชนให้เห็นความสำคัญของการศึกษา ควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับโรงเรียน โดยนำภูมิความรู้หรือประสบการณ์ที่ได้สะสมมาแก้ปัญหา

2.3 การเรียนการสอน ครูต้องทำความรู้จักกับชุมชนของตัวเอง ทำตัวเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และนำกำลังส่วนหนึ่งของชุมชนมาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนเพื่อให้ความรู้แก่ผู้เรียน

2.4 โรงเรียนเป็นสถานที่เพื่อพัฒนาชีวิตและชุมชน และชุมชนเป็นตัวหลักหรือเป็นตัวยืนในการจัดการศึกษา โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของการศึกษา ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เด็ก โดยชาวบ้านจะใช้วิธีการนำเด็กไปศึกษาแหล่งความรู้ในชุมชน โรงเรียนและชุมชนต้องร่วมกันประสานการเรียนรู้ในโรงเรียนและชุมชนเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

3. บทบาทของครูผู้สอนในการนำภูมิปัญญาเข้าสู่ในระบบโรงเรียน มีการปรับเปลี่ยนดังนี้

3.1 ครูต้องศึกษาชุมชน พร้อมทั้งเก็บข้อมูลกับชุมชน ทั้งการสังเกตและการสอบถามชาวบ้าน ผู้รู้ในท้องถิ่นตลอดจนการนำสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวผู้เรียน ซึ่งเป็นปัญหาแก่ชุมชน กำหนดไว้ในหลักสูตร เพื่อนำไปสู่การจัดการเรียนการสอน

3.2 ครูต้องศึกษาศาสตร์ของชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้านพร้อมทั้งวิชาการศึกษา ดึงเอา ศาสตร์ชาวบ้านเข้าไปผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.3 ครูควรรหาโอกาสเพิ่มเติมความรู้และศึกษาวิธีการต่าง ๆ จากการไปเยี่ยมชม โรงเรียนอื่น ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาตน และพัฒนาโรงเรียนให้ดีขึ้น

3.4 ในการจัดการเรียนการสอนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะ ครูควรดึงศักยภาพ ของภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าร่วมเป็นวิทยากรหรือที่ปรึกษา ควรระดมบุคลากร คณะบุคคลที่เข้าใจ การศึกษา เช่น พระสงฆ์ องค์กรท้องถิ่น ให้เข้ามาจัดการเรียนการสอนเท่าที่จะทำได้

3.5 ครูควรจัดให้มีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลาย ไม่ควรยึดแต่ในหนังสือ เรียนเท่านั้น

4. การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอน ส่วนมากมีลักษณะการเรียนการ สอน ดังนี้

4.1 แนะนำให้นักเรียนไปศึกษาค้นคว้าความรู้ด้วยตนเองจากแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกโรงเรียน

4.2 ให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน เช่น ร่วมปลูกต้นไม้รอบบริเวณวัดและ โบราณสถานในวันสำคัญ

4.3 บรรยายสอดแทรกในบทเรียนที่มีเนื้อหาสัมพันธ์กับภูมิปัญญาท้องถิ่น

4.4 เชิญภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวิทยากรในการบรรยาย และสาธิต

4.5 ให้นักเรียนช่วยกันวางแผนการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามความสนใจและความ เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น

4.6 เผยแพร่ประชาสัมพันธ์การปฏิบัติงาน ยกย่องเชิดชูเกียรติ ปราชญ์ท้องถิ่นที่ให้ความ ร่วมมือและสนับสนุนกิจกรรมการเรียนการสอนใน โรงเรียน

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงบรรยาย (Descriptive research) โดยมุ่งเน้นการสำรวจความคิดเห็นของครูผู้สอนระดับประถมศึกษา และภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตจังหวัดของแก่น โดยใช้แบบสอบถาม และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ประเภทของภูมิปัญญาที่ศึกษาผู้วิจัยได้ดำเนินการตามแนวทางของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534) 5 ประเภท คือ 1) ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา 2) ภาษาและวรรณกรรม 3) ศิลปกรรมและโบราณคดี 4) นันทนาการและการพักผ่อนหย่อนใจ และ 5) วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และวิทยาการ

การสร้างรูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา โดยการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และการสัมภาษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการพัฒนารูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา โดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตจังหวัดขอนแก่น

ครูผู้สอนในโรงเรียนประถมศึกษา เป็นผู้มีความมุ่งมั่นที่จะนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการเรียนการสอน มีความผูกพันกับภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือปราชญ์ชาวบ้าน แต่การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนการสอนยังขาดความต่อเนื่อง สาเหตุสำคัญเนื่องมาจากงบประมาณและเวลาที่ใช้ในการเรียนการสอนมีไม่เพียงพอ และไม่เหมาะสมกับสภาพการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์มาจากบรรพบุรุษและแหล่งความรู้ต่าง ๆ แต่ไม่ได้จัดทำหรือรวบรวมองค์ความรู้นั้นไว้เป็นเอกสารหรือตำรา แต่จะได้จากการบอกเล่า ทำให้ไม่มีหลักฐานที่ชัดเจน นอกจากความเชื่อ และทักษะประสบการณ์เท่านั้น

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. เพื่อศึกษาสภาพการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษาในเขตจังหวัดขอนแก่น
2. เพื่อนำเสนอรูปแบบที่เหมาะสมกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอนระดับชั้นประถมศึกษาในเขตจังหวัดขอนแก่น

5.1 สรุปผลการวิจัย

1. สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลสถานภาพของครู-อาจารย์ ส่วนมากเป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 74.50 อายุปัจจุบันอยู่ระหว่าง 41 – 50 ปี คิดเป็นร้อยละ 59.00 คุณวุฒิทางการศึกษาระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 86.90 ช่วงระยะเวลาที่ทำการสอนในระดับประถมศึกษา 21-30 ปี คิดเป็นร้อยละ 47.90

2. ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน

ครู-อาจารย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการประกอบการเรียนการสอน โดยภาพรวมและรายด้านทั้ง 5 ด้าน อยู่ในระดับ ปานกลาง และพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการเรียนการสอนนั้น ส่วนมากเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านนันทนาการและการพักผ่อน รองลงมาเป็นด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม ด้านวรรณกรรมและภาษา ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนไม่มากนัก ได้แก่ ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน พบว่า ครู-อาจารย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียน การสอน ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม ครู-อาจารย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่อง ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพุทธ นำมาใช้ในการประกอบการเรียนการสอนอยู่ในระดับมาก ส่วนในเรื่อง ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพราหมณ์ และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผี ได้ถูกนำมาใช้ในการประกอบการเรียนการสอนอยู่ในระดับ ปานกลาง ตามลำดับ

2. ด้านวรรณกรรมและภาษา ครู-อาจารย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่อง ภาษาถิ่นนำมาใช้ในการประกอบการเรียนการสอนอยู่ในระดับ มาก ส่วนในเรื่อง จำนวนสุภาษิตและปริศนาคำทาย นิทานพื้นบ้าน ภาษาต่างกลุ่ม และผญา ได้ถูกนำมาใช้ในการประกอบการเรียนการสอนในระดับ ปานกลาง ตามลำดับ

3. ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี ท้องถิ่น ครู-อาจารย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องผลิตภัณฑ์ที่ทำจากโลหะ นำมาใช้ในการประกอบการเรียนการสอนอยู่ในระดับ น้อย ส่วนในเรื่องอื่น ๆ มีการนำมาใช้ในการประกอบการเรียนการสอน อยู่ในระดับ ปานกลาง ตามลำดับ ดังนี้ ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากหวายและไผ่ ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากเส้นใย ปฏิกิริยาเกี่ยวกับพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ โบราณสถาน พิพิธภัณฑสถาน พิพิธภัณฑ์ศึกษาทางวัฒนธรรม และหมู่บ้านวัฒนธรรม

4. ด้านนันทนาการและการพักผ่อน ครู-อาจารย์นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการประกอบการเรียนการสอน อยู่ในระดับ ปานกลาง ทุกเรื่อง และในเรื่องการขับร้องและดนตรี ถูกนำมาใช้ในการเรียนการสอนมากกว่าเรื่องอื่น ๆ รองลงมาเป็น ระบายสีฟ้อน และ การท่องเที่ยว และสถานที่ท่องเที่ยว ตามลำดับ

5. ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ ครู-อาจารย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่อง การเกษตร ใช้มาประกอบการเรียนการสอนอยู่ในระดับ มาก ส่วนในเรื่องอื่น ๆ มีการนำมาใช้ในการเรียนการสอนอยู่ในระดับ ปานกลาง ตามลำดับ ดังนี้ การอุตสาหกรรม ศิลปะการแสดง ฟื้นฟูบ้าน การสาธารณสุข และ การพัฒนาคุณภาพชีวิต

3. ลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอน

ครู-อาจารย์ มีความเห็นว่า ลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการประกอบการเรียนการสอน โดยภาพรวมอยู่ในระดับ ปานกลาง และเมื่อพิจารณาในรายเรื่อง พบว่า ครู-อาจารย์เห็นว่า ลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการประกอบการเรียนการสอน ส่วนมากมีระดับการนำมาใช้อยู่ในระดับ ปานกลาง ยกเว้นเรื่อง 1) แนะนำให้นักเรียนไปศึกษาค้นคว้าความรู้ด้วยตนเองจากแหล่ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นนอกโรงเรียน และ 2) ให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน เช่น ร่วมปลูกต้นไม้ รอบบริเวณวัดและโบราณสถานในวันสำคัญ มีระดับการนำไปใช้อยู่ในระดับ มาก

4. ปัญหาและอุปสรรคในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอน

ครู-อาจารย์มีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคการนำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ประกอบการเรียนการสอน โดยภาพรวมและรายเรื่องมีปัญหาอุปสรรค อยู่ในระดับ ปานกลาง และเรื่องที่มีระดับปัญหาอุปสรรคมากกว่าเรื่องอื่น ๆ ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในท้องถิ่นขาดความสอดคล้องกับหลักสูตรประถมศึกษา 2) การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการประกอบการเรียนการสอนไม่มีความหลากหลาย 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่บางประเภทยังขาดความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา 4) ประชาชนท้องถิ่นที่เป็นวิทยากรขาดทักษะในการถ่ายทอดความรู้ และ 5) ขาดการรวบรวมแหล่งข้อมูลเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ จึงเกิดปัญหาในการนำไปใช้

5. รูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

1) ภาครัฐและหน่วยงานเอกชน ต้องให้ความร่วมมือกันในการส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อให้บุคลากรในชุมชนสามารถค้นหาสาเหตุของปัญหา วิเคราะห์ปัญหาและกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาในชุมชน และสามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่มาเป็นเครื่องมือในการกำหนดแนวคิดและทิศทางการพัฒนา

2) สถาบันการศึกษา และองค์กรในชุมชน ต้องให้ความร่วมมือและสนับสนุน ความคิดริเริ่มของผู้นำและประชาชนชาวบ้านในการจัดหลักสูตร และกระบวนการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณภาพ

ชีวิตของชุมชน และค้นหาประสบการณ์ของปราชญ์ชาวบ้านเพื่อนำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียน

3) วัดหรือสำนักสงฆ์ ต้องทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นแหล่งเรียนรู้ ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ ของผู้เรียนทั้งในระบบการเรียนและนอกระบบการเรียน รวมทั้งยังสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้

4) ผู้บริหารสถานศึกษาและครูต้องเป็นผู้นำทางการศึกษาของท้องถิ่น กระตุ้น เร่งเร้าให้ครอบครัว ชุมชน ตระหนัก และมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ทั้งกิจกรรมในหลักสูตรของโรงเรียนและการเสริมหลักสูตรต่าง ๆ โดยเน้นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและปราชญ์ท้องถิ่นเข้ามาถ่ายทอดในโรงเรียน

หลักสูตรท้องถิ่น ทำให้ครูสามารถนำความรู้ในท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการเรียนการสอน ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย หลักสูตรท้องถิ่นมีเนื้อหาและกิจกรรมที่เป็นผลมาจากการสำรวจและวิเคราะห์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื้อหา กิจกรรม ตลอดจนการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนเป็นไปตามสภาพปัญหาหรือข้อเท็จจริงในชุมชน วิถีชีวิตของผู้ที่ค้นพบจากการสำรวจชุมชน และเชื่อมโยงประสานให้เกิดการถ่ายทอดประสบการณ์และองค์ความรู้จากผู้รู้ไปสู่เด็ก หรือจัดการเรียนการสอนทั้งในและนอกห้องเรียน

ครูในโรงเรียนที่ได้สัมผัสสัมพันธ์กับชุมชน มองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กและชาวบ้านการทำงานด้วยใจรักด้วยสำนึกมองเห็นคุณค่าของความเป็นคนและการอยู่ร่วมกัน ครูต้องริเริ่มเรียนรู้และสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง สามารถเชื่อมโยงและการถ่ายทอดความรู้ระหว่างเด็กกับชาวบ้าน หรือโรงเรียนกับชุมชน ทำให้การศึกษาได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต เรียนรู้จากชีวิตจริง เป็นธรรมชาติ เกิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นระหว่างเด็ก ครูและชาวบ้าน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาสู่กระบวนการจัดการศึกษา เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้รับรู้ การคัดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการดำเนินงานมีดังนี้

1. ให้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่คุณค่ามีประโยชน์ที่สามารถสนองต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มคน และชุมชนในท้องถิ่นได้ และสอดคล้องกับชีวิตปัจจุบัน

2. ผู้คัดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย บุคคลหลายฝ่าย คือ นักวิชาการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มคนในท้องถิ่น

3. ควรยึดบุคลากรในท้องถิ่น โดยเฉพาะปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้นำท้องถิ่นเป็นหลัก และมีบุคคลภายนอกเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุน เปิดโอกาสให้บุคลากรในชุมชนท้องถิ่นได้แสดงออกถึงศักยภาพของเขา

การสร้างหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้ได้หลักสูตรหรือแนวทางการจัดการเรียนการสอนโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประกอบการเรียนการสอนได้ดังนี้

1. ศึกษาสำรวจ หรือค้นคว้าแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในบริเวณโดยรอบโรงเรียนหรือในจังหวัดที่ตั้งของโรงเรียน ทำบันทึกหรือประวัติของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวบรวมให้เป็นหมวดหมู่ ทั้ง 5 ด้าน 1) ด้านนันทนาการและการพักผ่อน 2) ด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม 3) ด้านวรรณกรรมและภาษา 4) ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ และ 5) ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี จำแนกรายละเอียดของภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละด้าน ว่ามีอะไรบ้าง และใครเป็นเจ้าของภูมิปัญญานั้น

ในขั้นตอนนี้อาจให้นักเรียนและผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการสำรวจหรือค้นคว้าและทำบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ครูผู้สอนต้องรู้จักค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งอ้างอิงต่าง ๆ นอกจากนี้วิธีการที่จะได้ข้อมูลอาจจะใช้การสัมภาษณ์ การสอบถาม หรือการเข้าไปสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และนำมาพิจารณาถึงความเหมาะสม ความสอดคล้องกับหลักสูตร จุดประสงค์ของหลักสูตร และการเรียนการสอน ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอน การจัดทำรายงานผลการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. การศึกษาวิเคราะห์/สังเคราะห์หลักสูตร จุดมุ่งหมายของหลักสูตร รายวิชา การจัดการเรียนการสอน การบูรณาการรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ที่มีอยู่ในโรงเรียน แหล่งเรียนรู้ที่จัดไว้เพื่อการเรียนการสอน แหล่งสนับสนุนการจัดการเรียนการสอน

3. กำหนดหลักสูตร และกระบวนการเรียนการสอน จัดทำแผนการสอน คู่มือครู คู่มือสอน และแนวทางการวัดผลประเมินผล

4. ทดลองสอน และทำการประเมินผลทั้งก่อนเรียนและหลังเรียน

5. นำผลการประเมินที่ได้รับมาพิจารณาปรับปรุงหลักสูตร แผนการสอน คู่มือครู คู่มือสอนและการวัดผลประเมินผล

6. ทดลองสอน เพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการเรียนการสอน ประเมินผลทั้งก่อนและหลังการจัดการเรียนการสอน นำผลที่ได้จากการทดลองสอนทั้งสองครั้งมาพิจารณาเปรียบเทียบ เพื่อแก้ไขปรับปรุงให้เหมาะสม

7. จัดทำหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน แผนการสอน คู่มือครู คู่มือสอน และการวัดผลประเมินผล กำหนดเกณฑ์มาตรฐานและตัวชี้วัดสัมฤทธิ์ผล

6. ปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน

1. ขาดการรับรู้ในนโยบายที่เกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน หรือ ขาดความตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. งบประมาณสนับสนุนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน ไม่เพียงพอ พบว่า ยังขาดการสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ การขอใช้งบประมาณ มีขั้นตอนมาก ยุ่งยากและต้องใช้เวลาาน นอกจากนี้ยังมีงบประมาณไม่เพียงพอกับการจัดการเรียนการสอน

3. ภูมิปัญญาขาดทักษะในการถ่ายทอดความรู้ มีภารกิจส่วนตัวจึงไม่ค่อยมีเวลามาร่วมมือกับทางโรงเรียน

4. ครูผู้สอนมีภารกิจมากไม่มีเวลาเพียงพอที่จะพัฒนาหลักสูตร และไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ครูมีปัญหาด้านการเตรียมการสอน และการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

5. ครูผู้สอนมีความเข้าใจในการนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนค่อนข้างน้อย

การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น

1. การกำหนดหลักสูตรควรเปิดกว้าง กำหนดวัตถุประสงค์ เน้นที่กระบวนการมาก่อนเนื้อหา เพื่อให้รู้ว่านักเรียนได้เรียนรู้อะไรบ้างแล้ว ส่วนเนื้อหาถือว่ารองลงไป

2. การนำหลักสูตรไปใช้ ควรทำความเข้าใจกับชุมชนให้เห็นความสำคัญของการศึกษา ควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับโรงเรียน โดยนำภูมิความรู้หรือประสบการณ์ที่ได้สะสมมาแก้ปัญหา

3. การเรียนการสอน ครูต้องทำความรู้จักกับชุมชนของตัวเอง ทำตัวเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และนำกำลังส่วนหนึ่งของชุมชนมาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนเพื่อให้ความรู้แก่ผู้เรียน

4. โรงเรียนเป็นสถานที่เพื่อพัฒนาชีวิตและชุมชน และชุมชนเป็นตัวหลักหรือเป็นตัวยืนในการจัดการศึกษา โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของการศึกษา ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เด็ก โดยชาวบ้านจะใช้วิธีการนำเด็กไปศึกษาแหล่งความรู้ในชุมชน โรงเรียนและชุมชนต้องร่วมกันประสานการเรียนรู้ในโรงเรียนและชุมชนเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

บทบาทของครูผู้สอนในการนำภูมิปัญญาเข้าสู่ในระบบโรงเรียน มีการปรับเปลี่ยนดังนี้

1. ครูต้องศึกษาชุมชน พร้อมทั้งเก็บข้อมูลกับชุมชน ทั้งการสังเกตและการสอบถามชาวบ้าน ผู้รู้ในท้องถิ่นตลอดจนการนำสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวผู้เรียน ซึ่งเป็นปัญหาแก่ชุมชน กำหนดไว้ในหลักสูตร เพื่อนำไปสู่การจัดการเรียนการสอน

2. ครูต้องศึกษา ศาสตร์ของชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้านพร้อมทั้งวิชาการศึกษา ดึงเอาศาสตร์ชาวบ้านเข้าไปผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. ครูควรรหาโอกาสเพิ่มเติมความรู้และศึกษาวิธีการต่าง ๆ จากการไปเยี่ยม โรงเรียนอื่น ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาคน และพัฒนาโรงเรียนให้ดีขึ้น

4. ในการจัดการเรียนการสอนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะ ครูควรดึงศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าร่วมเป็นวิทยากรหรือที่ปรึกษา ควรระดมบุคลากร คณะบุคคลที่เข้าใจการศึกษา เช่น พระสงฆ์ องค์กรท้องถิ่น ให้เข้ามาจัดการเรียนการสอนเท่าที่จะทำได้

5. ครูควรจัดให้มีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลาย ไม่ควรยึดแต่ในหนังสือเรียนเท่านั้น

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอน มีลักษณะการเรียนการสอน ดังนี้

1.แนะนำให้นักเรียน ไปศึกษาค้นคว้าความรู้ด้วยตนเองจากแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นนอกโรงเรียน

2.ให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน เช่น ร่วมปลูกต้นไม้รอบบริเวณวัดและโบราณสถานในวันสำคัญ

3. บรรยายสอดแทรกในบทเรียนที่มีเนื้อหาสัมพันธ์กับภูมิปัญญาท้องถิ่น

4. เชิญภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวิทยากรในการบรรยาย และสาธิต

5.ให้นักเรียนช่วยกันวางแผนการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามความสนใจและความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น

6. เผยแพร่ประชาสัมพันธ์การปฏิบัติงาน ยกย่องเชิดชูเกียรติ ปราชญ์ท้องถิ่นที่ให้ความร่วมมือและสนับสนุนกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียน

5.2 อภิปรายผล

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาสู่กระบวนการจัดการศึกษา เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้รับรู้ การคัดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่คุณค่ามีประโยชน์ที่สามารถสนองต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มคน และชุมชนในท้องถิ่นได้ และสอดคล้องกับชีวิตปัจจุบัน การคัดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย บุคคลหลายฝ่าย คือ นักวิชาการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มคนในท้องถิ่น เน้นบุคลากรในท้องถิ่น โดยเฉพาะปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้นำท้องถิ่นเป็นหลัก และมีบุคคลภายนอกเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุน เปิดโอกาสให้บุคลากรในชุมชนท้องถิ่นได้แสดงออกถึงศักยภาพของเขา ดังนั้น ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน

ครู-อาจารย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอน ส่วนมากเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านนันทนาการและการพักผ่อน รองลงมาเป็นด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม ด้านวรรณกรรมและภาษา ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนไม่มากนัก ได้แก่ ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี

1. ด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม ครู-อาจารย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่อง ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพุทธ นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนอยู่ในระดับมาก ส่วนในเรื่อง ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพราหมณ์ และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผี ได้ถูกนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนอยู่ในระดับ ปานกลาง ตามลำดับ

2. ด้านวรรณกรรมและภาษา ครู-อาจารย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่อง ภาษาถิ่น นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนอยู่ในระดับ มาก ส่วนในเรื่อง ตำนวนสุภาษิตและปริศนาคำทาย นิทานพื้นบ้าน ภาษาต่างกลุ่ม และผญา ได้ถูกนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนในระดับ ปานกลาง ตามลำดับ

3. ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี ท้องถิ่น ครู-อาจารย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องผลิตภัณฑ์ที่ทำจากโลหะ นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนอยู่ในระดับ น้อย ส่วนในเรื่องอื่น ๆ มีการนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน อยู่ในระดับ ปานกลาง ตามลำดับ ดังนี้ ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากหวายและไม้ ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากเส้นใย ปฏิกิริยากรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ โบราณสถาน พิพิธภัณฑสถานบันการศึกษาทางวัฒนธรรม และหมู่บ้านวัฒนธรรม

4. ด้านนันทนาการและการพักผ่อน ครู-อาจารย์นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการประกอบการเรียนการสอน อยู่ในระดับ ปานกลาง ทุกเรื่อง และในเรื่องการขับร้องและดนตรี ถูกนำมาใช้ในการเรียนการสอนมากกว่าเรื่องอื่น ๆ รองลงมาเป็น ระบายสีฟ้อน และ การท่องเที่ยวและสถานที่ท่องเที่ยว ตามลำดับ

5. ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ ครู-อาจารย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่อง การเกษตร ใช้มาประกอบการเรียนการสอนอยู่ในระดับ มาก ส่วนในเรื่องอื่น ๆ มีการนำมาใช้ในการเรียนการสอนอยู่ในระดับ ปานกลาง ตามลำดับ ดังนี้ การอุตสาหกรรม ศิลปการแสดงพื้นบ้าน การสาธารณสุข และการพัฒนาคุณภาพชีวิต

จากการศึกษาบทบาทของโรงเรียนในการจัดการศึกษาเพื่อเด็กตามแนวคิดนี้ ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการเมื่อหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ของ “หลักสูตรท้องถิ่น” ถูกกำหนดขึ้น ทำให้ครูและโรงเรียนสามารถนำความรู้ท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการเรียนการสอน ส่งผลให้เด็กได้เรียนรู้อย่างหลากหลาย และมีทางเลือกมากขึ้น การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่ยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง หลักสูตรนี้จะมีเนื้อหาและกิจกรรมอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับผลการสำรวจความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชน ฉะนั้น เนื้อหา กิจกรรม ตลอดจนการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนแต่ละโรงเรียนย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพปัญหาหรือ

ข้อเท็จจริงในชุมชน ต่อจากนั้น ครูและโรงเรียนก็จะเรียนรู้วิถีชีวิตของผู้ที่ค้นพบจากการสำรวจชุมชน และเชื่อมประสานให้เกิดการถ่ายทอดประสบการณ์และองค์ความรู้จากผู้รู้ไปสู่เด็ก หรือจัดการเรียนการสอนทั้งในและนอกห้องเรียน อาจเรียกผู้รู้ที่ทำหน้าที่นี้ว่าวิทยากรท้องถิ่นหรืออื่น ๆ ตามความนิยมในชุมชน ผลจากการเรียนรู้ของเด็กจะนำไปสู่การสร้างสรรค์กิจกรรมในโรงเรียนในรูปแบบที่หลากหลาย สอดคล้องกับวิถีชีวิตในชุมชน สำหรับการประเมินผลของการจัดการเรียนการสอนแบบนี้ ครูและผู้รู้จะทำงานร่วมกันในการประเมินผลการเรียนรู้ของเด็ก เป็นการประเมินผลแบบองค์รวม คือการพิจารณาเด็กอย่างรอบด้านหรือมองทั่วตัว ไม่แยกให้คะแนนเป็นด้าน ๆ แต่ทุกอย่างจะรวมเข้ากันทั้งทักษะ ความสนใจ การอยู่ร่วมกันผู้อื่น กิริยามารยาทและความอ่อนน้อมถ่อมตน ผลการประเมินจึงออกมาในเชิงคุณภาพมากกว่าปริมาณ การดำเนินงานของครูและโรงเรียนจึงเคลื่อนไหวและปรับเปลี่ยนตลอดเวลา การเรียนรู้จากกิจกรรมเลี้ยงไก่จึงแตกต่างกันได้ระหว่างภาคเรียนและระหว่างโรงเรียน เป็นต้น ครูได้สัมพันธ์กับชุมชน จะมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กและชาวบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องและลูกหลานของตนทำให้ต้องคิดหาหนทางแก้ไข การทำงานนี้จึงเริ่มต้นด้วยใจรักด้วยสำนึกมองเห็นคุณค่าของความเป็นคนและการอยู่ร่วมกัน ครูและโรงเรียนที่สมัครใจทำงานนี้ต้องริเริ่ม เรียนรู้และสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง เป้าหมายของการศึกษาตามแนวคิดนี้ คือ การเชื่อมโยงและการถ่ายทอดความรู้ระหว่างเด็กกับชาวบ้าน หรือโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งจะช่วยให้การศึกษาได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต เพราะเด็กและชาวบ้านได้เรียนรู้จากชีวิตจริง เป็นธรรมชาติ กว้างขวางและสอดคล้องกับชีวิตจริง นอกจากนี้ ยังช่วยให้เกิดการถ่ายทอดศีลธรรม จริยธรรมระหว่างเด็ก ครูและชาวบ้าน ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ยากในระบบการจัดการศึกษาทั่วไป

การสร้างหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้ได้หลักสูตรหรือแนวทางการจัดการเรียนการสอนโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประกอบการเรียนการสอนได้ดังนี้

1. ศึกษาสำรวจ หรือค้นคว้าแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในบริเวณโดยรอบโรงเรียนหรือในจังหวัดที่ตั้งของโรงเรียน ทำบันทึกหรือประวัติของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวบรวมให้เป็นหมวดหมู่ทั้ง 5 ด้าน 1) ด้านนันทนาการและการพักผ่อน 2) ด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม 3) ด้านวรรณกรรมและภาษา 4) ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ และ 5) ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี จำแนกรายละเอียดของภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละด้าน ว่ามีอะไรบ้าง และใครเป็นเจ้าของภูมิปัญญานั้น

2. การศึกษาวิเคราะห์/สังเคราะห์หลักสูตร จุดมุ่งหมายของหลักสูตร รายวิชา การจัดการเรียนการสอน การบูรณาการรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ที่มีอยู่ในโรงเรียน แหล่งเรียนรู้ที่จัดไว้เพื่อการเรียนการสอน แหล่งสนับสนุนการจัดการเรียนการสอน

3. กำหนดหลักสูตร และกระบวนการเรียนการสอน จัดทำแผนการสอน คู่มือครู คู่มือสอน และแนวทางการวัดผลประเมินผล

4. ทดลองสอน และทำการประเมินผลทั้งก่อนเรียนและหลังเรียน

5. นำผลการประเมินที่ได้รับมาพิจารณาปรับปรุงหลักสูตร แผนการสอน คู่มือครู คู่มือสอนและการวัดผลประเมินผล

6. ทดลองสอน เพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการเรียนการสอน ประเมินผลทั้งก่อนและหลังการจัดการเรียนการสอน นำผลที่ได้จากการทดลองสอนทั้งสองครั้งมาพิจารณาเปรียบเทียบ เพื่อแก้ไขปรับปรุงให้เหมาะสม

7. จัดทำหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน แผนการสอน คู่มือครู คู่มือสอน และการวัดผลประเมินผล กำหนดเกณฑ์มาตรฐานและตัวชี้วัดสัมฤทธิ์ผล

จากผลการวิจัยมีเหตุผลและความสอดคล้องกับนักการศึกษาในประเด็นต่างๆดังต่อไปนี้
 วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งสามารถ จันทรสุรีย์ (2533) ได้แก่ 1) การถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่เด็ก กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่าย ไม่ซับซ้อน สนุกสนานและดึงดูดความสนใจ การลงทำการเล่นปริศนาคำทาย 2) การถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่ผู้ใหญ่ บอกเล่าโดยตรงหรือบอกเล่าโดยผ่านวิธีการบายศรีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมทางขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ตลอดทั้งสอดแทรกเนื้อหาในรูปแบบการบอกเล่าในกระบวนการหรือเนื้อหาหรือคำร้องของการบันเทิง เช่น ลิเก ลำตัด โนรา หนังตะลุง หนังประโมทัย กลอนลำ คำผญา คำสอข คอซอ เป็นต้น และการถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น เขียนหรือจารใส่ใน ใบลาน สมุดข่อย บุคคำ บุคขาว 3) การถ่ายทอดโดยผ่านทางสารมวลชน โดยผ่านทางสารมวลชนทุกสาขา ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ เอกสาร สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ อินเทอร์เน็ต ซีดีรอม และอื่น ๆ จนทำให้เกิดการเลือกสรรรับหรือไม่รับ การถ่ายทอดรูปแบบที่หลากหลาย สะดวกต่อผู้บริโภคมากขึ้น ในขณะเดียวกัน ประเวศ วะสี (2534) ได้เสนอแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การศึกษาดังนี้

1. รัฐบาลประกาศเป็นนโยบายให้ระบบการศึกษาทั้งหมด ศึกษาค้นคว้า เรียนรู้ และทำนุบำรุง ภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพิมพ์หนังสือ และสื่อในรูปแบบอื่นที่ดีว่าด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสม และใช้ในการศึกษาทุกระดับ

3. ส่งเสริมและสนับสนุนทุกระดับการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ครูที่อยู่ในท้องถิ่นสร้างตำราจากความรู้

4. ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาที่อยู่ในชุมชนอย่างน้อยส่วนหนึ่งให้เป็น โรงเรียนชุมชน ทำหน้าที่ 3 อย่างคือ (1) ศึกษาชุมชนให้เข้าใจ (2) เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาชุมชน และ (3) ให้การศึกษาทุกรูปแบบเพื่อพัฒนาชุมชนและดึงทรัพยากรชุมชน จากหน่วยราชการอื่น ๆ จากภาคธุรกิจและองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ขึ้น

5. ปรับระบบการศึกษาทั่วไปรวมทั้งมหาวิทยาลัยด้วย ให้เป็นการศึกษาเพื่อสร้างหลักฐานของความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคมและ สิ่งแวดล้อมอย่างมีบูรณาการและโดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ ความเป็นจริงในสังคมไทยการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นก็จะเข้าไปอยู่ในการศึกษาเป็นรากฐานของความเป็นมนุษย์

6. การกระทำดังกล่าวข้างต้นมีความคล่องตัวโดยรัฐบาลควราจัดงบประมาณอุดหนุนทั่วไปให้หน่วยงานต่าง ๆ ตัดสินใจการใช้เอง รัฐเป็นผู้ประเมินผลงานและตรวจสอบความถูกต้อง

7. ส่งเสริมกลไกการทำงานอย่างไม่เป็นทางการและสนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชน รัฐควรจัดบุดหนุนพัฒนาเอกชนให้ส่งเสริมการศึกษากับภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชนจะช่วยเชื่อมต่อระหว่างชุมชน และหน่วยงานของรัฐให้ดีขึ้น

8. ภาครัฐกิจให้ทุนทรัพย์สนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชน จัดตั้งมูลนิธิ หรือสถาบันในรูปแบบเอกชน เพื่อส่งเสริมการค้นคว้าให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษาของไทย

สำหรับกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2539) ได้กำหนดแนวทางการศึกษา เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือว่าเป็นทางออกอย่างหนึ่งในการแก้ไขปัญหาทางการศึกษา การกำหนดหลักสูตรต่อไปในอนาคตควรเปิดกว้างและกำหนดให้น้อยที่สุด คือ บอกแต่วัตถุประสงค์เท่านั้น ให้เอากระบวนการขึ้นมาก่อนเนื้อหา เพื่อตรวจสอบว่านักเรียนได้เรียนรู้อะไรไปบ้างแล้ว ส่วนเนื้อหาถือว่าร่องลงไป การนำหลักสูตรไปใช้ควรประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจกับชุมชนให้เห็นความสำคัญของการศึกษา ควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการแก้ไขปัญหา โดยนำภูมิความรู้หรือประสบการณ์ที่ได้สะสมมาแก้ปัญหา เรื่องการเรียนการสอน ครูต้องทำความรู้จักกับชุมชนของตัวเอง ทำตัวเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และนำกำลังส่วนหนึ่งของชุมชนมาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนเพื่อให้ความรู้แก่ผู้เรียน โรงเรียนเป็นสถานที่เพื่อพัฒนาชีวิตและชุมชน สุดท้ายคือชุมชนเป็นตัวหลักหรือเป็นตัวอื่นในการจัดการศึกษาในบางลักษณะ แนวทางการจัดการศึกษาในระดับท้องถิ่นที่ต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศรีวรรณ ฉัตรสุริยวงศ์ (2545) การพัฒนาหลักสูตรเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องงานจักสาน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 : ศึกษากรณี โรงเรียนวัดยกระบัตร์ (ชุกรายณ์รณฺสรณ์) จ.สมุทรสาคร พบว่าต้องการให้พัฒนาหลักสูตรเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องงานจักสาน และสอนโดยปราชญ์ชาวบ้านและใช้ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น เนื้อหาที่สอนควรครอบคลุม ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับงานจักสาน ขั้นตอนและเทคนิควิธีในการจักสาน ในโครงสร้างหลักสูตรควรประกอบด้วย หลักการ จุดประสงค์ทั่วไป โครงสร้าง คำอธิบายรายวิชา ขอบข่ายเนื้อหา เวลาเรียน แนวทางการจัดการเรียนการสอน สื่ออุปกรณ์ และการวัดและประเมินผล โดยกำหนดขอบข่ายเนื้อหา คือ ภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ ประกอบด้วย ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับงานจักสาน การสานกระเป๋าคัดปลา เครื่องมือที่ใช้ในการประมง การประเมินผลงานและการกำหนดราคาจำหน่าย ผลการพัฒนาหลักสูตร พบว่าองค์ประกอบต่างๆ มีความเหมาะสมและสอดคล้องสามารถนำไปทดลองใช้สอนกับนักเรียนได้

และจากการนำหลักสูตรไปทดลองใช้กับนักเรียน ผลการประเมินหลักสูตร ในด้าน (1) ประเมินเอกสารหลักสูตร พบว่า ควรปรับเปลี่ยนในเรื่องเวลา กิจกรรม และเนื้อหาบางส่วน และ (2) ประเมินผลการทดลองใช้หลักสูตร ระหว่างใช้หลักสูตร พบว่า นักเรียนมีคุณสมบัติสามารถปฏิบัติงานได้ มีนิสัยรักการทำงานและปรับปรุงงานอยู่เสมอ

ส่วนการประเมินผลหลังการใช้หลักสูตร พบว่า นักเรียนมีความรู้เรื่องงานจักสานและสามารถสานกระเป๋าผักตบชวาได้ นักเรียนมีความภาคภูมิใจกับผลงานของตนเอง สำหรับปราชญ์ชาวบ้านมีความคิดเห็นว่า หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมีประสิทธิภาพในการจัดการเรียนการสอน และช่วยให้นักเรียนมีความรักในชุมชนมากขึ้น สอดคล้องกับ อังกุล สมคณีย์ (2535) ได้ทำการวิจัยเรื่องสภาพการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา ในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอุบลราชธานี พบว่า ได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านมาประกอบอาชีพมาพัฒนาหลักสูตร ในลักษณะปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม ด้วยวิธีเชิญเจ้าของภูมิปัญญาเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และพัฒนาหลักสูตร ปัญหาที่พบคือ งบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ ไม่เคยได้รับความสนใจกับผู้ที่เกี่ยวข้อง เจ้าของภูมิปัญญาขาดทักษะในการถ่ายทอดความรู้ มีภารกิจส่วนตัวจึงไม่ค่อยมีเวลามาร่วมมือกับทางโรงเรียน จัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการพัฒนาหลักสูตร ครูผู้สอนมีภารกิจมากไม่มีเวลาเพียงพอที่จะพัฒนาหลักสูตร และไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน และ รัตนะ บัวสนธิ์ (2535) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นกรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง พบว่า นโยบายระดับเหนือโรงเรียน เช่น นโยบายประเมินคุณภาพผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนชั้นประถมศึกษา มอบหมายให้สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนำไปปฏิบัติ นั้น ส่งผลให้ครูผู้นำหลักสูตรไปใช้ เกรงว่าหลักสูตร ที่พัฒนาขึ้นจะทำให้เนื้อหาการสอนวิชาต่าง ๆ ในหลักสูตรแม่บทจบไม่ทันท่วงที กับการทดสอบประเมินผลสัมฤทธิ์ปลายปีการศึกษา อันจะส่งผลให้อันดับคุณภาพสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน อยู่ในระดับที่ไม่น่าพอใจ ซึ่งผลอันดับที่ไม่น่าพอใจนี้ ก็มีผลทางอ้อมต่อการพิจารณาความดีความชอบและการเลื่อนขั้นเงินเดือนของครูอีกส่วนหนึ่งด้วย ครูจึงรีบสอนให้จบเนื้อหาในหลักสูตรแม่บท นอกจากนั้น นโยบายและแผนงานย่อยอื่น ๆ เช่น การจัดประกวดการแข่งขันประเภทต่าง ๆ ก็มีผลทำให้อาจารย์ใหญ่และครูต้องปฏิบัติงานเพื่อสนองตอบนโยบายนั้น เป็นผลให้อาจารย์ใหญ่และครูไม่มีเวลาทุ่มเทให้กับงานวิชาการ โรงเรียนเท่าที่ควร

เวกอร์พันธ์ นำสันเทียะ (2541) ศึกษาการจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษา พบว่า สภาพปัจจุบัน แนวนโยบาย กำหนดให้มีการปรับปรุงระบบหลักสูตร เนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ให้ผู้บริหารมีอำนาจนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการศึกษา พัฒนาครูให้มีความรู้ความเข้าใจในการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่แนวทางปฏิบัติ กำหนดให้จัดทำข้อมูลแสดงภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่ง

วิทยาการ จัดทำหลักสูตรร่วมกับปราชญ์ท้องถิ่น เน้นการปฏิบัติจริง โดยอาศัยเครือข่ายการเรียนรู้ เนื้อหาการเรียนการสอน ส่วนใหญ่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับ ปานกลาง ยกเว้นเนื้อหาในเรื่องความเชื่อทางพุทธศาสนา คุณค่าของความเชื่อระหว่างคนกับธรรมชาติ คุณค่าของคำสอน ขนบธรรมเนียม ประเพณี การใช้แหล่งน้ำ และคุณค่าของศาสตร์ท้องถิ่น มีการปฏิบัติอยู่ในระดับ มาก วิธีถ่ายทอดส่วนใหญ่เน้นต้นพระเทศนา ศึกษาแหล่งความรู้ในวัดและชุมชน และได้นำเนื้อหาจากรายการวิทยุ โทรทัศน์ วิทยุทัศน์ บทเรียนสำเร็จรูป และวารสารหรือสิ่งพิมพ์อื่น ๆ มาถ่ายทอด

ปัญหา โรงเรียนส่วนใหญ่มีปัญหาอยู่ในระดับ ปานกลาง ยกเว้นด้านงบประมาณ มีปัญหาอยู่ในระดับ มาก เมื่อพิจารณาในประเด็นย่อย พบว่า มีปัญหาในระดับมาก ในเรื่อง ขาดการรับรู้ ในนโยบาย ขาดความตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ขาดแคลนปราชญ์ท้องถิ่น ขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ ขาดการสนับสนุนงบประมาณ มีขั้นตอนมาก มีไม่เพียงพอ และขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานต้นสังกัด ดังที่ รัศมี ทองบุตร (2542) ได้ศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา พบว่า

1. ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา

1.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อและศาสนา มีการนำมาใช้ในระดับ มาก

1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านภาษาและวรรณกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปกรรมและโบราณคดี ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนันทนาการ และการพักผ่อนหย่อนใจ ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และวิทยาการ มีการนำมาใช้ในระดับ ปานกลาง

2. ลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา มีลักษณะการนำมาใช้ในระดับ ปานกลาง

3. ประโยชน์ที่ได้รับจากการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษามีประโยชน์ในระดับ มาก

4. ปัญหาและอุปสรรคในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา มีปัญหาและอุปสรรคในระดับ ปานกลาง

5. การเปรียบเทียบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาของครูผู้สอนที่มีประสบการณ์ในการสอนต่างกัน พบว่า ประเภทของภูมิปัญญาที่นำมาใช้ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อและศาสนา ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี มีการนำมาใช้ไม่แตกต่างกัน แต่พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านนันทนาการและการพักผ่อนหย่อนใจ ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ มีการนำมาใช้แตกต่างกัน ส่วนลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ที่ได้รับจากการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ พบว่า มีลักษณะและประโยชน์ที่ได้รับจากการนำมาใช้แตกต่างกัน ส่วนปัญหาและ

อุปสรรคในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ นั้น ครูผู้สอนมีปัญหาและอุปสรรคในการนำมาใช้ไม่แตกต่างกัน

6. การเปรียบเทียบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาของครูผู้สอนที่สอนอยู่ในโรงเรียนที่มีขนาดต่างกัน พบว่า ประเภทของภูมิปัญญาที่นำมาใช้คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อและศาสนา ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี ด้านนันทนาการและการพักผ่อนหย่อนใจ ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ มีการนำมาใช้ไม่แตกต่างกัน แต่พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านภาษาและวรรณกรรม มีการนำมาใช้แตกต่างกัน ส่วนลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมา มีลักษณะการนำมาใช้ไม่แตกต่างกัน ประโยชน์ที่ได้รับจากการนำมาใช้ พบว่า ได้รับประโยชน์จากการนำมาใช้แตกต่างกัน และปัญหาและอุปสรรคในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ นั้น มีปัญหาและอุปสรรคแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกฝ่ายต้องให้ความสำคัญ และสร้างเสริมความเข้าใจที่ถูกต้องในแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. องค์กรภาครัฐและภาคเอกชนต้องมีส่วนร่วมในการส่งเสริมและพัฒนาระบบการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน โดยมุ่งเน้นให้ชุมชนสามารถกำหนดปัญหาและสาเหตุ กำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา และมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวคิดและทิศทางการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ต้องเผชิญการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก
2. ควรกำหนดนโยบาย เป้าหมายในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน พร้อมทั้งประชาสัมพันธ์ให้ผู้เกี่ยวข้อง เกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. ควรสนับสนุนให้มีการศึกษาค้นคว้าวิจัย เพื่อหาแนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน
4. สถาบันการศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ร่วมกันสนับสนุนผู้นำและปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ชุมชน และสิ่งแวดล้อม รวบรวมประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการเรียนรู้ของชุมชน
5. สถาบันศาสนาทุกศาสนา เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาจิตใจ กระบวนการเรียนรู้ และการแก้ปัญหาของชุมชน/จังหวัด ร่วมกับครอบครัว ชุมชนและโรงเรียน สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือในการเสริมสร้างและอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้าน

6. ควรจัดระบบข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นแหล่งความรู้ของครูและนักเรียน

5.3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญคือการมุ่งเน้นที่จะอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเยาวชนรุ่นต่อ ๆ ไป ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และสามารถเข้าถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่หลงไหลในค่านิยมหรือสิ่งแปลกปลอมจากทางตะวันตก ผู้วิจัยจึงเห็นว่าในโอกาสต่อไป ควรได้รับการสนับสนุนให้มีการวิจัยในเรื่อง

1. ข้อเสนอเชิงนโยบายในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาทุกระดับ
2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ของโรงเรียนและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
3. ปัจจัยทางการบริหารที่มีอิทธิพลต่อการสูญเสียภูมิปัญญาท้องถิ่น และความตระหนักหรือความหวงแหนในการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น